

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ

ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΘΡΑΚΗΣ

Master of Science in «Law and Informatics»

ΘΕΜΑ: «Ηλεκτρονική επεξεργασία ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων με
έμφαση στο θρήσκευμα»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
του Χαδήρογλου Ιωάννη

Θεσσαλονίκη Φεβρουάριος 2024

**ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΥΑΙΣΘΗΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ
ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΜΕ ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ**

Ιωάννης Χαδήρογλου

Πτυχιούχος: Πληροφορικής Α.Π.Θ. / Ποιμαντικής Θεολογίας Α.Π.Θ.

Διπλωματική Εργασία

υποβαλλόμενη για τη μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων του

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΙΤΛΟΥ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ

Επιβλέπων Καθηγητής

Κόμνιος Κομνηνός

Εγκρίθηκε από την τριμελή εξεταστική επιτροπή την / /

Όνοματεπώνυμο 1

Όνοματεπώνυμο 2

Όνοματεπώνυμο 3

.....

.....

.....

Ιωάννης Χαδήρογλου

Περίληψη

Οι εξελίξεις στον χώρο της πληροφορίας έχουν επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην περιοχή εξόρυξης αποθήκευσης και επεξεργασίας δεδομένων. Εφαρμογές επεξεργασίας πληροφοριών είναι ικανές να επεξεργαστούν μεγάλο όγκο δεδομένων. Η καταχώρηση, αποθήκευση και επεξεργασία δεδομένων εμπλέκει ηθικά και νομικά θέματα, καθώς ελλοχεύει ο κίνδυνος της κατάχρησης. Είναι αδήριτη η ανάγκη προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και η ατομική κατοχύρωση έναντι οιασδήποτε καταχρήσεως με αφορμή κάθε πτυχή της ανθρώπινης ζωής.

Το θρησκευτικό συναίσθημα αποτελεί μία από τις ευαίσθητες πτυχές της ταυτότητας ενός ανθρώπου. Η θρησκευτική τοποθέτηση κάθε ανθρώπου αποτελεί ευαίσθητο δεδομένο προσωπικού χαρακτήρα και η προστασία του είναι αναγκαία. Ο σεβασμός και η προστασία της θρησκευτικότητας είναι δείκτης της ελευθερίας μίας κοινωνίας.

Στην παρούσα διπλωματική εργασία μελετάται το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας και η έννοια των ευαίσθητων δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και πιο συγκεκριμένα του θρησκευάτος. Γίνεται μία προσπάθεια να αναδειχθούν οι όποιες συγκρούσεις εντοπίζονται κατά την άσκηση του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας και της ηλεκτρονικής επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Λέξεις Κλειδιά: Προσωπικά Δεδομένα, Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων, Θρησκευτική Ελευθερία, Θρήσκευμα

Abstract

Developments in the information field have brought significant changes in the area of data mining, storage and processing. Information processing applications are capable of processing large amounts of data. The recording, storage and processing of data involve ethical and legal issues, as there is a risk of misuse. The need to protect personal data and the individual protection against any abuse in every aspect of human life is inexhaustible.

Religious sentiment is one of the sensitive aspects of a person's identity. The religious position of each individual is a sensitive personal data and its protection is necessary. The respect and protection of religiosity is an indicator of the freedom of a society.

In this Diploma Thesis, the constitutionally protected right of religious freedom and the concept of sensitive personal data, specifically pertaining to religion, are under examination. An attempt is made to highlight any conflicts identified during the exercise of the right to religious freedom and the electronic processing of personal data.

Keywords: Personal Data, General Data Protection Regulation, Religious Freedom, Religion

Ευχαριστίες

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω σε όλους τους καθηγητές που συνάντησα σε αυτό το ταξίδι της γνώσης στο Διδρυματικό Πρόγραμμα Σπουδών «Δίκαιο και Πληροφορική». Ιδιαίτερος οφείλω πολλές ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Κομνηνό Κόμνιο που στάθηκε αρωγός στις δυσκολίες που συνάντησα κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

Στην Ευαγγελία μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ.....	4
1.1. Έννοιολογική θεώρηση των προσωπικών δεδομένων.....	4
1.1.1. Βασικές πτυχές της έννοιας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα	4
1.1.2. Φύση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα	6
2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	9
2.1. Ευρωπαϊκή νομοθεσία	9
2.1.1. Γενικός Κανονισμός 2016/679 περί προστασίας προσωπικών δεδομένων: Νομική θεμελίωση	9
2.1.2. Στοχοθεσία του ΓΚΠΔ	11
2.2. Οδηγία 95/46/ΕΚ περί προστασίας προσωπικών δεδομένων στην κοινοτική έννομη τάξη	13
2.3. Η συνταγματική κατοχύρωση στην Ελλάδα των προσωπικών δεδομένων.....	15
2.4. Εφαρμοστικός νόμος 4624/2019 - πεδίο εφαρμογής του	16
3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΕΥΑΙΣΘΗΤΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ.....	19
3.1. Διάκριση προσωπικών δεδομένων σε απλά και ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα.....	19
3.2. Είδη ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων	20
3.2.1. Δεδομένα υγείας ως ευαίσθητα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα.....	21
3.2.2. Το θρήσκευμα ως ειδική κατηγορία δεδομένων: Η Απόφαση 94/ 2015 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. Η περίπτωση της υπεύθυνης δήλωσης για την απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών	22
4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ...	26
4.1. Ερμηνευτική προσέγγιση επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα	26
4.2. Νομιμότητα επεξεργασίας δεδομένων.....	28
4.2.1. Προϋποθέσεις νομιμότητας κάθε μορφής επεξεργασίας δεδομένων: μια συνοπτική αναφορά.....	28
4.2.2. Στάδια εξέτασης νομιμότητας της επεξεργασίας.....	29
4.3. Επεξεργασία ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων	30
4.4. Επεξεργασία δεδομένων που διενεργούν οι θρησκευτικές ενώσεις (άρθρο 91 ΓΚΠΔ)	32
4.4.1. Τι ορίζει το άρθρο 91 ΓΚΠΔ;	32

4.4.2.	Gesetz über den Kirchlichen Datenschutz.....	33
4.5.	Επεξεργασία ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων στο πλαίσιο της δραστηριότητας θρησκευτικής κοινότητας υπό το πρίσμα της νομολογίας	35
4.5.1.	Η συναφής νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ στην υπόθεση C-25/17 Tietosuojavaltuutettu κατά Jehovan todistajat – uskonnollinen yhdyskunta.....	35
4.5.2.	Ιστορικό της υπόθεσης	35
4.5.3.	Απόφαση του ΔΕΕ	36
4.6.	Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με έμφαση την ΕΔΔΑ - Sinan Isik κατά Τουρκίας, προσφυγή αριθμ. 21924/05, 02-02-2010.....	37
5.	ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ	39
5.1.	Η θρησκευτική ελευθερία σύμφωνα με το ισχύον στην ελληνική έννομη τάξη καθεστώς ως θεμελιώδες και μη αναθεωρήσιμο δικαίωμα	40
5.1.1.	Ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης	40
5.1.2.	Αναγραφή θρησκευόμενου στην αστυνομική ταυτότητα	42
5.1.3.	Συνέχεια της ανάλυσης περί της θρησκευτικής ελευθερίας	44
5.2.	Η ελευθερία της λατρείας	45
5.3.	Διεθνής και ευρωπαϊκή προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας	47
5.3.1.	Η θρησκευτική ελευθερία όπως διαμορφώνεται στο σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ.....	47
5.3.2.	Η προστατευτική εμβέλεια του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ.....	47
5.3.3.	Η θρησκευτική ελευθερία υπό το πρίσμα του άρθρου 10 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε.....	49
5.4.	Το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας μεταξύ ευρωπαϊκής και εθνικής έννομης τάξης	50
5.4.1.	Οσμώσεις μεταξύ ΕΣΔΑ και ελληνικής έννομης τάξης	50
6.	ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Η ΕΠΙΠΡΩΣΗ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΦΡΟΝΗΜΑΤΩΝ ΩΣ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΔΕΔΟΜΕΝΟ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ	52
6.1.	Σχετικές αποφάσεις της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ)	52
6.1.1.	Απόφαση υπ' αριθμ. 510/2000 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικών Δεδομένων.....	52
6.1.2.	Απόφαση υπ' αριθμ. 87/2002 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικών Δεδομένων.....	53
6.1.3.	Απόφαση υπ' αριθμ. 28/2019 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικών Δεδομένων.....	54

6.1.4. Απόφαση υπ' αριθμ. 1759/2019 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας.....	56
6.1.5. Απόφαση υπ' αριθμ. 32/2020 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικών Δεδομένων.....	57
6.1.6. Απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)(Α΄ Τμήμα): Parageorgiou and Others vs. Greece, Judgment of 31.10.2019.	60
6.1.7. Γνώμη επί του σχεδίου Υ.Α. του Υπουργείου Παιδείας 2/2022	63
6.1.8. Απόφαση υπ' αριθμ. 1534/2023 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας.....	65
7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	66
8. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	68

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη σύγχρονη κοινωνία της πληροφορίας η ταχεία ανάπτυξη της τεχνολογίας έχει καταστήσει αδήριτη την ανάγκη προς τη διαφύλαξη της ιδιωτικής ζωής και συνακόλουθα των προσωπικών δεδομένων των ατόμων . Στο πλαίσιο αυτό, οι συνεχείς τεχνολογικές εξελίξεις έχουν οδηγήσει στην αθρόα ανταλλαγή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ήτοι δεδομένων που καθορίζουν την ατομικότητα και την εν γένει προσωπικότητα του καθενός. Τα προσωπικά, λοιπόν, δεδομένα αποτελούν συνιστώσα της προσωπικότητας του ατόμου και κατ' επέκταση εκδήλωση αυτής. Κατά συνέπεια, η έννοια της ιδιωτικής σφαίρας έχει αποκτήσει ευρύτερο περιεχόμενο. Άλλοις λόγους, η έννοια της ιδιωτικότητας είναι θεμελιώδες δικαίωμα και ύψιστη ανάγκη του ατόμου. Για τους λόγους αυτούς, είναι απαραίτητη η προστασία των δεδομένων προκειμένου τα εν λόγω δεδομένα να προστατευθούν από ενδεχόμενη συλλογή, αποθήκευση και γενικά από τυχόν επεξεργασία τους, καθότι τούτο συνιστά κατάφορη καταστρατήγηση της προσωπικότητας και των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όταν ενεργείται χωρίς νόμιμη βάση και κατά παράβαση των αρχών προστασίας των δεδομένων.

Τούτων δοθέντων, στο πλαίσιο της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι απαραίτητο κάθε υποκείμενο των δεδομένων για τη δική του ασφάλεια να προστατεύει τον εαυτό του από την υπερβολική έκθεση και την πληροφόρηση αναφορικά με τις πτυχές που εμπίπτουν στην προσωπική του ζωή. Παρά ταύτα, η προστασία των προσωπικών δεδομένων δεν εναπόκειται μονάχα στην ευθύνη του υποκειμένου των δεδομένων, αλλά πρωτίστως έχει αποτελέσει βασικό αντικείμενο της ευρωπαϊκής νομοθεσίας. Πιο συγκεκριμένα, το σημαντικότερο νομοθετικό εργαλείο που δίδει ιδιαίτερο βάρος στη διάσταση της προστασίας προσωπικών δεδομένων είναι ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων, ο οποίος δημοσιεύτηκε στην επίσημη εφημερίδα της ΕΕ με αριθμό 2016/679¹. Ο εν λόγω Γενικός Κανονισμός έχει δεσμευτική ισχύ για όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης, καθότι εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση με σκοπό την περαιτέρω εναρμόνιση των κανόνων για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μεταξύ των

---

¹ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2016, σσ. 1-88. De Hert & Papakonstantinou 2016, σσ. 179-184.

κρατών μελών της ΕΕ και κυρίως την κατοχύρωση ενός αυξημένου επιπέδου προστασίας στο πεδίο των προσωπικών δεδομένων, έχοντας ενσωματώσει βασικές καινοτομίες, οι οποίες υπερβαίνουν το επίπεδο προστασίας δεδομένων εντός του πλαισίου της ΕΕ.

Κεντρικός άξονας του πρώτου κεφαλαίου είναι η εξέταση βασικών εννοιών στις οποίες συμπεριλαμβάνεται η έννοια των προσωπικών δεδομένων, η διάκριση των δεδομένων σε ευαίσθητα και απλά, δίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στο ευαίσθητο δεδομένο των θρησκευτικών φρονημάτων. Στο σημείο αυτό, τονίζεται η ιδιαίτερη μεταχείριση στην οποία υπόκεινται τα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα, καθώς προβλέπεται η καταρχήν απαγόρευση της επεξεργασίας της ειδικής αυτής κατηγορίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Ακόμα, εξετάζονται θεμελιώδεις έννοιες, όπως επί παραδείγματι η επεξεργασία στην οποία υπόκεινται τα εν λόγω δεδομένα, καθώς και η νομιμότητα της επεξεργασίας τους, ενώ παράλληλα καταδεικνύεται υπό ποιες συνθήκες μπορεί η επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα να είναι νόμιμη και θεμιτή και στην τελική κατεύθυνση κατανόησης των βασικών εννοιών, εξετάζονται συνοπτικά τα στάδια της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων. Περαιτέρω, κρίνεται απαραίτητη η παρουσίαση του νομοθετικού πλαισίου σε ευρωπαϊκό επίπεδο, που διέπει την προστασία προσωπικών δεδομένων, καθόσον τα νομοθετικά πλαίσια, που αναλύονται κάτωθι, σκοπούν στη διασφάλιση ενός υψηλού επιπέδου προστασίας των δεδομένων και, ειδικώς, στην προστασία από ενδεχόμενες παραβάσεις των προβλεπομένων.

Αφού τα ως άνω καθίστανται σαφή, στο επόμενο τμήμα της παρούσας επιχειρείται η σκιαγράφηση του καθεστώτος της προστασίας της θρησκευτικής ελευθερίας, όπως θεμελιώνεται στο Σύνταγμα και στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και όπως αποτυπώνεται στη νομολογία του ΕΔΔΑ και, εν τέλει, όπως σχετίζεται ή συγκρούεται ή συμπορεύεται με το δικαίωμα προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, που τυγχάνει πανευρωπαϊκής προστασίας. Σε συνάρτηση με την προσέγγιση της προστασίας της θρησκευτικής ελευθερίας, λοιπόν, δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στο ευαίσθητο προσωπικό δεδομένο του θρησκευόμενου και των εν γένει θρησκευτικών πεποιθήσεων, τις οποίες δικαιούται ο καθένας να διατηρεί. Παράλληλα, εξετάζονται οι προϋποθέσεις νόμιμης επεξεργασίας των εν λόγω δεδομένων κατά παρέκκλιση του κανόνα απαγόρευσης επεξεργασίας ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, ενώ, τέλος, αναλύεται η ενδεχόμενη σύγκρουση

του δικαιώματος προστασίας προσωπικών δεδομένων με το συνταγματικά και διεθνώς κατοχυρωμένο ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας.

Προς επίρρωση των ανωτέρω, το τελευταίο τμήμα της παρούσας εστιάζει στη νομολογιακή πρακτική, σύμφωνα με την οποία κρίνεται ότι το ευαίσθητο δεδομένο των θρησκευτικών πεποιθήσεων, που περιλαμβάνει το δικαίωμα του καθενός είτε να αποκρύπτει είτε να αποκαλύπτει τη θρησκεία του και, γενικώς, τη σχέση του με το θείο, έχει παραβιαστεί πολλάκις και με πολλούς τρόπους.

1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

1.1. Εννοιολογική θεώρηση των προσωπικών δεδομένων

1.1.1. Βασικές πτυχές της έννοιας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Όπως σημειώθηκε ανωτέρω, στα πλαίσια της νέας ψηφιακής εποχής, λαμβανομένων υπόψη των πλειόνων δυνατοτήτων αλληλοσυσχετισμών των δεδομένων, της αμεσότητας της επικοινωνίας, της εμφάνισης ολοένα και περισσότερων επεμβατικών τεχνολογιών, όπως για παράδειγμα της τεχνολογίας RFID και της νεφοϋπολογιστικής, η επεξεργασία μεγάλου όγκου δεδομένων σε εξαιρετικά βραχύ χρονικό διάστημα κατέστη εφικτή.

Εντός αυτού του όγκου των δεδομένων περιλαμβάνονται και προσωπικά δεδομένα, η έννοια των οποίων είναι ασφαλώς θεμελιώδης. Αναλυτικότερα, λαμβανομένου υπόψη του δικαίου της ΕΕ και του δικαίου του Συμβουλίου της Ευρώπης, τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα συνίστανται σε κάθε πληροφορία που αφορά σε ταυτοποιημένο ή ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο. Σημειωτέον, στην περίπτωση υποβολής σε επεξεργασία δεδομένων αφορώντων σε ένα φυσικό πρόσωπο, το τελευταίο καλείται υποκείμενο των δεδομένων. Αναφορικά με τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, είναι σαφές ότι πρόκειται για πληροφορίες που σχετίζονται με το πρόσωπο του οποίου η ταυτότητα είτε είναι προδήλως σαφής είτε μπορεί να ανευρεθεί και κατόπιν να διασταυρωθεί με επιπρόσθετες πληροφορίες. Προκειμένου να κριθεί εάν ένα υποκείμενο δεδομένων είναι ταυτοποιήσιμο, ο υπεύθυνος επεξεργασίας, αυτός, δηλαδή, που προβαίνει σε πράξεις επεξεργασίας, ή άλλος τρίτος, οφείλει να λαμβάνει υπόψη όλα τα πρόσφορα μέσα που ενδεχομένως θα χρησιμοποιηθούν, ώστε να καταστεί δυνατή η εξακρίβωση της ταυτότητας του φυσικού προσώπου. Με τον τρόπο αυτό, μπορεί να επιτευχθεί η διαφορετική μεταχείριση ενός προσώπου από ένα άλλο².

Εκ των ανωτέρω, συνάγεται ότι θεμελιώδες στοιχείο των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι η άμεση σύνδεσή του με ένα συγκεκριμένο φυσικό πρόσωπο, προκειμένου να προκύπτει αμέσως ή εμμέσως η ταυτότητα του προσώπου αυτού, όπως σημειώθηκε αμέσως ανωτέρω. Σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο, μόνο τα

---

² Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2016, άρθρο 4, σημείο 1, εκσυγχρονισμένη σύμβαση 108, άρθρο 2 στοιχείο α.

φυσικά πρόσωπα που είναι εν ζωή προστατεύονται και ουχί οι αποβιώσαντες, εκτός αν οι πληροφορίες που σχετίζονται με τους τελευταίους αφορούν παράλληλα και ζώντα φυσικά πρόσωπα³. Επίσης, και το δίκαιο του Συμβουλίου της Ευρώπης και κυρίως η Εκσυγχρονισμένη Σύμβαση 108 ρυθμίζουν την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων. Ωστόσο, μέχρις ότου μια πληροφορία συσχετιστεί με ένα συγκεκριμένο φυσικό πρόσωπο, δεν αποτελεί δεδομένο προσωπικού χαρακτήρα.

Η προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα αφορά πρωτίστως στα φυσικά πρόσωπα, ενώ παράλληλα βάσει της Εκσυγχρονισμένης Σύμβασης 108, η προστασία των δεδομένων έχει επεκταθεί και στα νομικά πρόσωπα, όπως για παράδειγμα στις επιχειρήσεις και στις ενώσεις. Προς επίρρωση αυτού, σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση της ανωτέρω Σύμβασης, τα εθνικά δίκαια των κρατών μελών μπορούν να κατοχυρώνουν την προστασία των θεμιτών συμφερόντων νομικών προσώπων⁴. Από την άλλη πλευρά, το δίκαιο της ΕΕ σχετικά με την προστασία των δεδομένων και, πιο συγκεκριμένα, ο Γενικός Κανονισμός 679/2016 έχει εξαιρέσει από το πεδίο εφαρμογής του τα νομικά πρόσωπα και κυρίως επιχειρήσεις που έχουν συσταθεί ως νομικά πρόσωπα, συμπεριλαμβανομένων του τύπου του νομικού προσώπου, της επωνυμίας και των στοιχείων επικοινωνίας⁵. Εν αντιθέσει προς τούτο, οι πληροφορίες που σχετίζονται με μέλη μιας εταιρίας και μάλιστα αφορούν στη συμμετοχή των μελών στην εν λόγω εταιρία, συνίστανται σε προσωπικά δεδομένα. Κατά όμοιο τρόπο, αποτελούν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα και οι πληροφορίες που έχουν σχέση με διατηρούντες ατομικές επιχειρήσεις, ήτοι εμπόρους, καθότι τα δεδομένα της επιχείρησης συνδέονται άμεσα με το φυσικό πρόσωπο που διατηρεί την επιχείρηση αυτή. Παρά ταύτα, η οδηγία 2002/58 που ρυθμίζει την προστασία της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες επεκτείνει την προστασία των προσωπικών δεδομένων και σε νομικά πρόσωπα. Με άλλα λόγια, η ως άνω οδηγία περιλαμβάνει διατάξεις σχετικά με την προστασία της εμπιστευτικότητας και των θεμιτών συμφερόντων των νομικών προσώπων έναντι των ολοένα και αυξανόμενων

---

³ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2016, αιτιολογική σκέψη 27. Ομάδα εργασίας του άρθρου 29 για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, 2007, σ. 22.

⁴ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2016, αιτιολογική έκθεση της εκσυγχρονισμένης σύμβασης 108, σκέψη 30.

⁵ Στο ίδιο, αιτιολογική σκέψη 14.

δυνατοτήτων αυτόματης αποθήκευσης καθώς και της επεξεργασίας των δεδομένων που σχετίζονται με συνδρομητές και χρήστες⁶.

1.1.2. Φύση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Όπως σημειώθηκε ανωτέρω, κάθε λογής πληροφορία μπορεί να αποτελεί προσωπικό δεδομένο υπό την προϋπόθεση ότι σχετίζεται με ταυτοποιημένο ή ταυτοποιήσιμο πρόσωπο. Τούτο σημαίνει ότι τα δεδομένα, ανεξαρτήτως από την πηγή προέλευσής τους, μπορούν να εξακριβωθούν και να διασταυρωθούν είτε άμεσα είτε έμμεσα, κατά κύριο λόγο μέσα από αναφορές σε αναγνωριστικά στοιχεία ταυτότητας, όπως το ονοματεπώνυμο, σε επιγραμμικό αναγνωριστικό ταυτότητας ή και σε άλλους παράγοντες που σχετίζονται με τη γενετική, σωματική, οικονομική, κοινωνική ή πολιτιστική ταυτότητα του εν λόγω υποκειμένου των δεδομένων. Βάσει αυτών, συνάγεται ότι τα προσωπικά δεδομένα αφορούν σε πληροφορίες φυσικών προσώπων που απορρέουν από την ιδιωτική, επαγγελματική, καθώς και δημόσια ζωή τους. Κατά συνέπεια, καθίσταται κατανοητό ότι τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ποικίλουν.

Εν όψει των ανωτέρω, έχει γίνει δεκτό ότι ο ορισμός των προσωπικών δεδομένων είναι ιδιαίτερα ευρύς, καθότι ο νομοθέτης, προκειμένου να περιλάβει στην έννοια των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα οποιαδήποτε πληροφορία είναι συνυφασμένη με το φυσικό πρόσωπο, αποδίδει ένα γενικό ορισμό για τα εν λόγω δεδομένα⁷. Μάλιστα, κατά παρόμοιο τρόπο, ήτοι με την ίδια ευρύτητα αποσαφηνίζεται και η έννοια της ιδιωτικής ζωής από το ΕΔΔΑ, το οποίο δέχεται την έννοια της «κοινωνικής ιδιωτικότητας» ως βασικό ορισμό⁸. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με το Δικαστήριο, το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή εσωκλείει το δικαίωμα του ανθρώπου να δημιουργεί σχέσεις με άλλα άτομα, χωρίς όμως να υιοθετείται εξαίρεση των πληροφοριών που εμπίπτουν στις επαγγελματικές και εργασιακές δραστηριότητες. Βάσει αυτών, το ΕΔΔΑ κρίνει ότι η ιδιωτική ζωή δεν περιορίζεται σε ένα συγκεκριμένο εσωτερικό κύκλο εντός του οποίου το άτομο μπορεί να διαγάγει την προσωπική του ζωή, όπως εκείνο επιθυμεί. Τουναντίον, η έννοια της ιδιωτικής ζωής εκτείνεται και σε άλλες δραστηριότητες, όπως είναι κυρίως αυτές που

---

⁶ Οδηγία για την προστασία της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, αιτιολογική σκέψη 7 και άρθρο 1 παράγραφος 2.

⁷ Ιγγλεζάκης 2020, σ. 48.

⁸ ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-92/09 και C-93/09, Volker und Markus Schecke GbR και Hartmut Eifert κατά Land Hessen [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 9 Νοεμβρίου 2010, σκέψη 59

αναφέρθηκαν ανωτέρω. Τέλος, σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ και σε συνδυασμό με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, υπογραμμίζεται ότι ο διαχωρισμός των ζητημάτων της ιδιωτικής και της επαγγελματικής ζωής ενδεχομένως να μην είναι ευχερής⁹.

Υπό αυτά τα δεδομένα και σε συνέχεια της ερμηνευτικής προσέγγισης των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, αξίζει να σημειωθεί ότι με βάση τη νομολογία της ΑΠΔΠΧ, κρίθηκε ότι στην ερμηνεία που αποδίδει η διάταξη του άρθρου 2 περ. α' και γ' Ν. 2472/1997 στα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων πληροφορίες όπως για παράδειγμα το όνομα και το επώνυμο του υποκειμένου των δεδομένων, η διεύθυνση κατοικίας, ο αριθμός δελτίου αστυνομικής ταυτότητας, ο αριθμός τραπεζικού λογαριασμού, ο αριθμός φορολογικού μητρώου, η ηλικία, το φύλο, ο αριθμός τηλεφώνου, το όνομα συζύγου και των τέκνων, το επάγγελμά του και ασφαλώς τα βιομετρικά δεδομένα όπως το δακτυλικό του αποτύπωμα, η ίριδα των οφθαλμών, η βιομετρική του ταυτότητα, η υπογραφή του, η γνώση χειρισμού ηλεκτρονικού υπολογιστή, ο αριθμός κυκλοφορίας του οχήματός του, τα οικονομικά δεδομένα, η εργασιακή κατάστασή του, ο αριθμός μητρώου κοινωνικής ασφάλισης, τα δεδομένα κινητής τηλεφωνίας, βαθμολογίες σε διαγωνισμούς και εξετάσεις, η διεύθυνση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, καθώς και τα διαπιστευτήρια, δηλαδή κωδικοί πρόσβασης και άλλα συνθηματικά που το υποκείμενο των δεδομένων χρησιμοποιεί σε έγχαρτη ή ψηφιακή μορφή¹⁰.

Περαιτέρω, οι πληροφορίες που αποτελούν μελλοντικά γεγονότα, όπως για παράδειγμα σχεδιασμοί ή ακόμα και προγνώσεις εμπίπτουν στην κατηγορία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, παρά το γεγονός ότι ενδέχεται και άρα δεν είναι βέβαιη η έκβασή τους, στο βαθμό ασφαλώς που σχετίζονται με φυσικά πρόσωπα καθώς και με την αξιολόγηση της μελλοντικής τους απόδοσης.

Πέραν αυτών και στα πλαίσια αποσαφήνισης του ορισμού των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, αξίζει να σημειωθεί ότι οι πληροφορίες ενδέχεται να μην είναι αληθείς ή να μην έχουν αποδειχθεί, με αποτέλεσμα το υποκείμενο των δεδομένων να έχει το δικαίωμα να αξιώσει τη διόρθωση ή ακόμα και τη διαγραφή αναληθών ή μη αποδεδειγμένων πληροφοριών¹¹.

---

⁹ Βλ. και ΕΔΔΑ, Rotaru κατά Ρουμανίας [τμήμα ευρείας συνθέσεως], προσφυγή αριθ. 28341/95, 4 Μαΐου 2000, σκέψη 43. ΕΔΔΑ, Niemietz κατά Γερμανίας, προσφυγή αριθ. 13710/88, 16 Δεκεμβρίου 1992, σκέψη 29.

¹⁰ Μεταξάκης 2014, σελ. 8 κ.ε. με παραπομπές στη νομολογία της ΑΠΔΠΧ.

¹¹ Ιγγλεζάκης 2020, σ. 52.

Επίσης, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η χρήση των δεδομένων και η μορφή στην οποία αποθηκεύονται τα τελευταία δεν παίζουν έναν ορισμένο ρόλο, προκειμένου να εφαρμοστεί το δίκαιο σχετικά με την προστασία προσωπικών δεδομένων. Κατά συνέπεια, η μορφή και το μέσο στο οποίο περιέχονται τα προσωπικά δεδομένα δύναται να ποικίλουν, καθότι η πληροφορία που επεξεργάζεται μπορεί να περιέχεται σε φωτογραφική ή ακουστική μορφή ή μπορεί να είναι αριθμητική ή ακόμα να είναι αποθηκευμένη στη μνήμη του υπολογιστή ή να αποτυπώνεται σε χαρτί¹². Εξ αυτών συνάγεται ότι τα δεδομένα ήχου και εικόνας αποτελούν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα. Συνεπώς, κατά την καταγραφή μιας συνομιλίας τα ηχητικά δεδομένα που αντλούνται από την ηχογράφηση είναι σαφέστατα προσωπικές πληροφορίες. Επίσης, είναι πολύ σημαντικό να αναφερθεί ότι και οι εικόνες που έχουν καταγραφεί από κλειστό σύστημα τηλεόρασης (CCTV) αποτελούν προσωπικά δεδομένα.

---

¹² Βλ. ΕΔΔΑ, Von Hannover κατά Γερμανίας, προσφυγή αριθ. 59320/00, 24 Ιουνίου 2004· ΕΔΔΑ, Sciacca κατά Ιταλίας, προσφυγή αριθ. 50774/99, 11 Ιανουαρίου 2005. ΔΕΕ, C-212/13, František Ryněš κατά Úřad pro ochranu osobních údajů, 11 Δεκεμβρίου 2014.

2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

2.1. Ευρωπαϊκή νομοθεσία

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται εκτενώς τα θεσμικά πλαίσια προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Ειδικότερα, στο πρώτο μέρος του παρόντος κεφαλαίου αναλύεται η ευρωπαϊκή νομοθεσία, η οποία επικεντρώνεται κυρίως στο Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων (ΓΚΠΔ ή GDPR) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ στις 25 Μαΐου 2018 σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 95/46/ΕΚ σχετικά με την προστασία προσωπικών δεδομένων στην κοινοτική έννομη τάξη, ενώ παράλληλα εξηγούνται οι λόγοι που κατέστησαν ανεπαρκές το πλαίσιο προστασίας της εν λόγω οδηγίας και ως εκ τούτου οδήγησαν στη νομοθετική μεταρρύθμισή της, με αποτέλεσμα να διαδεχθεί την οδηγία ο προπεριγραφόμενος ΓΚΠΔ. Κατόπιν, αναλύεται η συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας προσωπικών δεδομένων δυνάμει της διάταξης του άρθρου 9Α του Συντάγματος, καθώς επίσης και ο νόμος 4624/2019 ως μέτρο εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την ενσωμάτωση στην εθνική νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/680 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου. Αναλυτικότερα, παρατίθενται κάτωθι τα πλαίσια προστασίας προσωπικών δεδομένων, ως ακολουθούν.

2.1.1. Γενικός Κανονισμός 2016/679 περί προστασίας προσωπικών δεδομένων: Νομική θεμελίωση

Όπως λεπτομερώς αποδόθηκαν σε προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας βασικές ρυθμίσεις του Κανονισμού 2016/679, έχει ήδη καταστεί σαφές ότι ο γενικός αυτός κανονισμός που ρυθμίζει την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι το βασικότερο νομοθετικό εργαλείο σε ευρωπαϊκό επίπεδο στον τομέα προστασίας προσωπικών δεδομένων. Ο εν λόγω Κανονισμός ψηφίστηκε την

27.4.2016 και τέθηκε σε ισχύ την 25.5.2018 μετέβαλε το τοπίο στο πεδίο της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, καθορίζοντας τις εξελίξεις για την επόμενη δεκαετία.

Σαφέστατα, πρόκειται για ένα κείμενο, το οποίο βασίζεται εν πολλοίς στην κοινοτική οδηγία 95/46, το οποίο να μεν διατηρεί τις περισσότερες ρυθμίσεις που ενσωματώνονται στην ως άνω οδηγία, προχωράει δε ένα βήμα παραπέρα, εισάγοντας νέες έννοιες και ρυθμίσεις, όπως επί παραδείγματι το δικαίωμα στη λήθη και το δικαίωμα στη φορητότητα των δεδομένων και τις συνακόλουθες υποχρεώσεις που επιβάλλονται στον υπεύθυνο επεξεργασίας και τον εκτελούντα την επεξεργασία, το σχεδιασμό εξ ορισμού και, τέλος, την προσέγγιση με βάση την επικινδυνότητα. Επιπροσθέτως, η εισαγωγή του θεσμού του υπεύθυνου προστασίας των δεδομένων, ο οποίος ως ανεξάρτητος επόπτης διαθέτει συμβουλευτικές αρμοδιότητες, είναι μια σημαντική σύλληψη στα πλαίσια του εν λόγω Κανονισμού, καθότι πρόκειται να φέρει αρκετές θετικές συνέπειες και να οδηγήσει τελικώς στην ομαλή επιβολή του δικαίου προστασίας προσωπικών δεδομένων. Η θετική αυτή συμβολή οφείλεται στο γεγονός ότι τόσο οι υπεύθυνοι επεξεργασίας όσο και οι εκτελούντες την επεξεργασία, οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με το διορισμό του υπεύθυνου προστασίας δεδομένων, θα έχουν στη διάθεσή τους ένα πρόσωπο με τις απαιτούμενες γνώσεις και την απαραίτητη εμπειρία, ο οποίος θα είναι ικανός να παράσχει συμβουλές και κατευθυντήριες γραμμές, προκειμένου η επεξεργασία στην οποία υπόκεινται τα προσωπικά δεδομένα να εκτελείται με σεβασμό στα δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων, καθώς και στην ιδιωτική ζωή αυτών.

Πέραν των ως άνω αλλαγών της νομοθεσίας, σημαντικό είναι να τονιστεί ότι ο υπό εξέταση Κανονισμός βασίζεται στο άρθρο 8 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (ΧΘΔΕΕ) και στο άρθρο 16 (1) της Συνθήκης για τη λειτουργία της ΕΕ (ΣΛΕΕ)¹³. Μετά την εφαρμογή της Σύμβασης της Λισσαβόνας, τα κανονιστικά μέτρα που αφορούν στο πεδίο προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα βρίσκουν στέρεα βάση σε αμφότερες τις διατάξεις¹⁴.

Πιο συγκεκριμένα, στη διάταξη του άρθρου 8 ΧΘΕΕ θεμελιώνεται το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, το οποίο αναγνωρίζεται ως ένα θεμελιώδες δικαίωμα, καθώς δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στη

¹³ Ιγγλεζάκης 2012, σ. 477 κ.ε.

¹⁴ Η εδραίωση της προστασίας προσωπικών δεδομένων στις Συνθήκες σημειώθηκε αρχικά με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ με βάση το τότε άρθρο 386 ΣΕΚ, το οποίο τροποποιήθηκε με τη Συνθήκη της Λισσαβόνας.

διάταξη της προστασίας προσωπικών δεδομένων. Σημειωτέον ότι το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη τυγχάνει εφαρμογής μονάχα στα ευρωπαϊκά όργανα υπό την επιφύλαξη της αρχής της επικουρικότητας. Τούτο σημαίνει ότι δεν βρίσκει εφαρμογή στα κράτη μέλη με εξαίρεση την περίπτωση κατά την οποία τα τελευταία θέτουν σε εφαρμογή απαρέγκλιτα τη νομοθεσία της.

Επιπλέον, μια ακόμα διάταξη που κατοχυρώνει την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στην κοινοτική έννομη τάξη με ρητό τρόπο είναι αυτή του άρθρου 16 ΣΛΕΕ. Σύμφωνα με τα προβλεπόμενα εκ του άρθρου αυτού, παρέχεται αρμοδιότητα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο να προβαίνουν στη θέσπιση νομικών πλαισίων για την προστασία δεδομένων από τα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης, καθώς και από τα κράτη μέλη της Ένωσης κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Ένωσης και αφορούν σαφώς την ελεύθερη κυκλοφορία των ως άνω δεδομένων.

Περαιτέρω, η προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα αναγνωρίζεται στο εν λόγω άρθρο ως ξεχωριστό δικαίωμα και άρα δεν συγχέεται με το δικαίωμα ιδιωτικής ζωής. Επομένως, τα δύο αυτά δικαιώματα είναι ανεξάρτητα. Τούτο καθίσταται σαφές και από τον ΓΚΠΔ και συγκεκριμένα από το άρθρο 1 αυτού στο οποίο ορίζεται ρητώς ότι πρωταρχικός στόχος αποτελεί η προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών των φυσικών προσώπων και κυρίως του δικαιώματός τους στην προστασία αυτού του είδους των δεδομένων¹⁵.

2.1.2. Στοιχοθεσία του ΓΚΠΔ

Όπως προαναφέρθηκε, στόχος του Κανονισμού ορίζεται ο καθορισμός του επιπέδου προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των φυσικών προσώπων σε συνάρτηση με την επεξεργασία που υποβάλλονται τα προσωπικά δεδομένα και σημαντικότερα, το επίπεδο προστασίας απαιτείται να είναι ισοδύναμο σε όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης ώστε να διασφαλιστεί μια υψηλού επιπέδου προστασία των φυσικών προσώπων και επέλθει η κατάργηση των εμποδίων στη διαρροή των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εντός της ΕΕ¹⁶. Προκειμένου να καταστεί αυτό δυνατό σε ολόκληρη την Ένωση και μάλιστα προς αποφυγή αποκλίσεων που ανακόπτουν την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στην

---

¹⁵ Εν αντιθέσει προς τούτο, στο άρθρο της οδηγίας 95/46/ΕΚ αναφέρεται ως στόχος της οδηγίας η προστασία της ιδιωτικής ζωής ιδίως έναντι της επεξεργασίας στην οποία υπόκεινται τα προσωπικά δεδομένα των φυσικών προσώπων.

¹⁶ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2016, αιτιολογική σκέψη αρ. 10.

εσωτερική αγορά, είναι απαραίτητο ο Κανονισμός να θεμελιώνει την ασφάλεια δικαίου και τη διαφάνεια και θα προβλέπει ισοδύναμο επίπεδο νομικά εκτελεστών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων για τα φυσικά πρόσωπα σε όλα τα κράτη μέλη ανεξαιρέτως.

Επίσης, σε αντίθεση με τη στοχοθεσία του ν. 2472/1997, καθώς και άλλων εθνικών νομοθετικών καθεστώτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση στο πεδίο προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ο στόχος του ΓΚΠΔ δεν ανέρχεται μονάχα στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ιδίως της ιδιωτικής ζωής και, επίσης, της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, αλλά συνίσταται και στην ελεύθερη κυκλοφορία προσωπικών δεδομένων μεταξύ των κρατών μελών. Αντίστοιχα, και από τη Σύμβαση αρ. 108 του Συμβουλίου της Ευρώπης συνάγεται ότι σκοπείται όχι μόνο η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αλλά και η ελεύθερη ροή των πληροφοριών μεταξύ των κρατών μελών, η οποία καλείται διασυνοριακή ροή των δεδομένων και βάσει του ΓΚΠΔ¹⁷.

Η αμέσως προαναφερόμενη στόχευση ήταν προφανής κατά τη θεμελίωση της πρότασης του ΓΚΠΔ αν λάβουμε υπόψη τις διατάξεις των άρθρων 16 παρ. 2 και 114 παρ. 1 ΣΛΕΕ. Ουσιαστικά, εκτός από τη χρήση της νέας διάταξης του άρθρου 16 στο οποίο κατοχυρώνεται το δικαίωμα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, χρησιμοποιείται και η διάταξη του άρθρου 114 παρ. 1 ΣΛΕΕ βάσει του οποίου παρέχεται αρμοδιότητα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στο Συμβούλιο να προβαίνουν στην έκδοση αναφορικά με την προσέγγιση των νομικών πλαισίων των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο τελικό κείμενο του Γενικού Κανονισμού δεν ενσωματώθηκε αναφορά στη διάταξη αυτή, αλλά η ελεύθερη κυκλοφορία προσωπικών δεδομένων εξακολουθεί να συνιστά ο στόχος.

Ολοκληρώνοντας το παρόν υποκεφάλαιο, αξίζει να αναφερθεί ότι η ελεύθερη κυκλοφορία των προσωπικών δεδομένων συνιστά πτυχή της ψηφιακής ενιαίας αγοράς και έκφανση της αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, κεφαλαίων και υπηρεσιών στα πλαίσια της εσωτερικής αγοράς (άρθρο 26 παρ. 2 ΣΛΕΕ). Ειδικώς, ενδεχόμενες αποκλίσεις στο επίπεδο προστασίας δεδομένων αποτελούν τροχοπέδη στην άσκηση των οικονομικών δραστηριοτήτων. Διά τούτου, η ελεύθερη κυκλοφορία των προσωπικών δεδομένων εντός της Ένωσης

---

¹⁷ Βλ. Προοίμιο της Σύμβασης αρ. 108 περί προστασίας του ατόμου σε συνάρτηση με την αυτόματη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, 28.1.1981. Έπειτα, ακολούθησε τροποποίηση της Σύμβασης με τροποποιητικό Πρωτόκολλο, στην 128^η σύνοδο της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, 17-18.5.2018.

δεν μπορεί ούτε να κατασταλεί ούτε να απαγορευτεί για λόγους που αφορούν στην προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων.

2.2. Οδηγία 95/46/ΕΚ περί προστασίας προσωπικών δεδομένων στην κοινοτική έννομη τάξη

Η οδηγία 95/46¹⁸ μεταφέρθηκε στο ελληνικό δίκαιο με το Ν. 2472/1997¹⁹, ο οποίος εν τοις πράγμασι αποτελούσε το γενικότερο πλαίσιο της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στην Ελλάδα. Ο εν λόγω νόμος συμπληρώνεται από άλλα νομοθετικά καθεστώτα, όπως επί παραδείγματι τους νόμους 3471/2006, 3783/2009, 3917/2011²⁰, καθώς επίσης τις οδηγίες και τις κανονιστικές πράξεις, εκδοθείσες εκ της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, -η οποία θα καλείται για τους σκοπούς της παρούσας ΑΠΔΠΧ²¹.

Η υπό εξέταση οδηγία συνέβαλε ουσιωδώς στην εξέλιξη της προστασίας των προσωπικών δεδομένων στο ευρωπαϊκό επίπεδο, καθότι η θέσπισή της λειτούργησε ως απαραίτητη συνισταμένη της συνιστώσας της εναρμόνισης της νομοθεσίας των κρατών μελών της Ένωσης. Δικαιολογητικός λόγος αυτού αποτελεί το γεγονός ότι μετά την κατοχύρωση τιαύτης οδηγίας, πλείονα κράτη ανά τον κόσμο επέλεξαν την ψήφιση παρεμφερών νομοθετημάτων, τα οποία προσφέρουν ένα πλαίσιο προστασίας, που είναι ισοδύναμο με το αντίστοιχο κοινοτικό επίπεδο προστασίας επί των προσωπικών δεδομένων²².

Παρά ταύτα, το πεδίο εφαρμογής της κοινοτικής οδηγίας 95/46 αποδείχθηκε ότι είναι ανεπαρκές, καθόσον οι αλματώδεις τεχνολογικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα περίπου δύο δεκαετίες μετά την κατοχύρωση της οδηγίας, αλλά και η παγκοσμιοποίηση, επέφεραν νέες προκλήσεις τόσο για τον εθνικό όσο και για τον ενωσιακό νομοθέτη στο πεδίο προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Διά τούτου, σκοπώντας ο νομοθέτης να δημιουργήσει ένα ισχυρότερο και παραλλήλως πιο συνεκτικό νομοθετικό καθεστώς που να διέπει τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, προβαίνοντας στη θεμελιώδη νομική

---

¹⁸ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 1995, Οδηγία 95/46, σ. 31 κ.ε.

¹⁹ Αρμανέτος & Σωτηρόπουλος 2005.

²⁰ Ιγγλεζάκης 2018, σ. 306 κ.ε.

²¹ Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα 2020.

²² Μήτρου 2017, σ. 11.

μεταρρύθμιση που πλαισίου προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ήτοι στην αντικατάσταση της οδηγίας με το γενικό κανονισμό προστασίας δεδομένων²³.

Ειδικώς, το νέο πλαίσιο προστασίας προσωπικών δεδομένων επήλθε δεδομένης της σημαντικής και ταχείας αύξησης της συλλογής και της ανταλλαγής των δεδομένων. Μάλιστα, η τεχνολογία έχει καταστήσει δυνατή τη χρήση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα όχι μόνο σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, αλλά και δημόσιους φορείς με σκοπό την επίτευξη των δραστηριοτήτων και καθηκόντων τους. Βάσει τούτων, κατέστη αδήριτη η ανάγκη να διασφαλιστεί ένα υψηλότερο επίπεδο προστασίας προσωπικών δεδομένων, προκειμένου να επιτυγχάνεται η ασφαλής διαβίβαση των δεδομένων σε τρίτες χώρες και σε διεθνείς οργανισμούς. Επίσης, λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι πλέον τα φυσικά πρόσωπα ολοένα και πιο συχνά δημοσιεύουν προσωπικές πληροφορίες, οι οποίες σε πλείονες περιπτώσεις διατίθενται σε παγκόσμιο επίπεδο, συνάγεται ότι απαιτείται ένα ισχυρότερο πλαίσιο προστασίας που να διέπει τα προσωπικά δεδομένα και το οποίο υποστηρίζεται από αυστηρή εφαρμογή της σχετικής νομοθεσίας, προκειμένου να ενισχυθεί αφενός η ασφάλεια δικαίου και αφετέρου η ουσιαστική και πρακτική ασφάλεια για τα εκτιθέμενα σε πιθανούς κινδύνους φυσικά πρόσωπα.

Τούτων δοθέντων, μολονότι οι στόχοι που είχε θέσει η οδηγία 95/46/EK, και οι αρχές που ενσωματώνονται σε αυτήν, παραμένουν ισχυρές, εντούτοις η εν λόγω οδηγία δεν κατάφερε να αποτρέψει την ανασφάλεια δικαίου που τελικώς προκλήθηκε ούτε την αντίληψη που διαδόθηκε ότι ελλοχεύουν κίνδυνοι σχετικά με την προστασία προσωπικών δεδομένων, κυρίως δε αναφορικά με την επιγραμμική δραστηριότητα. Περαιτέρω, η οδηγία δεν κατάφερε να εμποδίσει τον κατατεμαχισμό της εφαρμογής της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Μάλιστα, διαφορές που ανακύπτουν στο επίπεδο προστασίας τόσο των ελευθεριών όσο και των δικαιωμάτων των φυσικών προσώπων, κυρίως του δικαιώματος προστασίας προσωπικών δεδομένων αναφορικά με την επεξεργασία τους εντός των κρατών μελών, πιθανώς να αναχαιτίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία αυτού του είδους των δεδομένων σε όλη την Ένωση. Κατά συνέπεια, οι ανωτέρω διαφορές ενδεχομένως να δυσχεραίνουν την άσκηση των οικονομικών δραστηριοτήτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Οι διαφορές αυτές που προκύπτουν σε σχέση με τα επίπεδα προστασίας οφείλεται κυρίως στις αποκλίσεις που υπήρχαν σε εμφανή

---

²³ Παναγοπούλου-Κουτνατζή 2017, σ. 1 κ.ε.

κλίμακα κατά την εκτέλεση και εφαρμογή της οδηγίας 95/46/EK. Άλλωστε, παρότι η οδηγία τυγχάνει εφαρμογής σε κάθε επεξεργασία προσωπικών δεδομένων στα κράτη μέλη της Ένωσης, τουναντίον δεν τίθεται σε εφαρμογή στην επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, που λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, όπως επί παραδείγματι στους κλάδους της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις, καθώς και σε τομείς της αστυνομικής συνεργασίας.

2.3. Η συνταγματική κατοχύρωση στην Ελλάδα των προσωπικών δεδομένων

Δυνάμει της αναθεώρησης του 2001 του ελληνικού Συντάγματος 1975/86/01, κρίθηκε επιβεβλημένη η θέσπιση ενός νέου, ειδικού δικαιώματος επί της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Έτσι, με τη διάταξη του άρθρου 9^Α του Συντάγματος συγκροτήθηκε το συνταγματικό θεμέλιο της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, το άρθρο αυτό προβλέπει ότι ο καθένας μπορεί να απολαμβάνει το δικαίωμα προστασίας εκ της συλλογής, χρήσης και της εν γένει επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων. Στο πλαίσιο αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι ο αναθεωρητικός νομοθέτης επέλεξε να συμπεριλάβει πρόβλεψη, η οποία ορίζει ότι τη διασφάλιση του περιγραφόμενου δικαιώματος της προστασίας των προσωπικών δεδομένων αναλαμβάνει ανεξάρτητη αρχή, η οποία λειτουργεί και συγκροτείται, όπως ακριβώς ορίζεται *ex lege*.

Η συνταγματική κατοχύρωση του εν λόγω δικαιώματος προστασίας προσωπικών δεδομένων έχει βαρύνουσα σημασία και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, αφενός διότι ανάγεται η προστασία των προσωπικών δεδομένων έναντι της επεξεργασίας στην οποία υπόκεινται τα εν λόγω δεδομένα, σε αυτοτελές δικαίωμα και αφετέρου επειδή με τον τρόπο αυτό τεκμηριώνεται η στάση-αντίδραση της έννομης τάξης στις ταχείες αλλαγές που επιφέρει η ανάπτυξη της τεχνολογίας στο κοινωνικό γίνεσθαι. Επίσης, η μείζων σημασία της συνταγματικής κατοχύρωσης του ως άνω άρθρου έγκειται στο γεγονός ότι διασφαλίζει την προσωπική αυτονομία, αλλά και το χώρο αυτοκαθορισμού υπό συνθήκες αξιοποίησης της τεχνολογίας. Στο πλαίσιο τούτο, δυνάμει του υπό εξέταση άρθρου του Συντάγματος, κατοχυρώνεται με βέλτιστο τρόπο η ιδιαίτερη αξία του δικαιώματος. Άλλοις λόγους, καταδεικνύεται η περιοριστική, αλλά και περιορισμένη εκ των ατομικών δικαιωμάτων χρήση και εν γένει επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για τις προϋποθέσεις

διαμόρφωσης των αυτόνομων ενεργειών του ανθρώπου σε μια κοινωνία, βασικό χαρακτηριστικό της οποίας είναι η εμφάνιση ραγδαίων τεχνολογικών εξελίξεων.

Τέλος, ο νομοθέτης επέλεξε να προσεγγίσει με τέτοιο τρόπο την κατοχύρωση του δικαιώματος προστασίας δεδομένων, ώστε να προσήκει όχι μόνο σε εκείνους που διαμένουν στην ελληνική επικράτεια ή στους έχοντες ελληνική ιθαγένεια, αλλά σε γενικές γραμμές σε όλους τους ανθρώπους. Όσον αφορά στο περιεχόμενο, ο αναθεωρητικός νομοθέτης δεν προσδιόρισε εγγύτερα τα στοιχεία του, ενώ ως προς την αναφορά των κινδύνων από τους οποίους πρέπει να προστατευτεί το άτομο, υπήρξε περισσότερο αναλυτικός υπό την έννοια ότι ανέφερε ότι η προστασία των δεδομένων υιοθετείται έναντι της συλλογής, της χρήσης των εν λόγω δεδομένων και της επεξεργασίας, παρότι η απλή αναφορά στον όρο της επεξεργασίας θα εθεωρείτο επαρκής.

2.4. Εφαρμοστικός νόμος 4624/2019 - πεδίο εφαρμογής του

Ο νόμος 4624/2019 (ΦΕΚ 137/Α/29.8.2019) εισήγαγε μέτρα που αφορούν στην προσαρμογή της εθνικής νομοθεσίας περί της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, στο Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων, και τα οποία τελούν σε συμμόρφωση με τις ρήτρες ευελιξίας που προβλέπονται εκ του ΓΚΠΔ στα κράτη μέλη της Ένωσης. Παράλληλα με τούτο, ο εν λόγω νόμος αντικαθιστά το νομοθετικό καθεστώς που διέπει τόσο τη λειτουργία όσο και τη συγκρότηση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ). Ακόμα, σκοπό του νόμου 4624/2019 συνιστά η ενσωμάτωση της οδηγίας 2016/680/ΕΕ, που σχετίζεται με την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας στην οποία ενδέχεται να υποβληθούν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα από ιθύνουσες αρχές για σκοπούς πρόληψης, εντοπισμού και διερεύνησης ή δίωξης αδικημάτων σε ποινικές υποθέσεις ή, τέλος, για σκοπούς επιβολής και κατ' επέκταση εκτέλεσης των επιβληθέντων ποινικών κυρώσεων.

Αναφορικά με τις διατάξεις που συνέβαλαν στην προσαρμογή της εθνικής νομοθεσίας στο Γενικό Κανονισμό, αυτές είναι ποικίλες. Πιο συγκεκριμένα, με το νέο εφαρμοστικό νόμο επιχειρείται οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής των νεοεισαχθεισών διατάξεων και ως εκ τούτου στο πλαίσιο του ουσιαστικού πεδίου εφαρμογής του νόμου εισάγονται ορισμοί εννοιών, όπως του ιδιωτικού και δημοσίου φορέα, ενώ περιλαμβάνονται ρυθμίσεις για τον ορισμό του Υπευθύνου Προστασίας

Δεδομένων, ο οποίος δραστηριοποιείται σε δημόσιους φορείς. Επιπροσθέτως, περιλαμβάνεται στο νέο νόμο μέριμνα για ένα ακόμα φλέγον ζήτημα, ήτοι ορίζονται ρητώς οι ειδικές προϋποθέσεις, που σχετίζονται με τη συμμετοχή ανήλικων παιδιών στο πεδίο προσφοράς υπηρεσίας στην ΚτΠ (Κοινωνίας της Πληροφορίας), ενώ ακόμα ενσωματώνονται ρυθμίσεις, που ορίζουν πρώτον υπό ποιες προϋποθέσεις είναι επιτρεπτή η επεξεργασία ειδικών κατηγοριών δεδομένων και δεύτερον ότι δεν επιτρέπεται κατά ρητό και προφανή τρόπο η επεξεργασία γενετικών δεδομένων για σκοπούς ασφάλισης και υγείας. Πέρα αυτών, έχουν εισαχθεί ταυτόχρονα και ακριβείς περιορισμοί στα δικαιώματα που διαθέτουν τα υποκείμενα των δεδομένων στις ειδικότερες περιπτώσεις κατά τις οποίες η επεξεργασία των προσωπικών τους δεδομένων πραγματοποιείται από δημόσιους φορείς. Μια ακόμα βασική ρύθμιση του νόμου 4624/2019 είναι η εισαγωγή διατάξεων για τη διενέργεια profiling από ασφαλιστικές επιχειρήσεις, αλλά και για τη μεταφορά προσωπικών δεδομένων μεταξύ δημοσίων φορέων. Ρυθμίζεται, επίσης, ειδικώς το σύστημα διοικητικών κυρώσεων για δημόσιους φορείς και, τέλος, επέρχεται κατάργηση του νόμου 2472/1997, εξαιρουμένων ορισμένων άρθρων, τα οποία, κατόπιν τροποποιήσεων που προηγήθηκαν, είναι σε ισχύ και, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνουν ορισμούς εννοιών σχετικά με την προστασία προσωπικών δεδομένων, και προβλέπουν ποιες είναι οι διοικητικές κυρώσεις, προερχόμενες από παραβιάσεις του νόμου 3471/2006 σχετικά με τις ηλεκτρονικές υπηρεσίες.

Στο ίδιο πνεύμα που ακολουθεί τον ΓΚΠΔ, με το νέο νόμο ενσωματώνεται η οδηγία 2016/680/ΕΕ. Ειδικώς, ο νόμος 4624/2019 καθορίζει τις γενικές αρχές, καθώς και το ευρύτερο πεδίο εφαρμογής των διατάξεων, που συμπεριλαμβάνονται στη συγκεκριμένη οδηγία, όπως ενσωματώνεται στην ελληνική έννομη τάξη. Εν προκειμένω, καθορίζεται ποιες είναι οι νομιμοποιητικές βάσεις στις οποίες δύναται να στηριχθεί η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων για σκοπό, που είναι διαφορετικός από αυτόν για τον οποίο είχαν αρχικώς συλλεγεί, ενώ παράλληλα σημαντικό είναι ότι περιλαμβάνονται ρυθμίσεις σχετικά με τη διαδικασία που απαιτείται να ακολουθηθεί για την παροχή συγκατάθεσης. Τέλος, θεσπίζεται η υποχρέωση ένδειξης εμπιστευτικότητας από τους ενεργούντες την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ενώ παράλληλα ενισχύεται ο ρόλος των υποκειμένων των δεδομένων, καθόσον κατοχυρώνονται δικαιώματα αυτών, όπως επί παραδείγματι το δικαίωμα ενημέρωσης, διόρθωσης, καταγγελίας, πρόσβασης, και,

τέλος, ειδικώς ορίζεται με ποιες υποχρεώσεις είναι επιφορτισμένος ο υπεύθυνος επεξεργασίας και με ποιες ο εκτελών την επεξεργασία των δεδομένων²⁴.

---

²⁴ Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, 2019α, Εφαρμοστικός Νόμος 4624/2019.

3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΕΥΑΙΣΘΗΤΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

3.1. Διάκριση προσωπικών δεδομένων σε απλά και ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα

Στο πλαίσιο του ενωσιακού δικαίου και του δικαίου του Συμβουλίου της Ευρώπης γίνεται σαφής διάκριση μεταξύ των απλών ή μη ευαίσθητων και των ευαίσθητων δεδομένων. Τα προσωπικά δεδομένα διακρίνονται στις αμέσως προαναφερόμενες κατηγορίες με κριτήριο την πληροφοριακή βαρύτητά τους σε συνάρτηση με την ιδιωτικότητα. Πιο αναλυτικά, η διάκριση που πραγματοποιείται σε απλά και ευαίσθητα²⁵ δεδομένα έγκειται στην παραδοχή ότι υπάρχουν αφενός τα «αβλαβή» προσωπικά δεδομένα και αφετέρου τα «ευαίσθητα» δεδομένα, τα οποία χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής και προστασίας. Η αντίληψη-παραδοχή αυτή ανάγεται στη θεωρία των σφαιρών της προσωπικότητας²⁶, βάσει της οποίας η προσωπικότητα του ανθρώπου συνίσταται σε τρεις σφαίρες: την ιδιωτική, την ατομική και την απόρρητη. Σύμφωνα, λοιπόν, με την ως άνω θεωρία, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τα απλά προσωπικά δεδομένα ανάγονται στην ιδιωτική σφαίρα της προσωπικότητας του ανθρώπου, ενώ τα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα ανήκουν στην ιδιωτική και κυρίως στην απόρρητη σφαίρα του.

Περαιτέρω, προς την κατεύθυνση μιας σαφέστερης αποτύπωσης όσον αφορά στην υπό εξέταση διάκριση προσωπικών δεδομένων, είναι σκόπιμο να τονιστεί ότι οι ειδικές κατηγορίες δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, που αποτελούν τη σημαντικότερη πτυχή της ιδιωτικής ζωής του ατόμου, χρήζουν αυξημένης προστασίας, καθότι η επεξεργασία αυτών εγκυμονεί σοβαρούς κινδύνους για το υποκείμενο των δεδομένων. Διά τούτου, προβλέπεται η καταρχήν απαγόρευση της επεξεργασίας των ειδικών αυτών κατηγοριών προσωπικών δεδομένων. Στις κατηγορίες αυτές ενδεχομένως περιέχονται δεδομένα που δίδουν πληροφορίες

---

²⁵ Κατά τον Ι. Ιγγλεζάκη, ο όρος «ειδικές κατηγορίες δεδομένων», ο οποίος συναντάται τόσο στην κοινοτική Οδηγία 95/46/ΕΚ όσο και στη Σύμβαση 108/1981 του Συμβουλίου της Ευρώπης «για την προστασία των ατόμων από την αυτοματοποιημένη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα» είναι ακριβέστερος του όρου «ευαίσθητα δεδομένα», καθώς με αυτόν δηλώνεται η ύπαρξη συγκεκριμένων κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, για τις οποίες ισχύουν ειδικές ρυθμίσεις, Βλ. Ιγγλεζάκης 2004, σ. 40 κ.ε. Ωστόσο, ενώ ο κατάλογος των ειδικών κατηγοριών δεδομένων είναι δεσμευτικός κατά την Οδηγία, η ΕυρΣυμβ1981 προβλέπει στο άρθρο 6 έναν ενδεικτικό κατάλογο ειδικών κατηγοριών πληροφοριών, και τα συμβαλλόμενα κράτη διατηρούν τη δυνατότητα να προσθέσουν σε αυτόν τον κατάλογο και άλλες ειδικές κατηγορίες πληροφοριών

²⁶ Μήτρου 1999.

αφορώσες σε θρησκευτικά φρονήματα, στη φυλετική και εθνική καταγωγή, στα γενετικά δεδομένα, στα γενετικά χαρακτηριστικά του ατόμου που είτε κληρονομήθηκαν είτε αποκτήθηκαν κάποια περίοδο της ζωής του, στα βιομετρικά δεδομένα με σκοπό την αδιαφιλονίκητη ταυτοποίηση του φυσικού προσώπου, καθώς και δεδομένα που αφορούν την υγεία ή δεδομένα που αφορούν τη σεξουαλική ζωή φυσικού προσώπου ή τον γενετήσιο προσανατολισμό²⁷. Συνεπώς, επειδή τα δεδομένα αυτά υπόκεινται στην αρχή της απαγόρευσης, απαιτείται να πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις όταν υποβάλλονται σε επεξεργασία, προκειμένου η τελευταία να είναι νόμιμη.

Εν αντιθέσει με τα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα, τα απλά δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα δεν συγκαταλέγονται στην αποκλειστική απαρίθμηση του νόμου, που αναφέρεται στα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα. Ως απλά προσωπικά δεδομένα νοούνται τα εξής: το ονοματεπώνυμο, η επαγγελματική δραστηριότητα, η διεύθυνση κατοικίας, η μορφωτική και οικογενειακή κατάσταση, το επίπεδο μόρφωσης του υποκειμένου των δεδομένων, μισθολογικά στοιχεία, καθώς και αριθμοί τραπεζικών λογαριασμών.

Εκ των ανωτέρω, συνάγεται ότι η διάκριση των δεδομένων σε απλά και ευαίσθητα, πέραν της θεωρητικής σημασίας της, έχει κατά κύριο λόγο πρακτική σημασία. Συγκεκριμένα, η πρακτική αυτή σημασία της εν λόγω διάκρισης έγκειται στη διευρυμένη νομική προστασία που απολαμβάνουν τα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα συγκριτικά με τα απλά δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα υπό την έννοια ότι οι προϋποθέσεις που είναι θεσπισμένες για τη νόμιμη επεξεργασία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, την πρόσβαση σε αυτά και την τήρηση αρχείων που τα εσωκλείουν, είναι αυστηρότερες σε σχέση με εκείνες που πρέπει να πληρούνται στην περίπτωση της επεξεργασίας των απλών προσωπικών δεδομένων.

3.2. Είδη ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων

Με τη ρύθμιση του ΓΚΠΔ και συγκεκριμένα μες τη διάταξη του άρθρου 9 εισάγεται για τα πρώην «ευαίσθητα δεδομένα» κατά την ορολογία της καταργηθείσας Οδηγίας 95/46 και του μερικώς καταργηθέντος Ν. 2472/1997 νέος όρος «ειδικές

---

²⁷ Για τον προηγούμενο ελληνικό νόμο (ν. 2472/1997) βλ. στο Αλεξανδροπούλου-Αιγυπτιάδου 2016, σ. 39. Ιγγλεζάκης 2004, σ. 30 κ.ε., 100, 208 κ.ε.

κατηγορίες δεδομένων» ο οποίος είναι ταυτόσημος με τον ήδη καταργηθέντα όρο των ευαίσθητων δεδομένων από άποψη περιεχομένου. Επιπλέον στην έννοια των ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εισηχθήσαν τα γενετικά δεδομένα, τα βιομετρικά δεδομένα, τα δεδομένα υγείας, καθώς και τα δεδομένα που είναι συνυφασμένα με το γενετήσιο προσανατολισμό²⁸. Μάλιστα, στη διάταξη του άρθρου 4 αριθ. 13 και 14 ΓΚΠΔ αποτυπώνεται ο ορισμός των γενετικών δεδομένων, των βιομετρικών και των αφορώντων την υγεία δεδομένων.

Πιο συγκεκριμένα, ως γενετικά δεδομένα νοούνται τα δεδομένα που είτε κληρονομούνται είτε αποκτώνται εκ των υστέρων. Η ανωτέρω απόκτηση προκύπτει κυρίως από την ανάλυση βιολογικού δείγματος DNA ή RNA του ατόμου από την οποία απορρέουν μοναδικές πληροφορίες σχετικά τη φυσιολογία ή γενικότερα την υγεία του εν λόγω υποκειμένου των δεδομένων.

Επίσης, όσον αφορά στην κατηγορία των βιομετρικών δεδομένων, αυτά έχουν καταστεί αντικείμενο συνεχούς εξέτασης και έντονης συζήτησης, ιδίως επειδή πρόκειται για φυσικά, βιολογικά ή συμπεριφορικά χαρακτηριστικά ενός φυσικού προσώπου, τα οποία επιτρέπουν μέσω κατάλληλης επεξεργασίας την αδιαμφισβήτητη ταυτοποίηση του τελευταίου. Με τον τρόπο αυτό, επιβεβαιώνεται η ταυτότητα του φυσικού αυτού προσώπου μέσα από εικόνες προσώπου ή δαχτυλικά αποτυπώματα²⁹. Ωστόσο, η επεξεργασία φωτογραφιών δεν θα πρέπει να εξομοιούται με επεξεργασία ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, υπαγόμενη στην κατηγορία επεξεργασίας βιομετρικών δεδομένων. Προκειμένου να καταστεί αυτό δυνατό, να θεωρηθεί δηλαδή η επεξεργασία φωτογραφίας επεξεργασία ειδικής κατηγορίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, απαιτείται η επεξεργασία να πραγματοποιείται μέσω ειδικών τεχνικών μέσων από την οποία επέρχεται η πραγματική επαλήθευση της ταυτότητας του φυσικού προσώπου.

3.2.1. Δεδομένα υγείας ως ευαίσθητα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα

Περαιτέρω, αναφορικά με την ειδική κατηγορία δεδομένων υγείας, αυτή είναι αρκετά ευρεία, καθότι τα δεδομένα αυτά σχετίζονται με την κατάσταση της υγείας του υποκειμένου των δεδομένων, ήτοι τη σωματική ή ψυχική υγεία αυτού. Μάλιστα, τα ως άνω δεδομένα που αποκαλύπτουν πληροφορίες σχετικά με την υγεία, δύναται να συνάγονται και έμμεσα, όπως για παράδειγμα με μια επίσκεψη ενός

²⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2021.

²⁹ Ιγγλεζάκης 2009, σ. 77.

ασθενούς σε έναν ιατρό. Στα δεδομένα υγείας περιλαμβάνονται πληροφορίες σχετικά με την παρελθούσα, παρούσα και μελλοντική κατάσταση της υγείας του υποκειμένου των δεδομένων. Επίσης, στα υπό εξέταση δεδομένα υγείας περιλαμβάνονται πληροφορίες που αφορούν στο φυσικό πρόσωπο και συλλέγονται κατά τη διαδικασία εγγραφής του προσώπου σε υπηρεσίες υγείας και κατά την παροχή αυτών, όπως προκύπτει από την οδηγία 2011/24/ΕΕ, καθώς και πληροφορίες σχετικά με το φυσικό πρόσωπο που συλλέγονται κατά την ηλεκτρονική συνταγογράφηση. Στην τελευταία περίπτωση, γίνεται δεκτό ότι υποβάλλονται σε επεξεργασία ευαίσθητα δεδομένα υγείας του ασφαλισμένου που περιλαμβάνονται σε ιατρικές διαγνώσεις που συνδέονται με τη συνταγογράφηση φαρμάκων και παραπεμπτικών εξετάσεων³⁰. Σε όλες τις ως άνω περιπτώσεις, εμπεριέχονται δεδομένα όπως σύμβολα, χαρακτηριστικά ταυτότητας ή αριθμοί που αποδίδονται στο υποκείμενο των δεδομένων προς το σκοπό της πλήρους ταυτοποίησης του τελευταίου αποκλειστικά για λόγους υγείας. Τέλος, στην ειδική κατηγορία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων περιλαμβάνονται πληροφορίες που συλλέγονται από αναλύσεις ή εξετάσεις στο σώμα ή μέρος αυτού, από γενετικά δεδομένα και βιολογικά δείγματα και, σε γενικές γραμμές, περιέχεται κάθε είδους πληροφορία αφορούσα στην ασθένεια ή σε κίνδυνο ασθένειας, σε μια πιθανή αναπηρία, στο συνολικό ιατρικό ιστορικό ή ακόμα σε μια κλινική θεραπεία που πραγματοποίησε το υποκείμενο των δεδομένων.

3.2.2. Το θρήσκευμα ως ειδική κατηγορία δεδομένων: Η Απόφαση 94/2015 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. Η περίπτωση της υπεύθυνης δήλωσης για την απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών

Αναφορικά με το θρήσκευμα ως ευαίσθητο δεδομένο προσωπικού χαρακτήρα, στο οποίο θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην παρούσα, σε συνάρτηση με την προστασία προσωπικών δεδομένων, αξίζει να σημειωθεί ότι η επεξεργασία αυτού δύναται να εμφανιστεί με διάφορους τρόπους. Ένας από αυτούς είναι σχετικός με το ζήτημα απαλλαγής των μαθητών από τη διδασκαλία και υποβολή εξέτασης στο

---

³⁰ Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα 2012.

μάθημα των θρησκευτικών. Σύμφωνα με την ισχύουσα υπ' αριθ. 12773/Δ2/23-01-2015 ερμηνευτική εγκύκλιο του Υπουργείου Παιδείας, ορίζεται ρητώς ότι η απαλλαγή από το μάθημα χορηγείται κατόπιν υπεύθυνης δήλωσης του ίδιου του μαθητή που επιθυμεί να απόσχει από το εν λόγω μάθημα εάν είναι ενήλικος ή των γονέων του εάν είναι ανήλικος στην οποία πρέπει να αναγράφεται ότι ο μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος ή να επικαλείται λόγους θρησκευτικής συνείδησης, χωρίς να είναι υποχρεωτική η αναφορά του θρησκευόμενου στο οποίο ανήκει³¹. Με άλλα λόγια, δίδεται η δυνατότητα στους γονείς, οι οποίοι επιλέγουν να μην παρακολουθεί το παιδί τους το μάθημα των θρησκευτικών, είτε να υποβάλλουν υπεύθυνη δήλωση στην οποία θα αναγράφουν ότι ο μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος είτε να αιτούν την απαλλαγή του μαθητή από την υποχρέωση παρακολούθησης, επικαλούμενοι λόγους θρησκευτικής συνείδησης, οι οποίοι επιβάλλουν τη μη παρακολούθηση στο εν λόγω μάθημα³². Συνεπώς, δεν είναι απαραίτητη άνευ ετέρου υπεύθυνη δήλωση των γονέων ότι το παιδί τους δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος. Μάλιστα οι θρησκευτικές αντιλήψεις του ενήλικου ή του ανήλικου μαθητή, χωρίς να προβλέπεται ειδική αναφορά και αιτιολογία τους – σαφέστατα δυνάμει του περιεχομένου τους - πρέπει να επιβάλλουν τη μη παρακολούθησή του στο μάθημα των θρησκευτικών, το οποίο περιέχει τη θρησκευτική διδασκαλία κατά το ορθόδοξο δόγμα της Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας.

Εν όψει των ανωτέρω, επειδή το θρήσκευμα αποτελεί ευαίσθητο προσωπικό δεδομένο, πρέπει η καταχώρησή του σε αρχείο και η επιγενόμενη επεξεργασία του να υπόκεινται στις ρυθμίσεις του ΓΚΠΔ και του ν. 4624/2019. Διά τούτο, τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, προκειμένου να υποβληθούν σε νόμιμη επεξεργασία, απαιτείται να συλλέγονται κατά τρόπο θεμιτό και νόμιμο και για σκοπούς, οι οποίοι είναι καθορισμένοι, σαφείς και νόμιμοι. Επίσης, τα δεδομένα πρέπει να είναι πρόσφορα, συναφή και όχι περισσότερα από όσα απαιτούνται κατά περίπτωση δεδομένων των σκοπών της επεξεργασίας τους. Στο σημείο αυτό χρήζει ειδικής αναφοράς η αρχή της αναλογικότητας, που θεμελιώνεται στο Σύνταγμα και στις ανωτέρω διατάξεις και η οποία ορίζει ότι η επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι νόμιμη εφόσον τα τελευταία είναι πρόσφορα και αναγκαία για τον

³¹ Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, 2012. ΑΠΔΠΧ ΑΠΟΦΑΣΗ 28 /2019.

³² 'Νόμιμη Η Δήλωση Απαλλαγής Από Το Μάθημα Των Θρησκευτικών' (lawspot.gr, 2020) <<https://www.lawspot.gr/nomika-nea/nomimi-i-dilosi-apallagis-apo-mathima-ton-thriskeytikon>> accessed 5 December 2020.

επιδιωκόμενο σκοπό της επεξεργασίας, ο οποίος επιβάλλεται να είναι νόμιμος. Κατά συνέπεια, τα δεδομένα που δεν πληρούν την ως άνω προϋπόθεση, ήτοι δεν είναι αναγκαία για τους σκοπούς της επεξεργασίας, δεν τυγχάνουν νόμιμης επεξεργασίας και άρα δεν επέρχεται ποσοτική ισορροπία των δεδομένων προς τους σκοπούς της επεξεργασίας.

Σύμφωνα με την υπ' αριθμόν 3 Σκέψη της, η Αρχή επισημαίνει ότι η χορήγηση απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών συντελείται κατόπιν υποβολής σχετικής υπεύθυνης δήλωσης, στην οποία ο μαθητής ή οι γονείς του αντιστοίχως αναφέρουν ότι ο μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος ή επικαλούνται λόγους θρησκευτικής συνείδησης, υπογραμμίζοντας ότι δεν καθίσταται υποχρεωτική η αναγραφή του θρησκευόμενου στην υπεύθυνη δήλωση. Άλλοις λόγους, δίδεται η δυνατότητα είτε υποβολής υπεύθυνης δήλωσης ότι ο μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος είτε αιτήσεως απαλλαγής με την ταυτόχρονη επίκληση λόγων θρησκευτικής συνείδησης. Τούτων δοθέντων, η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα έκρινε ότι δεν είναι απαραίτητη άνευ ετέρου η υπεύθυνη δήλωση ότι ο μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος, αλλά παρέχεται η δυνατότητα αντί αυτού να αιτηθεί απαλλαγής με την επίκληση λόγων θρησκευτικής συνείδησης, με αποτέλεσμα η υπεύθυνη δήλωση ότι ο μαθητής ή οι γονείς του αντιστοίχως επιθυμούν την απαλλαγή του μαθητή από το μάθημα των θρησκευτικών για λόγους θρησκευτικής συνείδησης, να μην παραβιάζει τις διατάξεις του άρθρου 4 παρ. 1 στοιχ. α' και β' του ν. 2472/1997.

Σε συνάρτηση με τα ανωτέρω αξιοσημείωτη είναι η υπ' αριθμόν 28/2019 απόφαση που εξέδωσε η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα³³, η οποία έκρινε ότι η δήλωση ότι ο μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος και διά τούτου επικαλείται λόγους θρησκευτικής συνείδησης για την απαλλαγή του από το μάθημα των Θρησκευτικών, δεν είναι νόμιμη. Βάσει του διατακτικού της Αρχής, η δήλωση αντίκειται στις διατάξεις του άρθρου 13 παρ. 1 και 2 του Σ., οι οποίες κατοχυρώνουν την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης και τη θρησκευτική ελευθερία, ως συνταγματική αρχή και ως ατομικό δικαίωμα και με το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ, καθόσον η υποχρέωση αναγραφής ότι δεν είναι ο μαθητής Χριστιανός Ορθόδοξος παραβιάζει την αρνητική θρησκευτική ελευθερία των μαθητών και των γονέων τους, οι οποίοι έχουν και το ειδικότερο δικαίωμα να διαπαιδαγωγήσουν

---

³³ Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα 2019β..

ελευθέρως τα παιδιά τους, έχοντας ως βάση τις δικές τους θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις, σύμφωνα με το άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, καθώς και με το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ και το άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Επιπροσθέτως, η δήλωση δεν είναι νόμιμη, καθότι παραβιάζει την ως άνω εξετασθείσα αρχή της αναλογικότητας της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων. Συνεπώς, σύμφωνα με την Αρχή, η επίκληση στη δήλωση λόγων συνείδησης θα αρκούσε.

Στο πλαίσιο αυτό, η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ορίζοντας το Υπουργείο Παιδείας ως υπεύθυνο επεξεργασίας, κάλεσε το τελευταίο να προβεί σε κάθε απαραίτητη ενέργεια και ως εκ τούτου να γνωστοποιήσει προς τις οικείες εκπαιδευτικές αρχές και τις διευθύνσεις των σχολείων ότι εφεξής, αναφορικά με την απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών να μην απαιτείται ο μαθητής ή οι γονείς για λογαριασμό να δηλώνουν ότι δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος. Εν αντιθέσει προς τούτο, εφεξής να απαιτείται το δικαίωμα αυτό να ασκείται είτε από το μαθητή είτε από τους γονείς του, επικαλούμενοι αποκλειστικά λόγων συνείδησης.

4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Εξ αφορμής των σύντομων αναφορών που προηγήθηκαν αμέσως ανωτέρω σχετικά με τις προϋποθέσεις νόμιμης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, στο παρόν κεφάλαιο θα αναλυθούν η έννοια και οι μορφές της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων, οι γενικές αρχές που διέπουν την επεξεργασία αυτή και οι νομικές βάσεις αυτής, ενώ θα ακολουθήσει η παρουσίαση των προϋποθέσεων νόμιμης επεξεργασίας ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων κατά παρέκκλιση από το γενικό κανόνα απαγόρευσης επεξεργασίας ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων που θέτει η διάταξη της παραγράφου 1 του άρθρου 9 του Γενικού Κανονισμού.

4.1. Ερμηνευτική προσέγγιση επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Ξεκινώντας με τον ορισμό της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων, αυτός δίδεται στη διάταξη του άρθρου 4 του νέου Κανονισμού 2016/679 και είναι ίδιος όπως και στην οδηγία 95/46ΕΚ με μόνη διαφορά την προσθήκη της ερμηνείας του περιορισμού της επεξεργασίας, όπως τούτος αναφέρεται στον αριθμό 3 του ίδιου άρθρου του Γενικού Κανονισμού. Πιο συγκεκριμένα, η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ορίζεται ως κάθε εργασία ή σειρά εργασιών που πραγματοποιείται σε προσωπικά δεδομένα ή σε σύνολα δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με την εφαρμογή ή μη αυτοματοποιημένων μέσων. Στο υπό εξέταση άρθρο 4 του Γενικού Κανονισμού παρατίθεται ένας ενδεικτικός κατάλογος των πράξεων που εμπίπτουν στην έννοια της επεξεργασίας δεδομένων. Σε γενικές γραμμές, η έννοια της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων περιλαμβάνει τη συλλογή, την καταχώρηση, την οργάνωση, τη διατήρηση ή αποθήκευση σε οποιοδήποτε μέσο αποθήκευσης (σκληρό δίσκο, mailbox), την εξαγωγή, την προσαρμογή ή τροποποίηση, τη μεταβολή, την εξαγωγή, τη διαβίβαση των δεδομένων προς τη σφαίρα επέμβασης³⁴ ενός τρίτου προσώπου, τη διάδοση, την αναζήτηση πληροφοριών, τη συσχέτιση ή τον συνδυασμό που σχετίζεται με τον

---

³⁴ Αρμανέτος & Σωτηρόπουλος 2005, σ. 61.

καθορισμό σχέσεων, συγκρίσεις και παράθεση δεδομένων, τη δέσμευση, δηλαδή το αποκλεισμό κάθε επιπρόσθετης επεξεργασίας και, τέλος, τη διαγραφή ή καταστροφή των δεδομένων. Το γεγονός ότι ο νομοθέτης επέλεξε να απαριθμήσει τις ποικίλες μορφές της επεξεργασίας ενδεικτικά, σημαίνει ότι στην έννοια της επεξεργασίας δεδομένων εμπίπτουν και άλλες εργασίες ή σειρά ενεργειών, οι οποίες δεν παρατίθενται στην απαρίθμηση του νόμου. Εκ τούτου συνάγεται ότι ο ορισμός της επεξεργασίας είναι ιδιαιτέρως ευρύς και είναι συνυφασμένος με δραστηριότητες που εμπεριέχουν όλα τα στάδια της επεξεργασίας, ήτοι από τη συλλογή των δεδομένων μέχρι και την αφαίρεση αρχείων. Σημειωτέον ότι η επεξεργασία μπορεί να είναι αυτοματοποιημένη ή μη, εφόσον στην τελευταία περίπτωση τα δεδομένα ενσωματώνονται ή πρόκειται να ενσωματωθούν σε σύστημα αρχειοθέτησης, όπως τούτο ορίζεται ρητώς στο άρθρο 2 παρ. 1 του Γενικού Κανονισμού.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να σημειωθεί ότι στην απόφαση επί της υποθέσεως *Bodil Lindqvist*³⁵, το ΔΕΕ έκρινε ότι η εργασία που συνίσταται σε ανάρτηση δεδομένων σε ιστοσελίδα του διαδικτύου αποτελεί επεξεργασία υπό την έννοια του άρθρου 4 του Γενικού Κανονισμού και μάλιστα αυτοματοποιημένη, ενώ παράλληλα στην υπόθεση *Google Spain*, το ΔΕΕ δέχτηκε ότι η «δραστηριότητα μηχανής αναζήτησης, η οποία συνίσταται στον εντοπισμό πληροφοριών που δημοσιεύουν ή αναρτούν στο διαδίκτυο τρίτοι, στην αυτόματη ευρετηρίασή τους, στην προσωρινή τους αποθήκευση και, τελικώς, στη διάθεσή τους στους χρήστες του διαδικτύου με ορισμένη σειρά προτίμησης», αποτελεί επεξεργασία προσωπικών δεδομένων³⁶.

Όπως ήδη κατέστη κατανοητό, ο όρος επεξεργασία χρησιμοποιείται στην ως άνω διάταξη με ευρύτατο περιεχόμενο. Ωστόσο, δεν περιλαμβάνονται ορισμοί για τα επιμέρους στάδια της επεξεργασίας των δεδομένων, με εξαίρεση τον περιορισμό της επεξεργασίας, όπως σημειώθηκε στην αρχή του παρόντος υποκεφαλαίου. Η έλλειψη προσθήκης ορισμού των επιμέρους φάσεων της επεξεργασίας των δεδομένων

---

³⁵ Στην υπόθεση *B. Lindqvist* (C-101/2001, EU:C:2003:596, σκέψη 26, το ΔΕΕ έκρινε ότι αποτελεί επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα η εργασία που εμπίπτει στην αναφορά, επί μιας ιστοσελίδας του διαδικτύου, σε πρόσωπα και στον προσδιορισμό τους είτε με το ονοματεπώνυμό τους είτε με τη χρήση άλλων μέσων, όπως για παράδειγμα με τον αριθμό του τηλεφώνου τους ή με στοιχεία που αφορούν στις ασχολίες τους κατά τον ελεύθερο χρόνο τους, καθώς και με δεδομένα υγείας τους, όπως για παράδειγμα αναρρωτική άδεια. Βλ. ΜΕφΘ 1960/2014, ΔιΜΕΕ 2015, σελ. 487 επ. με αντικείμενο τη δημοσίευση στο διαδίκτυο προσωπικών δεδομένων υποψηφίου για θέση καθηγητή σε Α.Ε.Ι. από συνυποψήφιο του.

³⁶ ΔΕΕ υπόθ. C-131/2012, ΑΠΟΦ. 1.5.2014, *Google Spain SL, Google Inc. κατά Agencia Espanola nde Protection de Datos (AEPD), Mario Costeja Gonzalez*.

έγκειται στο γεγονός ότι η νομιμότητα της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ρυθμίζεται ενιαία σε ξεχωριστό άρθρο, ήτοι στο άρθρο 6 του Γενικού Κανονισμού και άρα δεν υφίσταται διαφοροποίηση για τις επιμέρους φάσεις της.

Ειδικότερα, ως περιορισμός της επεξεργασίας νοείται η επισήμανση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που είναι αποθηκευμένα με σκοπό τον περιορισμό της επεξεργασίας τους σε μέλλοντα χρόνο, όπως τούτο προβλέπεται στη διάταξη του άρθρου 4 αριθ. 3 του Γενικού Κανονισμού. Βέβαια να σημειωθεί ότι η προαναφερθείσα πράξη επεξεργασίας συνιστά αντικείμενο ρύθμισης του άρθρου 18 του ως άνω Κανονισμού, το οποίο προσδιορίζει πότε δύναται το υποκείμενο των δεδομένων να αιτηθεί τον περιορισμό της επεξεργασίας των δεδομένων. Για το σκοπό τούτο παρατίθενται στην αιτιολογική σκέψη 67 του Κανονισμού μια σειρά από μεθόδους, προκειμένου να επιτευχθεί ο περιορισμός της επεξεργασίας. Μεταξύ των μεθόδων αυτών περιλαμβάνεται η προσωρινή μετακίνηση των επιλεγμένων δεδομένων σε άλλο σύστημα επεξεργασίας και η αφαίρεση της προσβασιμότητας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που έχουν επιλεγθεί, από τους χρήστες και, τέλος, η προσωρινή αφαίρεση δημοσιευμένων προσωπικών δεδομένων από ιστοσελίδα του διαδικτύου. Στην περίπτωση των συστημάτων αυτοματοποιημένης αρχειοθέτησης, ο περιορισμός της επεξεργασίας των δεδομένων απαιτείται να πραγματοποιείται με τεχνικά μέσα με τέτοιο τρόπο, ώστε τα δεδομένα να μην υποβληθούν σε επιπρόσθετη επεξεργασία και άρα να μην μπορούν να τροποποιηθούν.

4.2. Νομιμότητα επεξεργασίας δεδομένων

4.2.1. Προϋποθέσεις νομιμότητας κάθε μορφής επεξεργασίας δεδομένων: μια συνοπτική αναφορά

Η αρχή της νομιμότητας των προσωπικών δεδομένων θεμελιώνεται στο άρθρο 5 παρ. 1 περ. α' του Γενικού Κανονισμού και αναλύεται περαιτέρω στις διατάξεις των άρθρων 6 επ. του ως άνω Κανονισμού. Προκειμένου η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων να καθίσταται νόμιμη, απαιτείται καταρχήν να εφαρμόζονται οι γενικές αρχές επεξεργασίας του άρθρου 5 ΓΚΠΔ³⁷. Ειδικότερα, ο νομοθέτης, αποσκοπώντας στη βέλτιστη δυνατή προστασία του υποκειμένου, θέτει

---

³⁷ Κανέλλος 2020, σ. 144 κ.ε.

ως κριτήριο ουσιαστικής³⁸ νομιμότητας επεξεργασίας την τήρηση των ως άνω ποιοτικών αρχών επεξεργασίας (data quality), οι οποίες αφορούν στο σύνολο των προσωπικών δεδομένων είτε πρόκειται για απλά είτε για ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα. Η εφαρμογή των βασικών αυτών αρχών, που διέπουν κάθε μορφής επεξεργασία μαζί με τη διενέργεια ελέγχου της νομικής βάσης της επεξεργασίας αποτελούν τις προϋποθέσεις ουσιαστικής νομιμότητας κάθε επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Οι διατάξεις του προαναφερθέντος άρθρου 6 του Γενικού Κανονισμού απηχούν τις νομιμοποιητικές βάσεις της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, οι οποίες σύμφωνα με το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς θεμελιώνονταν στο άρθρο 7 της οδηγίας 95/46. Οι νομικές αυτές βάσεις του άρθρου 6 που αναφέρονται αποκλειστικώς και ουχί ενδεικτικώς, έχουν ως βάση τις διατάξεις του άρθρου 52 παρ. 2 ΧΘΕΕ, καθώς και του άρθρου 8 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Ειδικώς, κάθε μορφή επεξεργασίας δεδομένων είναι σύννομη υπό την προϋπόθεση να ισχύει τουλάχιστον μία από τις ανωτέρω νομιμοποιητικές βάσεις. Ωστόσο, στα πλαίσια του σκοπού της παρούσας, δεν θα ακολουθήσει λεπτομερέστερη ανάλυση τόσο των αρχών επεξεργασίας όσο και των ως άνω νομιμοποιητικών βάσεων, καθότι δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας.

4.2.2. Στάδια εξέτασης νομιμότητας της επεξεργασίας

Προκειμένου να συναχθεί ότι η νομιμότητα κάθε μορφής επεξεργασίας, που εμπίπτει στην έννοια της επεξεργασίας, όπως αυτή ρυθμιζόταν στον καταργηθέντα νόμο 2472/1997, είχε προταθεί να ακολουθηθεί η δοκιμασία τριών συγκεκριμένων σταδίων.

1^ο στάδιο:

Αρχικά, εξετάζεται εάν η επεξεργασία στην οποία υπόκεινται συγκεκριμένα δεδομένα, είτε αυτά είναι απλά είτε ευαίσθητα, εφαρμόζει τις αρχές της επεξεργασίας για τις οποίες έγινε λόγος ανωτέρω. Στην περίπτωση κατά την οποία διαπιστωθεί ότι η επεξεργασία των δεδομένων δεν έχει τηρήσει τις ως άνω αρχές, η επεξεργασία δεν είναι νόμιμη και άρα δεν συνεχίζεται η εξέταση των επόμενων σταδίων.

---

³⁸ Ο όρος «ουσιαστική» νομιμότητα χρησιμοποιείται σε αντίθεση με τον όρο «τυπική» νομιμότητα. Αναφορικά με την τελευταία, αυτή συντρέχει επί παραδείγματι στην περίπτωση που έχει δοθεί άδεια επεξεργασίας από τη Αρχή ή έχει δοθεί η σχετική γνωστοποίηση προς την Αρχή όταν πρόκειται για απλά προσωπικά δεδομένα.

2^ο στάδιο:

Κατά το δεύτερο στάδιο και εφόσον έχει ερευνηθεί ότι η επεξεργασία πραγματοποιείται με βάση τις προαναφερόμενες αρχές, εξετάζεται στη συνέχεια εάν υφίσταται η πρώτη νομική βάση, ήτοι η συγκατάθεση³⁹ του υποκειμένου των δεδομένων. Στην περίπτωση που η συγκατάθεση του υποκειμένου έχει δοθεί, ερευνάται περαιτέρω εάν το υποκείμενο έδωσε τη συγκατάθεσή του για την εν λόγω επεξεργασία κατά νόμιμο τρόπο και όπως ορίζουν οι διατάξεις του ΓΚΠΔ. Εάν διαπιστωθεί η νομιμότητα της συγκατάθεσης, συνάγεται ότι η επεξεργασία που πραγματοποιήθηκε είναι νόμιμη.

3^ο στάδιο:

Εάν δεν υφίσταται η νομική βάση της συγκατάθεσης του υποκειμένου ή υπάρχει αλλά δεν πληρούνται οι απαιτούμενες προϋποθέσεις αυτής, εξετάζεται παραπέρα εάν η συγκεκριμένη επεξεργασία εμπίπτει στις ειδικές περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος, βάσει των οποίων δεν απαιτείται συγκατάθεση του υποκειμένου. Εάν η επεξεργασία πράγματι εμπίπτει σε κάποια εκ του νόμου εξαιρετική περίπτωση, τότε η έρευνα ολοκληρώνεται, καθώς η επεξεργασία κρίνεται νόμιμη. Στην αντίθετη περίπτωση, ήτοι σε αυτήν της έλλειψης ορισμένης εξαιρετικής περίπτωσης, η επεξεργασία θεωρείται παράνομη.

4.3. Επεξεργασία ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων

Όπως συμβαίνει στην οδηγία 95/46 και στο Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων, ισχύει ο κανόνας της απαγόρευσης για την επεξεργασία ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα⁴⁰. Πιο συγκεκριμένα, ο ως άνω κανόνας, ο οποίος αποτυπώνεται στο άρθρο 9 παρ. 1 ΓΚΠΔ, ορίζει ότι δεν είναι επιτρεπτή η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, τα οποία αποκαλύπτουν πληροφορίες που αφορούν στις ειδικές κατηγορίες δεδομένων.

Παρότι έχει ήδη γίνει αναφορά σε προηγούμενο κεφάλαιο, είναι κρίσιμο για το σκοπό του παρόντος υποκεφαλαίου να τονιστεί εκ νέου ότι στις ειδικές αυτές κατηγορίες δεδομένων εντάσσονται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που αποκαλύπτουν πολιτικά φρονήματα, τη φυλετική καταγωγή του υποκειμένου των δεδομένων, θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις, πληροφορίες σχετικά με τη

³⁹ Μποβολή 2017, σ. 18 κ.ε.

⁴⁰ Ιγγλεζάκης 2003, σ. 196.

συμμετοχή σε συνδικαλιστική οργάνωση, σχετικά με τα δεδομένα υγείας, καθώς και πληροφορίες που μαρτυρούν γενετικά ή βιομετρικά δεδομένα με σκοπό την ταυτοποίηση του προσώπου, και τέλος πληροφορίες που αφορούν στη σεξουαλική ζωή ή το γενετήσιο προσανατολισμό του ανθρώπου.

Ωστόσο, κατά παρέκκλιση της αρχής της απαγόρευσης, προβλέπονται ορισμένες εξαιρέσεις, όπως ακριβώς και στην οδηγία 95/46, βάσει των οποίων καθίσταται επιτρεπτή και άρα είναι νόμιμη η επεξεργασία των ειδικών κατηγοριών δεδομένων. Ο κατάλογος των εξαιρέσεων από την απαγόρευση είναι εξαντλητικός και παρατίθεται στο προαναφερθέν άρθρο 9 παρ. 2 του ΓΚΠΔ και παρέχει νόμιμους λόγους για την επεξεργασία ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων. Στις εν λόγω εξαιρέσεις εντάσσονται περιπτώσεις στις οποίες:

- Το υποκείμενο των δεδομένων δίδει τη ρητή συγκατάθεσή του στην επικείμενη επεξεργασία.

- Η επεξεργασία των δεδομένων υλοποιείται από μη κερδοσκοπικό φορέα με πολιτικούς, φιλοσοφικούς, θρησκευτικούς ή συνδικαλιστικούς σκοπούς κατά τη διενέργεια των νόμιμων δραστηριοτήτων του, και αφορά κατ' αποκλειστικότητα στα μέλη ή στα πρώην μέλη του ή πρόσωπα τα οποία επικοινωνούν τακτικά μαζί του για τους σκοπούς αυτούς.

- Η επεξεργασία σχετίζεται με προσωπικά δεδομένα τα οποία έχουν δημοσιοποιηθεί εκ των προτέρων από το υποκείμενο κατά προφανή τρόπο.

- Η επεξεργασία είναι απαραίτητη:

- Για την προστασία των ζωτικών συμφερόντων του υποκειμένου ή άλλου φυσικού προσώπου στην περίπτωση που το υποκείμενο έχει καταστεί ανίκανο να δώσει τη ρητή συγκατάθεσή του.

- Για την άσκηση και υποστήριξη νομικών αξιώσεων.

- Για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων και την άσκηση ορισμένων δικαιωμάτων του υπευθύνου επεξεργασίας ή του υποκειμένου των δεδομένων στα πλαίσια της κοινωνικής ασφάλισης, απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας.

- Για σκοπούς επαγγελματικής ή προληπτικής ιατρικής.

- Για σκοπούς αρχειοθέτησης που είναι συνυφασμένοι με το δημόσιο συμφέρον, αλλά και σκοπούς επιστημονικής ή ιστορικής έρευνας και στατιστικούς σκοπούς.

- Για λόγους δημοσίου συμφέροντος όπως η προάσπιση της δημόσιας υγείας.
- Για λόγους ουσιαστικούς συμφέροντος.

4.4. Επεξεργασία δεδομένων που διενεργούν οι θρησκευτικές ενώσεις (άρθρο 91 ΓΚΠΔ)

4.4.1. Τι ορίζει το άρθρο 91 ΓΚΠΔ;

Παρά ταύτα, αναφορικά με τις Εκκλησίες όσο και με τις θρησκευτικές ενώσεις και κοινότητες, για την ορθή λειτουργία τους ενδέχεται να απαιτείται η επεξεργασία των προσωπικών πληροφοριών των μελών τους, προκειμένου αφενός να καθίσταται εφικτή η επαφή μεταξύ των μελών του εκκλησιάσματος και αφετέρου να διευκολύνεται κατά τον τρόπο τούτο η οργάνωση των εσωτερικών και εξωτερικών δραστηριοτήτων τους. Μάλιστα, οι Εκκλησίες και γενικότερα οι θρησκευτικές ενώσεις αρκετά συχνά θέτουν σε εφαρμογή πλαίσιο κανόνων που ρυθμίζουν την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Δυνάμει του άρθρου 91 ΓΚΠΔ, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ένα υφιστάμενο κατά την έναρξη ισχύος του Κανονισμού πλαίσιο κανόνων είναι ολοκληρωμένο και επαρκές υπό την έννοια ότι ευθυγραμμίζεται κατ' ακρίβεια με τις διατάξεις του Κανονισμού, τότε οι κανόνες αυτοί μπορούν να συνεχίζουν να εφαρμόζονται. Σε συνάρτηση με τούτο, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι οι θρησκευτικές κοινότητες των οποίων η λειτουργία και η κατ' επέκταση επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων των μελών τους βασίζεται στην εφαρμογή τέτοιου είδους κανόνων, είναι απαραίτητο να υπόκεινται στον έλεγχο ανεξάρτητης εποπτικής αρχής, που μπορεί να είναι εξειδικευμένη, εφόσον σαφέστατα πληροί τις προϋποθέσεις του ΓΚΠΔ για τις εν λόγω αρχές⁴¹.

Αναφορικά με τους λόγους για τους οποίους οι θρησκευτικές ενώσεις και κοινότητες επεξεργάζονται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, αυτοί ποικίλουν. Ενδεχόμενοι λόγοι της εν λόγω επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα - απλών και ευαίσθητων- αποτελούν η διατήρηση επικοινωνίας με τα μέλη των ενώσεων, η ανακοίνωση πληροφοριών σχετικά με τη δράση και λειτουργία της ένωσης, αλλά και πληροφοριών σχετικά με την οργάνωση και έπειτα τη διεξαγωγή θρησκευτικών ή εορταστικών εκδηλώσεων. Επίσης, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι

---

⁴¹ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2016, άρθρο 91, παρ. 2.

Εκκλησίες και σε γενικές γραμμές διάφορα θρησκευτικά ιδρύματα υποχρεούνται να τηρούν ειδικά αρχεία των μελών τους, τα οποία περιλαμβάνουν προσωπικά δεδομένα των μελών, καθότι η συμμετοχή τους στα εν λόγω ιδρύματα ενδεχομένως να έχει αντίκτυπο στη φορολογία στην οποία τα φυσικά πρόσωπα υποβάλλονται ανά διαστήματα.

Τούτων δοθέντων, σύμφωνα με το με το δίκαιο της ΕΕ, αλλά και σύμφωνα με το δίκαιο του Συμβουλίου της Ευρώπη, τα δεδομένα που μαρτυρούν πληροφορίες σχετικά με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των φυσικών προσώπων είναι οπωσδήποτε ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα και διά τούτου, υιοθετώντας τη γενικότερη γνώμη της κοινωνίας, οι θρησκευτικές ενώσεις οφείλουν να λογοδοτούν για το χειρισμό και την εν γένει επεξεργασία τέτοιου είδους δεδομένων, εφόσον μάλιστα οι πληροφορίες που υπόκεινται σε επεξεργασία είναι συχνά ευαίσθητες και, επιπλέον, σε μεγάλο βαθμό αρκετά συχνά αφορούν ευάλωτα μέλη, όπως μικρά παιδιά και μεγαλύτερους ηλικιακά ανθρώπους.

4.4.2. *Gesetz über den Kirchlichen Datenschutz*

Στη γερμανική έννομη τάξη υφίσταται συναφής εξειδικευμένος επιστημονικός κλάδος, ο οποίος ρυθμίζει το δίκαιο προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα τόσο των εκκλησιών όσο και των θρησκευτικών ενώσεων. Ο κλάδος αυτός, στο πλαίσιο του γερμανικού ρυθμιστικού πλαισίου, καλείται “Kirchliches Datenschutzrecht”. Το σχετικό νομοθέτημα είναι ο νόμος που τιτλοφορείται ως «Gesetz über den Kirchlichen Datenschutz» (KDG).

Πιο αναλυτικά, το γερμανικό δίκαιο προστασίας προσωπικών δεδομένων για τις Εκκλησίες και τις εκκλησιαστικές ενώσεις τυγχάνει εφαρμογής σε αμφότερες τις καθολικές και ευαγγελικές ενώσεις και, όπως καθίσταται σαφές, έχει ως σκοπό την εκπλήρωση των εκκλησιαστικών καθηκόντων. Όπως ισχύει και στην ελληνική έννομη τάξη, έτσι και στη γερμανική, οι εκκλησιαστικές ενώσεις προβαίνουν στην επεξεργασία όχι απλώς των απλών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ανηκόντων στα μέλη τους, αλλά και των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, όπως επί παραδείγματι δεδομένων που συλλέγονται κατά την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών τους, αλλά και στο πλαίσιο των εκκλησιαστικών και θεραπευτικών κέντρων. Περαιτέρω, η συλλογή και η εν γένει επεξεργασία προσωπικών δεδομένων,

που επιδιώκεται από τις εκκλησιαστικές ενώσεις, εντοπίζεται και στα πλαίσια της λειτουργίας των εκκλησιαστικών παιδικών σταθμών και σχολείων.

Κομβικό σημείο του δικαίου προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο των εκκλησιαστικών ενώσεων, συνιστά το απόρρητο της εξομολόγησης, όπως καλείται σύμφωνα με το γερμανικό ρυθμιστικό καθεστώς, και το οποίο θεμελιώνεται στη διάταξη του άρθρου 6 του KDG⁴². Είναι σημαντικό να λεχθεί ότι το λεγόμενο απόρρητο της εξομολόγησης αποτελεί μια εκ των παλαιότερων ρυθμίσεων του δικαίου προστασίας προσωπικών δεδομένων. Σύμφωνα, λοιπόν, με το απόρρητο της εξομολόγησης, θεσπίζεται η υποχρέωση τήρησης του απορρήτου εξομολόγησης από μέρους των προσώπων που προβαίνουν στην επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Μάλιστα, η υποχρέωση τήρησης του απορρήτου άρχεται από το κρίσιμο χρονικό σημείο της ανάληψης της δραστηριότητας της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων στις εκκλησιαστικές ενώσεις, και συνεχίζει να υφίσταται μετά την ολοκλήρωση τιαύτης δραστηριότητας, όπως ακριβώς προβλέπεται από τη διάταξη του άρθρου 6 εδ. β και γ του KDG.

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί μια ακόμα ιδιοτυπία του δικαίου προστασίας προσωπικών δεδομένων στο πλαίσιο των εκκλησιαστικών ενώσεων, βάσει της γερμανικής νομοθεσίας. Η ιδιοτυπία αυτή έγκειται στην προϋπόθεση που προβλέπεται νομοθετικά, ότι η συγκατάθεση του υποκειμένου των δικαιωμάτων⁴³ πρέπει να περιβληθεί του έγγραφου τύπου. Τούτο, υπερβαίνει την αντίστοιχη νομοθετική πρόβλεψη του ΓΚΠΔ, η οποία δεν προβλέπει ορισμένο τύπο της εν λόγω συγκατάθεσης.

---

⁴² § 5 Satz 1 KDG: Den bei der Verarbeitung personenbezogener Daten tätigen Personen ist untersagt, diese unbefugt zu verarbeiten (Datengeheimnis)“.

⁴³ Artikel 8 §2 Satz 1 KDG: Die Einwilligung bedarf der Schriftform, soweit nicht wegen besonderer Umstände eine andere Form angemessen ist.“

4.5. Επεξεργασία ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων στο πλαίσιο της δραστηριότητας θρησκευτικής κοινότητας υπό το πρίσμα της νομολογίας

4.5.1. Η συναφής νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ στην υπόθεση C-25/17 *Tietosuojaalautuutettu κατά Jehovan todistajat – uskonnollinen yhdyskunta*

Με την από 10-07-2018 απόφασή του επί της υποθέσεως C-25/17⁴⁴, το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι θρησκευτικές ενώσεις και κοινότητες, όπως επί παραδείγματι η κοινότητα των μαρτύρων του Ιεχωβά, κατά την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που πραγματοποιούν στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων τους, οφείλουν να τηρούν τους κανόνες του ενωσιακού δικαίου προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Με άλλα λόγια, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έκρινε ότι η συλλογή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από μάρτυρες του Ιεχωβά κατά το κήρυγμα από πόρτα σε πόρτα εμπίπτει στο ενωσιακό δίκαιο και συνεπώς απαιτείται να εφαρμόζονται οι σχετικές διατάξεις για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, καθώς και την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών.

4.5.2. Ιστορικό της υπόθεσης

Πιο αναλυτικά, η Tietosuojaalautakunta (Φινλανδική Επιτροπή Προστασίας Δεδομένων) απαγόρευσε στη Jehovan todistajat – uskonnollinen yhdyskunta (θρησκευτική κοινότητα των μαρτύρων του Ιεχωβά στη Φινλανδία) να υποβάλλει σε επεξεργασία και συγκεκριμένα να προβαίνει στη συλλογή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στα πλαίσια της ασκούμενης από τα μέλη της δραστηριότητας του κηρύγματος από πόρτα σε πόρτα εάν δεν πληροί τις απαιτούμενες προϋποθέσεις που αφορούν στην επεξεργασία των δεδομένων αυτών⁴⁵.

Ειδικώς, τα μέλη της εν λόγω θρησκευτικής κοινότητας, στα πλαίσια του κηρύγματος της διδασκαλίας από πόρτα σε πόρτα, κρατούν σημειώσεις για πρόσωπα που συναντούν κατά τις επισκέψεις που πραγματοποιούν, τα οποία είναι άγνωστα τόσο για τους ίδιους όσο και για την κοινότητα. Μεταξύ των δεδομένων που συλλέγουν, εντάσσονται πληροφορίες σχετικά με τη διεύθυνσή τους, το ονοματεπώνυμό τους, την οικογενειακή τους κατάσταση και κυρίως σχετικά με τις

---

⁴⁴ ΕΕ C 86 της 20.3.2017.

⁴⁵ Κανέλλος 2018.

θηρσκευτικές τους πεποιθήσεις. Τα δεδομένα των ατόμων που προσεγγίζονται, συλλέγονται με σκοπό να καταστεί δυνατή η εύρεσή τους για ενδεχόμενη επίσκεψή τους σε μέλλοντα χρόνο, χωρίς ωστόσο τα εν λόγω υποκείμενα των δεδομένων να έχουν συναινέσει ή λάβει γνώση για την ως άνω συλλογή. Μάλιστα, τα μέλη της θρησκευτικής κοινότητας, προκειμένου να διευκολύνουν το έργο τους, στα πλαίσια του συντονισμού του κηρύγματος από πόρτα σε πόρτα, καταρτίζουν ειδικούς χάρτες βάσει των οποίων μοιράζονται στα μέλη οι ενδιαφερόμενες περιοχές, και πέραν αυτού, καταγράφουν τα μέλη που μετέχουν στη θρησκευτική αυτή κοινότητα, τον αριθμό των εντύπων που διανέμουν. Επιπροσθέτως, η κοινότητα των μαρτύρων το Ιεχωβά έχει αναλάβει να διαχειρίζεται καταλόγους που περιλαμβάνουν άτομα που έχουν δηλώσει ότι δεν επιθυμούν να δέχονται επισκέψεις από τα μέλη της ως άνω κοινότητας. Σαφώς στον κατάλογο αυτό εσωκλείονται τα προσωπικά δεδομένων των ατόμων αυτών, τα οποία χρησιμοποιούνται από τα μέλη της κοινότητας.

4.5.3. Απόφαση του ΔΕΕ

Το δικαστήριο έκρινε ότι το κήρυγμα που ασκούν τα μέλη της θρησκευτικής κοινότητας ως δραστηριότητα αυτή καθεαυτή, δεν εμπίπτει στις εξαιρέσεις που προβλέπει το ενωσιακό δίκαιο περί προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Τούτο σημαίνει ότι η δραστηριότητα του κηρύγματος δεν συνιστά δραστηριότητα προσωπική ή οικιακή. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, δεν θα απαιτείτο να εφαρμοστεί η ως άνω νομοθεσία. Ωστόσο, το γεγονός ότι η δραστηριότητα του κηρύγματος από πόρτα σε πόρτα προστατεύεται από το θεμελιώδες δικαίωμα στην ελευθερία συνείδησης και θρησκείας, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 10, παράγραφος 1, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, δεν έχει ως απόρροια να αποκτά η δραστηριότητα αυτή χαρακτήρα αποκλειστικά προσωπικό ή οικιακό, καθώς εξέρχεται από την ιδιωτική σφαίρα του μέλους θρησκευτικής κοινότητας το οποίο προβαίνει στη δραστηριότητα κηρύγματος.

Επομένως, εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων και δη ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων που πραγματοποιείται στο πλαίσιο της δραστηριότητας κηρύγματος από πόρτα σε πόρτα, είναι συνυφασμένη με την τήρηση των προβλεπόμενων κανόνων του ενωσιακού δικαίου περί προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

4.6. Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με έμφαση την ΕΔΔΑ - Sinan Isik κατά Τουρκίας, προσφυγή αριθμ. 21924/05, 02-02-2010

Όπως θα αναλυθεί σε επόμενο κεφάλαιο της παρούσας, η ελευθερία της θρησκείας και της εν γένει διάδοσης των θρησκευτικών φρονημάτων κατοχυρώνεται στο άρθρο 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), καθώς και στο άρθρο 10 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η υπόθεση που εξετάζεται στο σημείο αυτό αφορά σε ευαίσθητα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, δεδομένου ότι αποκαλύπτουν πληροφορίες σχετικά με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις και ως τέτοια αποτελούν αντικείμενο υψηλής προστασίας.

Πιο αναλυτικά, στην υπόθεση Sinan Isik κατά Τουρκίας⁴⁶, ο προσφεύγων ήταν μέλος της θρησκευτικής κοινότητας των αλεβιτών, των οποίων η πίστη έχει επηρεαστεί τόσο από τον σουφισμό, όσο και από άλλες προϊσλαμικές πεποιθήσεις. Έτσι, πολλοί μελετητές έχουν χαρακτηρίσει την κοινότητα αυτή χωριστή θρησκεία, ενώ άλλοι θεωρούν ότι αποτελεί μέρος της μουσουλμανικής θρησκείας. Τούτων δοθέντων, ο προσφεύγων υποστήριξε ότι ακουσίως στο δελτίο της αστυνομικής τους ταυτότητας αναγραφόταν ότι η θρησκεία του ήταν μουσουλμανική και όχι η αλεβιτική, όπως ορθώς ίσχυε. Τα εθνικά δικαστήρια απέρριψαν την προσφυγή του με αίτημα την αλλαγή της θρησκείας του στο δελτίο της ταυτότητας από μουσουλμανική σε αλεβιτική, καθώς έκριναν ότι η λέξη «αλεβιτική» δεν υποδηλώνει ορισμένη θρησκεία και, άρα, απλώς αποτελεί υποκατηγορία του Ισλάμ.

Κατόπιν της ως άνω απόφασης, ο προσφεύγων απευθύνθηκε ενώπιον του ΕΔΔΑ και αυτή τη φορά κατήγγειλε ότι εξαναγκάστηκε να αποκαλύψει ποια είναι η θρησκεία του και, γενικά, ποιες είναι οι θρησκευτικές του πεποιθήσεις ακουσίως, ήτοι χωρίς τη συγκατάθεσή του, καθότι το πεδίο στο οποίο αναγράφηκε η θρησκεία του ήταν υποχρεωτικό. Κατά συνέπεια, κατέληξε ότι ο εξαναγκασμός αναφορικά με την αποκάλυψη της θρησκείας του συνιστά παραβίαση του δικαιώματός στην ελευθερία της θρησκείας και της θρησκευτικής του συνείδησης, λαμβανομένου υπόψη, μάλιστα, ότι η αναφορά του ισλάμ στην αστυνομική του ταυτότητα ήταν ανακριβής. Στο σημείο αυτό, το ΕΔΔΑ επεσήμανε για ακόμα μια φορά ότι η θρησκευτική ελευθερία εσωκλείει την ελευθερία του προσώπου να εξωτερικεύει τη θρησκεία του είτε

---

⁴⁶ ΕΔΔΑ, Sinan Isik κατά Τουρκίας, προσφυγή αριθ. 21924/05, 2 Φεβρουαρίου 2010

ατομικώς είτε από κοινού με άλλους, δημοσίως, δηλαδή στον κύκλο των ατόμων που πρεσβεύουν τα ίδια θρησκευτικά φρονήματα, καθώς και κατά μόνας.

Σύμφωνα με την τότε υφιστάμενη εθνική νομοθεσία, τα φυσικά πρόσωπα υποχρεούντο να διαθέτουν δελτίο ταυτότητας και να το επιδεικνύουν κατόπιν αιτήματος κάθε δημόσιας αρχής ή και ιδιωτικής επιχείρησης, και στο οποίο να αναγράφεται η θρησκεία τους. Αυτή η υποχρέωση αναγραφής της θρησκείας δεν συμβάδιζε με το δικαίωμα του ανθρώπου να εξωτερικεύει το θρήσκευμά του και γενικά να αποκαλύπτει τα θρησκευτικά του φρονήματα. Παρά το γεγονός ότι η κυβέρνηση διέτεινε ότι το ρυθμιστικό καθεστώς είχε μεταβληθεί με αποτέλεσμα τα φυσικά πρόσωπα να δύνανται, κατόπιν αίτησης, να μην αναγράφεται η θρησκεία του στο δελτίο της ταυτότητάς τους, το ΕΔΔΑ αναγνώρισε ότι ακόμα και το γεγονός ότι τα άτομα υποχρεούνταν να ζητήσουν την αφαίρεση της αναγραφής της θρησκείας, θα μπορούσε να συνεπάγεται αποκάλυψη πληροφοριών, που αφορούν στα πολιτικά τους φρονήματα. Συνεπώς, το ΕΔΔΑ απεφάνθη ότι η εθνική νομοθεσία αποτελούσε ευθεία παραβίαση του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ.

Από την άλλη πλευρά, όπως επισημάνθηκε ανωτέρω, η λειτουργία των Εκκλησιών και των θρησκευτικών ενώσεων ενδεχομένως να απαιτεί την επεξεργασία των προσωπικών πληροφοριών των μελών, που είναι καταγεγραμμένα στο αρχείο τους, προκειμένου να καθίσταται δυνατή η επικοινωνία μεταξύ των μελών, καθώς και να διευκολύνεται η οργάνωση των δραστηριοτήτων τους. Εξ αυτού του λόγου, οι Εκκλησίες και οι θρησκευτικές κοινότητες θέτουν αρκετά συχνά σε εφαρμογή τους κανόνες, που αφορούν στην προστασία των προσωπικών δεδομένων. Εν προκειμένω, σύμφωνα με το άρθρο 91 του ΓΚΠΔ, στην περίπτωση που οι ως άνω κανόνες είναι ολοκληρωμένοι, μπορούν να συνεχίζουν να εφαρμόζονται, εφόσον βέβαια τελούν στην ίδια κατευθυντήρια γραμμή με τις διατάξεις του γενικού Κανονισμού. Σαφώς, οι Εκκλησίες και οι θρησκευτικές ενώσεις, που θέτουν σε εφαρμογή τους συγκεκριμένους κανόνες, απαιτείται να υποβάλλονται στον έλεγχο ανεξάρτητης εξειδικευμένης εποπτικής αρχής. Τέλος, επειδή οι Εκκλησίες και οι θρησκευτικές κοινότητες επεξεργάζονται τα προσωπικά δεδομένα των μελών της, τα οποία εμπίπτουν στην κατηγορία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, πρέπει να λογοδοτούν και να δικαιολογούν τον χειρισμό και την επεξεργασία αυτού του είδους δεδομένων, προκειμένου να πληρούνται οι προϋποθέσεις που τάσσει η ευρωπαϊκή νομοθεσία για την προστασία προσωπικών δεδομένων.

5. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Η θρησκευτική ελευθερία συνιστά ένα εκ των πρώτων ατομικών δικαιωμάτων, που διεκδικήθηκε χρονολογικά ήδη από τον 16^ο αιώνα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, έπειτα από διαρκείς θρησκευτικούς πολέμους. Ειδικότερα, αναφερόμενος στο ελληνικό ρυθμιστικό πλαίσιο που διέπει τη θρησκευτική ελευθερία, ήτοι τη διάταξη του άρθρου 13 του Συντάγματος, πρέπει να λεχθεί ότι το ως άνω άρθρο κατέχει μια πλεονάζουσα θέση όσον αφορά στις σχέσεις μεταξύ κράτους και θρησκευτικού φαινομένου. Προς επίρρωση τούτου, το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας είναι απότοκο της προσωπικής ελευθερίας, υπό την έννοια ότι το δικαίωμα αυτό αποτελεί ειδικότερη πτυχή της ελευθερίας της γνώμης και κατ' επέκταση της πνευματικής ελευθερίας. Άλλωστε, το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας είναι προέκταση των ατομικών ελευθεριών, καθότι είναι άμεσα συνυφασμένο με το σεβασμό του δικαιώματος επί της ιδιωτικής ζωής και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, που κατοχυρώνονται στο άρθρο 2 παρ. 1 Συντάγματος, αλλά και με το συνταγματικά κατοχυρωμένο εκ του άρθρου 5 παρ. 1 δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας. Μάλιστα, δικαίωμα παντός ανθρώπου έγκειται ουχί μόνο στο να διαθέτει, αλλά και να ασκεί τα απορρέοντα εκ της προσωπικότητάς του δικαιώματα, και παράλληλα να αναπτύσσει την προσωπικότητά του σε κοινωνικο-οικονομικό και πολιτικό επίπεδο. Κατά συνέπεια, θεμελιώνεται για το κράτος θετική και αρνητική υποχρέωση, δηλαδή πρώτον, να μην παρακωλύει την ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου και δεύτερον, να προσφέρει όλα τα απαιτούμενα μέσα και να άρει όλες τις πιθανές τροχοπέδες, καθιστώντας εφικτή την ελεύθερη ανάπτυξη⁴⁷.

Στο πλαίσιο τούτο, αξίζει να σημειωθεί ότι μια σειρά από διεθνείς συμβάσεις, κυρωθείσες από την Ελλάδα, οι οποίες συνιστούν αλληλένδετο κομμάτι του εσωτερικού της δικαίου και υπερτερούν οποιασδήποτε άλλης διάταξης νόμου που υφίσταται και είναι αντίθετη με ό,τι ορίζουν οι εν λόγω συμβάσεις, κατοχυρώνουν και προστατεύουν μέσα από τις διατάξεις τους τη θρησκευτική ελευθερία.

Η θρησκευτική ελευθερία είναι μια έννοια με ευρύ περιεχόμενο, το οποίο παρέχει αξίωση έναντι της πολιτείας, προκειμένου να κατοχυρώνεται η απρόσκοπτη διαμόρφωση και ακώλυτη εκδήλωση της θρησκευτικής συνείδησης. Η αξίωση,

---

⁴⁷ Μάνεσης 1981, σ. 118, 247 κ.ε.

λοιπόν, που προκύπτει έναντι της πολιτείας είναι διπλή: καλύπτει αφενός μεν την αποχή από οποιαδήποτε ενέργεια, που θα αναχαιτίζει την υλοποίηση του εν λόγω δικαιώματος, αφετέρου δε τη λήψη οποιουδήποτε μέτρου, το οποίο μπορεί να κριθεί πρόσφορο για τη διασφάλιση της άσκησης του ως άνω δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας⁴⁸. Βάσει τούτων, συνάγεται ευχερώς η υποχρέωση του κράτους να παραμένει σε τέτοιου είδους θέματα θρησκευτικά ουδέτερο⁴⁹.

Η θρησκευτική ελευθερία εμφανίζεται υπό δύο μορφές. Η πρώτη αφορά στην ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης και η δεύτερη αναλύεται στην ελευθερία της λατρείας και για να καταστεί ακριβέστερα, στην ελευθερία άσκησης των λατρευτικών καθηκόντων, που προέρχονται από την προσχώρηση σε μια θρησκευτική κοινότητα. Άλλοις λόγους, το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας παρέχει στον καθένα τη νομική δυνατότητα να τάσσεται υπέρ οποιουδήποτε δόγματος (ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης, άρθρο 13 παρ. 1 Σ) και να εκδηλώνει τη λατρεία του για το δόγμα αυτό (ελευθερία λατρείας, άρθρο παρ. 2 Σ).

5.1. Η θρησκευτική ελευθερία σύμφωνα με το ισχύον στην ελληνική έννομη τάξη καθεστώς ως θεμελιώδες και μη αναθεωρήσιμο δικαίωμα

5.1.1. Ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης

Ξεκινώντας από την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, καταδεικνύεται εκ της διάταξης του Συντάγματος στην οποία θεμελιώνεται η θρησκευτική ελευθερία, ότι η ελευθερία αυτή είναι απαραβίαστη. Σε θεωρητικό επίπεδο, το απαραβίαστο σημαίνει ότι το κράτος δεν δύναται να παρεισφρέει στην επιλογή του ανθρώπου ως προς τη θρησκεία στην οποία ο τελευταίος τάσσεται, και κατά συνέπεια, ότι οφείλει να παραμείνει θρησκευτικά ουδέτερο σε οτιδήποτε σχετίζεται με θρησκευτικά ζητήματα, όπως ακριβώς ελέχθη ανωτέρω. Παράλληλα, το απαραβίαστο σημαίνει ότι η πολιτεία, σκοπώντας στην αρμονική, δίχως αντιπαλότητες, συνύπαρξη των πολιτών, βασίζεται κατά κύριο λόγο σε αρχές της δικαιοσύνης, που δεν επιτρέπεται να σκεβρώνονται από θρησκευτικές προτάσεις, οι οποίες είναι ηθικού βίου. Το απαραβίαστο έχει ισχύ όχι μόνο έναντι του κοινού

⁴⁸ Μαρίνος 2000, σ. 4. Τρωιάνος & Πουλής 2003, σ. 79. Κονιδάρη 2000, σ. 47.

⁴⁹ Συνεπώς, προκύπτει ότι η αρχή της θρησκευτικής ουδετερότητας πηγάζει ευθέως από το άρθρο 13 του Συντάγματος.

νομοθέτη, αλλά και έναντι των καθ' έκαστων οργάνων, που εμπίπτουν στην κρατική εξουσία.

Ως θρησκευτική συνείδηση θεωρείται η ενδόμυχη πεποίθηση του κάθε ανθρώπου με το θείο, η οποία ενδεχομένως αντιλαμβάνεται είτε θετικά είτε αρνητικά. Στην παρούσα ανάλυση, καταδεικνύεται σε τι συνίσταται το δικαίωμα στην ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης και συγκεκριμένα με ποιες επιμέρους εκφάνσεις εμφανίζεται. Αρχικά, είναι σημειωτέον ότι το ως άνω δικαίωμα στην ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης συνεπάγεται το δικαίωμα να τάσσεται ο καθένας υπέρ μιας οποιασδήποτε θρησκείας, την οποία σαφώς ο ίδιος έχει επιλέξει να πρεσβεύει. Στο σημείο αυτό, προς το σκοπό δημιουργίας μιας ολοκληρωμένης εικόνας, αξίζει να σημειωθεί ότι στην γενική κατηγορία της θρησκείας εμπίπτουν και αποκλίνουσες διδασκαλίες, όπως επί παραδείγματι οι αιρέσεις και τα σχίσματα, οι οποίες δεν ασκούν οποιαδήποτε επιρροή στην έννοια της θρησκείας από νομική πλευρά. Επίσης, το δικαίωμα της θρησκευτικής συνείδησης επιτρέπει στον καθένα να μην πρεσβεύει ουδεμία θρησκεία, δηλαδή να χαρακτηρίζεται ως άθρησκος ή άθεος.

Ακόμα ένα σημαντικό σημείο στο οποίο αξίζει να δοθεί έμφαση είναι ότι βασική έκφανση του δικαιώματος της θρησκευτικής συνείδησης είναι να εκδηλώνει κανείς ή αντιθέτως να αποκρύπτει τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του ή την ανυπαρξία αυτών. Η ειδικότερη αυτή έκφανση του δικαιώματος είναι αρκετά κρίσιμη αναφορικά με την προστασία του υποκειμένου των δεδομένων. Τούτο στηρίζεται στην άποψη που έχει διατυπωθεί ότι η αναγραφή του θρησκευμένου στις αστυνομικές ταυτότητες των πολιτών αντίκειται σε ό,τι ορίζει το Σύνταγμα ως προς τη θρησκευτική ελευθερία, στην περίπτωση που είναι υποχρεωτική, αλλά και όταν είναι προαιρετική, καθόσον και στην τελευταία αυτή περίπτωση ένεκα της απουσίας δήλωσης του θρησκευμένου, νοείται ότι ο πολίτης έχει θρησκευτικές πεποιθήσεις ή τεκμαίρεται η έλλειψη αυτών αντιστοίχως. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, η ενδεχόμενη καθιέρωση της προαιρετικής αναγραφής του θρησκευμένου καταδεικνύει ότι αυτό δεν αποτελεί απαιτούμενη πληροφορία για την αναγνώριση του εικονιζόμενου στην ταυτότητα προσώπου, ήτοι για τον εντοπισμό του και τον έλεγχο ταυτοπροσωπίας. Η αντίφαση αυτή που δημιουργείται υποδηλώνει το αβάσιμο ενός τέτοιου ρυθμιστικού καθεστώτος.

Ωστόσο, εξαίρεση από την υποχρεωτική δήλωση του θρησκευμένου ως ευαίσθητο προσωπικό δεδομένο, αποτελεί η δήλωση των θρησκευτικών πεποιθήσεων για στατιστικούς σκοπούς, όπως επιτάσσει ο ΓΚΠΔ, υπό την προϋπόθεση να

συντρέχουν οι απαιτούμενοι όροι απρόσωπης και εμπιστευτικής επεξεργασίας των προαναφερόμενων πληροφοριών. Ακολουθεί περαιτέρω ανάλυση επί του αυτού ζητήματος.

5.1.2. Αναγραφή θρησκευόμενου στην αστυνομική ταυτότητα

Μήτρα του ζητήματος που αφορά στην αναγραφή του θρησκευόμενου στην αστυνομική ταυτότητα, συνιστά η υπό εξέταση διάταξη του άρθρου 13 Σ. Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω, η συνταγματική προστασία της ελευθερίας της συνείδησης αποτυπώνεται όχι μόνο ως εκδήλωση, αλλά και ως αποσιώπηση των θρησκευτικών φρονημάτων που πρεσβεύει, είτε πρόκειται για θετικό είτε για αρνητικό φρόνημα, που υφίσταται σε περίπτωση αθεΐας. Στην αστυνομική ταυτότητα αναγράφονται και βεβαιώνονται τα προσωπικά στοιχεία του εικονιζόμενου σε αυτήν προσώπου, τα οποία είναι απαραίτητα για τη νομιμοποίηση του εν λόγω προσώπου σε κάθε είδους συναλλαγή. Περισσότερες προσωπικές πληροφορίες δεν πρέπει να περιλαμβάνονται στην αστυνομική ταυτότητα, καθώς η τελευταία θα μεταβαλλόταν σε βιογραφικό σημείωμα στο οποίο ο καθένας θα μπορούσε να επέμβει υπό την έννοια ότι θα ήταν εφικτή η προσθήκη αδιάφορων για την πολιτεία πληροφοριών, όπως η επαγγελματική του σταδιοδρομία ή ακόμα οι κάθε είδους προτιμήσεις του. Κατά συνέπεια, δεν είναι απαραίτητο το θρήσκευμα του καθενός να περιλαμβάνεται στα στοιχεία του δελτίου ταυτότητας, καθότι τέτοιου είδους πληροφορία αφορά μονάχα στις θρησκευτικές κοινότητες και ουχί στην πολιτεία.

Όπως έχει καταστεί ήδη γνωστό, η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης θεμελιώνει, πέραν των όσων έχουν προαναφερθεί, το δικαίωμα του ανθρώπου να μην φανερώνει ποιο είναι το θρήσκευμά του. Εξ αυτού, συνάγεται ότι η υποχρεωτική αναγραφή του θρησκευόμενου στο δελτίο αστυνομικής ταυτότητας, βάσει των διατάξεων του ΝΔ 127/69, αποτελεί ευθεία παραβίαση του άρθρου 13 Σ και αντιτίθεται στις διατάξεις του καταργηθέντος Ν. 2472/1997. Διά τούτου, κανένας πολίτης δεν δύναται να εξαναγκασθεί με οποιοδήποτε τρόπο να αποκαλύψει τα ενδιάθετα φρονήματά του, που έχουν σχέση με το θείο είτε άμεσα είτε έμμεσα, και ως εκ τούτου να υποχρεωθεί σε πράξεις ή παραλείψεις, οι οποίες είναι ικανές να μαρτυρήσουν την ύπαρξη των ως άνω φρονημάτων και των εν γένει θρησκευτικών πεποιθήσεων. Ουδεμία, λοιπόν, κρατική αρχή ή κρατικό όργανο δεν πρέπει να παρεμβαίνει στο απαραβίαστο του δικαιώματος, σύμφωνα με τα ρητώς ορισθέντα στο

Σύνταγμα, δηλαδή στον χώρο της συνείδησης του ανθρώπου και να εντοπίζουν τα θρησκευτικά του φρονήματα, πολύ δε περισσότερο να τον εξαναγκάζουν να εξωτερικεύσει τα φρονήματά του αυτά, που σχετίζονται με το θείο.

Εν συνεχεία, αν υποτεθεί ότι η παραβιάζουσα το συνταγματικώς κατοχυρωμένο δικαίωμα συμπεριφορά της πολιτείας κατατείνει με ευθύ τρόπο στην καταστρατήγησή του, τότε η συνταγματική προστασία μπορεί να καταλήξει στη διαμόρφωση απαγορευμένων διακρίσεων βάσει του θρησκεύματος. Η περίπτωση αυτή, πάντως, δεν δύναται να υπάρξει όταν η αναγραφή του θρησκεύματος σε δημόσιο έγγραφο πραγματοποιείται για τη διαμόρφωση αρνητικών διακρίσεων, αλλά για τη διευκόλυνση στην άσκηση εννόμων δικαιωμάτων και την τεκμηρίωση εννόμων σχέσεων. Στην πραγματικότητα, το θρήσκευμα μπορεί από τη μια πλευρά να είναι συνυφασμένο με την εσωτερική σχέση του ανθρώπου με το θείο, από την άλλη πλευρά είναι αυτόματα συνδεδεμένο με μια σειρά έννομων σχέσεων των πολιτών, οι οποίες καθιστούν το καθιστούν φανερό και κατ' επέκταση την αποκάλυψή του εν τοις πράγμασι αναγκαία. Για παράδειγμα, όταν η έννομη τάξη συνδέει την χορήγηση πιστοποιητικού οικογενειακής κατάστασης, την ονοματοδοσία, τον γάμο ή την κηδεία και τη συμμετοχή στην παρακολούθηση του μαθήματος των θρησκευτικών με την αποκάλυψη με επιλογές στις οποίες έχει προβεί το άτομο και μαρτυρούν τη συγκεκριμένη θρησκεία υπέρ της οποίας τάσσεται ή εν αντιθέσει με τούτο, την άρνησή της, δεν νοείται παρείσφρηση στο απαραβίαστο στοιχείο, όπως τούτο προκύπτει από το άρθρο 13 Σ. Άλλωστε, τόσο το Σύνταγμα όσο και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεν επιτρέπουν οποιαδήποτε διάκριση, όπως εν προκειμένω, μεταξύ των ατόμων που δηλώνει και αυτών που αρνούνται να δηλώσουν ποιο είναι το θρήσκευμά τους. Στο σημείο αυτό, σε επίπεδο προστασίας προσωπικών δεδομένων, αξίζει να μνημονευθεί μια εκ των προβλέψεων του ΓΚΠΔ, που τονίστηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ότι δεν επιτρέπεται η καταγραφή ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων και η εν γένει επεξεργασία τους, παρά εάν συντρέχει η συγκατάθεση του υποκειμένου των δεδομένων ή στις υπόλοιπες περιπτώσεις που προβλέπονται στη διάταξη του άρθρου 9 παρ. 2 ΓΚΠΔ. Αναφορικά, λοιπόν, με την αναγραφή του θρησκεύματος στις αστυνομικές ταυτότητες, το άρθρο 13 σε συνδυασμό με τον ΓΚΠΔ δεν επιτρέπουν την καταγραφή του θρησκεύματος στις ταυτότητες κατά τα ήδη λεχθέντα.

5.1.3. *Συνέχεια της ανάλυσης περί της θρησκευτικής ελευθερίας*

Συνεχίζοντας με το δικαίωμα της θρησκευτικής συνείδησης μπορεί να αναλυθεί ως δικαίωμα να μεταβάλλει ο καθένας ανά πάσα στιγμή και να αποβάλλει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, ανεξάρτητα από τη συχνότητα και την κατεύθυνση που επιλέξει. Το ως άνω δικαίωμα μπορεί, επίσης, να αναλυθεί ως δικαίωμα να διαδίδει ο καθένας τις προφορικές του πεποιθήσεις με όλα τα πρόσφορα μέσα, δηλαδή είτε προφορικά είτε γραπτά είτε διά τύπου, αλλά και μέσα από ηλεκτρονικά μέσα, ατομικά ή ομαδικά. Βέβαια, το δικαίωμα αυτό μπορεί οποιοσδήποτε να το ασκεί ελεύθερα, εφόσον οι ενέργειές του δεν αντίκεινται στις προβλεπόμενες σχετικές διατάξεις και υπό την προϋπόθεση μέσα από την πράξη διάδοσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων να μην επιδιώκεται ο προσηλυτισμός.

Σημαντικό, επίσης, είναι ότι το δικαίωμα της θρησκευτικής συνείδησης δύναται, εκτός των προαναφερθέντων, να ερμηνευθεί ως το δικαίωμα της ίσης μεταχείρισης, λαμβανομένης υπόψη της συνταγματικώς κατοχυρωμένης αρχής της ισότητας (άρθρο 4 Σ), και ανεξαρτήτως των θρησκευτικών πεποιθήσεων που ο καθένας ενστερνίζεται. Η ειδικότερη αυτή έκφραση του δικαιώματος κρίνεται ιδιαίτερος σημαντική, ιδίως δε στην περίπτωση κατάληψης δημόσιας θέσης ή αξιώματος. Επιπλέον, στο πλαίσιο αυτό, αντίθετη προς το δικαίωμα αυτό είναι η πρακτική του διορισμού μονάχα των υποστηρικτών της επικρατούσας θρησκείας στα σώματα ασφαλείας. Κατά παρόμοιο τρόπο, ο διορισμός αποκλειστικά ορθόδοξων εκπαιδευτικών στη δημόσια εκπαίδευση αποτελεί ευθεία παραβίαση του άρθρου 13 Σ. Προς επίρρωση τούτων, το Συμβούλιο της Επικρατείας στην απόφαση 3533/1986⁵⁰, έκρινε αντισυνταγματική την απαγόρευση διορισμού ατόμων, οι οποίοι τάσσονται υπέρ της επικρατούσας θρησκείας, στη μέση εκπαίδευση. Κατά συνέπεια, ο μη διορισμός αλλόδοξων ή αλλόθρησκων κρίθηκε ότι βιάζει κατά του Συντάγματος. Τέλος, σε συνάρτηση με τούτο, δύο έτη έπειτα από την έκδοση της ως άνω απόφασης, το ανώτατο δικαστήριο στην υπ' αριθμόν 194/1987 απόφασή του, αναγνώρισε ως ενέργεια αντίθετη προς το Σύνταγμα την απαγόρευση σε μη ορθόδοξο χριστιανό να μην εισαχθεί στη σχολή Θεολογίας για σπουδές.

Η θρησκευτική συνείδηση εξομοιώνεται με το δικαίωμα να μην υφίσταται κανένας πίεση, προκειμένου να προβεί σε πράξεις ή παραλείψεις, οι οποίες προδήλως αντιτίθενται στις θρησκευτικές του πεποιθήσεις. Συνεπώς, ο εξαναγκασμός σε μια

---

⁵⁰ Αργυρώ Αφεντάκη, 'ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ', σελ. 32

ενέργεια που δεν είναι επιτρεπτή, απαγορεύεται, όπως, επίσης, και η παρεμπόδιση στάσης ή συμπεριφοράς, που επιτάσσεται από συγκεκριμένη θρησκεία. Σύμφωνα με τα ως άνω και κάνοντας αναφορά σε ένα ζήτημα που έχει θιγεί σε προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσας, συνάγεται ότι δεν είναι επιτρεπτό να επιβληθεί σε αλλόθρησκους και αλλόδοξους μαθητές να παρακολουθήσουν το μάθημα των θρησκευτικών, γεγονός που σημαίνει ότι ο μη ορθόδοξος μαθητής δύναται είτε με δική του δήλωση είτε με των γονέων του, να απόσχει από την υποχρέωση παρακολούθησης του συγκεκριμένου μαθήματος. Παρομοίως, ο αλλόθρησκος ή αλλόδοξος μαθητής δύναται να απαλλαγθεί από την πρωινή προσευχή ή να απουσιάζει από τον υποχρεωτικό εκκλησιασμό και, τέλος, οι υπόδικοι ή κατάδικοι του σωφρονιστικού συστήματος δύναται να αρνηθούν να λάβουν τροφή, η οποία είναι απαγορευμένη εκ της θρησκείας τους.

5.2. Η ελευθερία της λατρείας

Η θρησκευτική ελευθερία θα ήταν ανεπαρκής, εάν η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης δεν συμπληρωνόταν από την συνταγματικά κατοχυρωμένη ελευθερία της λατρείας, ήτοι την ελευθερία εξωτερίκευσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων και άσκησης των καθηκόντων, κατά κύριο λόγο των λατρευτικών, που προέρχονται από την προσχώρηση σε μια θρησκευτική κοινότητα. Η ελευθερία της λατρείας κατοχυρώνεται στο άρθρο 13 παρ. 2 Σ και έχει βαρύνουσα σημασία στο γενικότερο πλαίσιο της θρησκευτικής ελευθερίας, καθότι, όπως προκύπτει από την ως άνω διάταξη, η εκδήλωση της λατρείας μπορεί να τελείται ακώλυτα, δηλαδή είτε ατομικά είτε ομαδικά, σε ιδιωτικό ή δημόσιο επίπεδο και μάλιστα σε προορισμένους για τη λατρεία χώρους.

Έκφραση της ελευθερίας της λατρείας είναι το δικαίωμα ίδρυσης από κάθε θρησκευτική κοινότητα χώρων προορισμένων για την άσκηση της λατρείας. Το δικαίωμα αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ως η δυνατότητα για εξεύρεση και ανέγερση κτιρίων, λειτουργία των χώρων αυτών, αφιερωμένων στην τέλεση της λατρείας⁵¹. Το εν λόγω δικαίωμα ανήκει στην εκάστοτε θρησκευτική κοινότητα, στην πολιτεία δε εμπίπτει η διασφάλιση ίσων όρων για την ίδρυση των απαραίτητων για την άσκηση της λατρείας χώρων και σε γενικές γραμμές, στην πολιτεία ανήκει η εξασφάλιση του ανεμπόδιστου της λατρείας. Ωστόσο, στην πραγματικότητα, παρά τη συνταγματική

---

⁵¹ Μάνεσης 1981, σ. 253 κ.ε.

πρόβλεψη, τούτο δεν δύναται να διασφαλισθεί πλήρως εκ της υφιστάμενης νομοθεσίας. Τούτο συμβαίνει, διότι αφενός μεν προβλέπονται ποικίλα νομοθετικά πλαίσια, τα οποία διέπουν την ίδρυση ναών της επικρατούσας θρησκείας και των λοιπών θρησκευτικών κοινοτήτων, αφετέρου δε για την ίδρυση και τη συνακόλουθη λειτουργία των χώρων αυτών, ήτοι των ναών και ευκτηρίων οίκων αλλόδοξων και αλλόθρησκων, απαιτείται να πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις για τη χορήγηση ειδικής άδειας από μέρους των διοικητικών φορέων.

Η συνταγματική διάταξη, που κατοχυρώνει την ελευθερία της λατρείας, θέτει ένα σημαντικό περιορισμό σχετικά την ελευθερίας της λατρείας, ορίζει, δηλαδή, ότι η θρησκεία πρέπει να είναι «γνωστή». Προφανώς, η έννοια της γνωστής⁵² θρησκείας είναι μια έννοια αόριστη με ασαφές περιεχόμενο, έχει, όμως, εξεταστεί από τη νομολογία του ανώτατου δικαστηρίου. Σύμφωνα, λοιπόν, με τη δικαστηριακή πρακτική, συνήχθη ότι ως γνωστή θρησκεία δεν ερμηνεύεται η θρησκεία που είναι αναγνωρισμένη, τουναντίον πρόκειται για τη θρησκεία, η οποία έχει καταστήσει φανερά τα δόγματά της, τη διδασκαλία της και σαφώς η λατρεία σε αυτή τη θρησκεία είναι εμφανής. Μία τέτοια θρησκεία, όμως, δεν προϋποθέτει μύηση⁵³.

Για τον ακριβή καθορισμό της έννοιας της γνωστής θρησκείας, είναι σημειωτέον ότι ουδεμία σημασία έχει εάν πρόκειται για παλιά ή νέα θρησκεία, εάν οι υποστηρικτές της συγκροτούν ένα μικρό αριθμό, εάν αποτελεί αίρεση συγκριτικά κυρίως με την επικρατούσα θρησκεία. Βάσει τούτων, ως γνωστές θρησκείες μπορούν, μεταξύ άλλων, να χαρακτηριστούν οι θρησκευτικές κοινότητες των Μαρτύρων του Ιεχωβά⁵⁴, των Ευαγγελιστών και της Ελληνικής Ευαγγελικής Εκκλησίας.

---

⁵² Χρυσόγονος 2006, σ. 262. Δαγτόγλου 1991, σ. 379.

⁵³ ΟλΣτΕ 2015/1975, ΝοΒ 23.1203.

⁵⁴ ΣτΕ 2106/1977.

5.3. Διεθνής και ευρωπαϊκή προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας

5.3.1. Η θρησκευτική ελευθερία όπως διαμορφώνεται στο σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ

Η ελευθερία συνείδησης και θρησκείας έχει αναγνωρισθεί ως ένα από πλέον θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου και κατέχει περίοπτη θέση στο αξιακό σύστημα της ΕΣΔΑ⁵⁵. Αναλυτικότερα, στο παρόν υποκεφάλαιο επιχειρείται ενδελεχής ανάλυση του ατομικού δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας σε ευρωπαϊκή κλίμακα και, μάλιστα, υπό το καθεστώς του συστήματος των δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Συγκεκριμένα, το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ θεμελιώνει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας, συμπεριλαμβανομένης και της ελευθερίας να μην τάσσεται ο καθένας υπέρ μιας συγκεκριμένης θρησκείας. Εξ αυτών, το ως άνω άρθρο επιτάσσει στα συμβαλλόμενα κράτη μέλη της Ένωσης να παραμένουν θρησκευτικά ουδέτερα και αμερόληπτα.

5.3.2. Η προστατευτική εμβέλεια του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ

Η ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας, όπως διαμορφώνεται στο σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ, αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της δημοκρατικής κοινωνίας⁵⁶. Η ως άνω ελευθερία, στη θρησκευτική της διάσταση, νοείται ως μια εκ των πλέον θεμελιωδών στοιχείων της κοσμοθεωρίας και της ταυτότητας των υποστηρικτών οποιασδήποτε θρησκείας, ενώ παράλληλα κομβικό ρόλο διαδραματίζει για τους σκεπτικιστές, τους μη υποστηρίζοντες ορισμένη θρησκεία ή ακόμα και τους αγνωστικιστές⁵⁷.

Επειδή οι προσπάθειες απόδοσης ενός ακριβούς ορισμού της έννοιας της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν μπορεί κατά κύριο λόγο να αποβεί σε γενικά αποδεκτές λύσεις, ορθή κατέστη η επιλογή των οργάνων της ΕΣΔΑ να μην ακολουθήσουν τοιαύτη προσέγγιση, καθότι αδιαμφισβήτητα θα κατέληγε στον ευθύ περιορισμό του άρθρου 9. Βέβαια, ουδέποτε υπήρξε αμφισβήτηση σχετικά με την εφαρμογή του προκειμένου άρθρου από μέρους των καθιερωμένων θρησκευτικών κοινοτήτων. Αμφιβολίες, ωστόσο, έχουν κατά καιρούς εγερθεί ως προς ορισμένα

⁵⁵ Κτιστάκης 1999, σ. 228 κ.ε.. Καστανάς & Κτιστάκης 2000, σ. 117.

⁵⁶ Μαγγανάς, Χρυσανθάκης Βανδώρος & Καρατζά 2011, σσ. 437-441.

⁵⁷ Andrysek, 1989, σ. 72 κ.ε.

κινήματα, ο θρησκευτικός χαρακτήρας των οποίων αναγνωρίζεται, κυρίως στο γενικό πλαίσιο εθνικών εννόμων τάξεων, ότι παρουσιάζεται με καταχρηστικό τρόπο. Στις αμφιβολίες αυτές έδωσε απάντηση το ΕΔΔΑ, το οποίο έκρινε ότι οι νέες θρησκευτικές ομάδες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 9, δίχως, όμως, να παραγκωνίζει κινδύνους που ενδεχομένως προκύψουν, αφορώντες στα δικαιώματα των μελών τους⁵⁸.

Κομβικό ρόλο, επίσης, έχει διαδραματίσει η απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση , Calas κατά Τουρκίας στην οποία αναγνωρίστηκε ότι δεν είναι δυνατόν να τυγχάνει προστασίας υπό το καθεστώς του άρθρου 9, οποιαδήποτε πράξη, αφορμώμενη ή εμπνεόμενη απλώς από μια πεποίθηση ή μια άλλη θρησκεία⁵⁹.

Όπως επισημάνθηκε πρωτύτερα στο κεφάλαιο που αφορά στη συνταγματική κατοχύρωση της θρησκευτικής ελευθερίας, έτσι και στη θρησκευτική ελευθερία, όπως αυτή διατυπώνεται στο άρθρο 9 της ΕΣΔΑ, εσωκλείεται το εσωτερικό φρόνημα, δηλαδή η ατομική συνείδηση, καθώς και η ελευθερία εκδήλωσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων, ατομικώς είτε συλλογικώς, ιδιωτικά ή δημόσια⁶⁰. Το δικαίωμα αυτό μπορεί να εξωτερικευτεί είτε με τη μορφή λατρείας είτε μέσω της άσκησης θρησκευτικών καθηκόντων είτε της διάδοσης θρησκευτικών πεποιθήσεων και της διδασκαλίας, σύμφωνα με τους κανόνες που ορίζονται εκ της θρησκευτικής κοινότητας.

Στο σημείο αυτό, κρίσιμο είναι να τονιστεί ότι η ελευθερία εκδήλωσης της θρησκείας και, σε γενικές γραμμές, των θρησκευτικών πεποιθήσεων υπόκειται σε περιορισμούς, εν αντιθέσει με την εσωτερική θρησκευτική ελευθερία στην οποία εμπίπτει η ελευθερία της σκέψης, συνείδησης και θρησκείας και η οποία απολαμβάνει απόλυτης προστασίας. Αυτό συμβαίνει, διότι, όπως έχει κριθεί, στο πλαίσιο μιας κοινωνίας υφίστανται πολλές θρησκείες, και κατά συνέπεια, προκύπτει η ανάγκη συμβιβασμού των συμφερόντων των ομάδων, οι οποίες διακηρύσσουν συγκεκριμένες πεποιθήσεις, καθώς και η ανάγκη διασφάλισης του σεβασμού των θρησκευτικών πεποιθήσεων των ως άνω ομάδων⁶¹. Να σημειωθεί, επίσης, ότι τυχόν περιορισμοί στην ελευθερία κίνησης ομάδων με συγκεκριμένες θρησκευτικές πεποιθήσεις, οι οποίοι καθίστανται ικανοί να παρακωλύουν την πρόσβαση σε τόπους αφιερωμένους στη λατρεία τους, πέραν του τόπου κατοικίας των πιστών, και την

⁵⁸ ΕΔΔΑ, Leela Forderkreis E.V. κ.ά. κατά Γερμανίας, 6.11.2008, παρ. 98-99

⁵⁹ ΕΔΔΑ, Calas κατά Τουρκίας, 1.7.1997

⁶⁰ Evans 2001, σσ. 284-286. Gonzalez 1997, σσ. 25-31. Sicilianos 2002, σσ. 205-209.

⁶¹ Valticos 1995, σ. 551.

ανάμειξή τους σε άλλες πτυχές της θρησκευτικής ζωής, είναι δυνατόν να φέρουν ως αποτέλεσμα την παραβίαση της θρησκευτικής ελευθερίας⁶².

Βέβαια, όταν τίθενται τέτοιου είδους ζητήματα επιβολής περιορισμών ή παρεμφερών ρυθμίσεων, το κράτος έχει την υποχρέωση να επιδεικνύει θρησκευτική ουδετερότητα και αμεροληψία⁶³. Με δεδομένο αυτό, οι εθνικές αρχές οφείλουν να αποστασιοποιούνται από τον έλεγχο της νομιμότητας των θρησκευτικών πεποιθήσεων ή του τρόπου με τον οποίο αυτές διατυπώνονται. Από την άλλη πλευρά, τούτο δεν σημαίνει ότι το κράτος δεν δύναται να ενημερώνει και, γενικώς, να εφιστά την προσοχή των πολιτών σε φαινόμενα, που κατά την κρίση του προκαλούν προβληματισμούς, όπως επί παραδείγματι η εμφάνιση πολλών νέων θρησκευτικών ομάδων και η επίδραση που ασκούν στα νεότερα ηλικιακά άτομα. Επομένως, εξ αυτών προκύπτει ότι ο ρόλος που διαδραματίζουν οι εθνικές αρχές είναι σημαντικός, περιορισμένος, ωστόσο, καθώς δεν νομιμοποιούνται να θέσουν επί τάπητος τις γενεσιουργές αιτίες τυχόν συγκρούσεων, αλλά εξασφαλίζουν ότι οι αντικρουόμενες ομάδες θα επιδεικνύουν σεβασμό η μία απέναντι στην άλλη⁶⁴.

5.3.3. Η θρησκευτική ελευθερία υπό το πρίσμα του άρθρου 10 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε.

Η βασική διάταξη στο Χάρτη, η οποία θεμελιώνει τη θρησκευτική ελευθερία, είναι το άρθρο 10 με τίτλο «ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας». Το δικαίωμα αυτό επί της θρησκευτικής ελευθερίας αντιστοιχεί στο δικαίωμα του άρθρου 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όπως εξετάστηκε αμέσως παραπάνω. Διά τούτου, το περιεχόμενο του άρθρου 10 του Χάρτη είναι το ίδιο με αυτό του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ. Συνολικά, το άρθρο 10 έχει την ίδια εμβέλεια με το ήδη εξετασθέν άρθρο 9. Εξ αυτού του λόγου, το Δικαστήριο καθορίζει την εμβέλεια του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας που θεμελιώνεται στο άρθρο 10 του Χάρτη, ξεκινώντας από τη νομολογία του ΕΔΔΑ, που αφορά στο άρθρο 9⁶⁵. Το Δικαστήριο έχει έντονα τονίσει τη θεμελιώδη σημασία του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας στο πλαίσιο της μιας υπόθεσης ασύλου, αποφαινόμενο ότι η θρησκευτική ελευθερία συνιστά ένα

⁶² ΕΔΔΑ, Κύπρος κατά Τουρκίας (Ευρεία Σύνθεση), 10.5.2001, παρ. 245

⁶³ ΕΔΔΑ, Hassan και Tchouach κατά Βουλγαρίας, 26.10.2000, παρ.78

⁶⁴ Τσιτσελίκης 2001, σ. 947. Κυριαζόπουλου 2000, σ. 347. Κτιστάκης 2004.

⁶⁵ Βλ. ΔΕΕ C-157/15, σκέψη 27.

βασικό πυρήνα της δημοκρατικής κοινωνίας⁶⁶. Με αυτή την απόφασή του, το Δικαστήριο χρησιμοποίησε μια ευρεία έννοια του όρου θρησκεία, η οποία καλύπτει αφενός την ύπαρξη θρησκευτικών φρονημάτων, τα οποία αποτελούν την κορωνίδα του δικαιώματος στη θρησκευτική ελευθερία, και αφετέρου τη δημόσια εξωτερική της θρησκευτικής πίστης⁶⁷.

Στο σημείο αυτό, είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι ο Χάρτης έχει δεσμευτική ισχύ κυρίως στην Ένωση και μονάχα δευτερευόντως στα κράτη μέλη της Ένωσης. Ειδικώς, η ΕΕ δεσμεύεται από τον Χάρτη κατά την άσκηση της δραστηριότητάς της, ενώ τα κράτη μέλη δεσμεύονται από τον Χάρτη μόνο στην περίπτωση που εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο.

5.4. Το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας μεταξύ ευρωπαϊκής και εθνικής έννομης τάξης

5.4.1. Οσμώσεις μεταξύ ΕΣΔΑ και ελληνικής έννομης τάξης

Η Σύμβαση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, που επικυρώθηκε από την Ελλάδα και ενσωματώθηκε στο εγχώριο δίκαιο της συνθήκης δυνάμει του ν.δ. 53/1974, υπερτερεί ακόμα και έναντι των συνταγματικών διατάξεων. Το προβάδισμα αυτό της εν λόγω Σύμβασης συνάγεται ρητώς εκ της διάταξης του άρθρου 28 παρ. 1 του ίδιου του Συντάγματος. Στο σημείο αυτό, κομβικό ρόλο διαδραματίζει η γενικευμένη τάση των εθνικών δικαστών να προβαίνουν στην ερμηνεία του Συντάγματος, όποτε τούτο κρίνεται απαραίτητο, σύμφωνα με τη Σύμβαση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ιδίως δε ως η Σύμβαση αυτή έχει ερμηνευθεί από το ΕΔΔΑ.

Όμως, είναι δυσχερές να εξηγηθεί μια τέτοιου είδους σύνδεση μεταξύ συνταγματικών και συμβατικών δικαιωμάτων υπό την έννοια ότι δεν μπορεί να δικαιολογηθεί, σύμφωνα με τη ιεραρχική διάρθρωση της εσωτερικής έννομης τάξης. Όταν, ωστόσο, γίνεται λόγος για μια διεθνή σύμβαση με σκοπό την προάσπιση των δικαιωμάτων, η οποία διαθέτει ένα υψίστης σημασίας δικαιοδοτικό μηχανισμό, όπως εν προκειμένω η ΕΣΔΑ, τότε η προτεραιότητα μεταξύ αυτής και του Συντάγματος, είναι θέμα οπτικής γωνίας. Τούτο σημαίνει ότι για τα δικαιοδοτικά όργανα της εθνικής έννομης τάξης, η προτεραιότητα του Συντάγματος είναι αδιαμφισβήτητη.

⁶⁶ ΔΕΕ C-71/11 και C-99/11, ό.π., σκέψη 57.

⁶⁷ ΔΕΕ C-71/11 και C-99/11, ό.π., σκέψεις 62-63 και 70.

Από την άλλη πλευρά, για τα δικαιοδοτικά όργανα της ΕΣΔΑ, το είδος του εθνικού κανόνα, κατ' εφαρμογή του οποίου τα εθνικά όργανα καταστρατήγησαν τη Σύμβαση, δεν δύναται να θεωρηθεί ανασταλτικός παράγοντας για τη διαπίστωση της καταστρατήγησης αυτής και την επιβολή τυχόν κυρώσεων. Έτσι, εάν κάθε κράτος νομιμοποιείτο να αρνείται μονομερώς την εκπλήρωση των υποχρεώσεών του, οι οποίες πηγάζουν από τη Σύμβαση, ερειδόμενο αποκλειστικά στις εθνικές του διατάξεις, έστω και εάν αυτές είναι συνταγματικές, και το ΕΔΔΑ ανεχόταν μια τέτοιου είδους παραβίαση, τότε η ΕΣΔΑ δεν θα είχε κανένα απολύτως νόημα, κανένα λόγο εφαρμογής και θα κατέρρεε. Και τούτο διότι το οικοδόμημα της ΕΣΔΑ συνεπάγεται την ομοιόμορφα δεσμευτική για όλους ανάληψη υποχρεώσεων που αφορούν στην προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων.

Η αντίθεση αυτή που ενδεχομένως προκύπτει σχετικά με την προτεραιότητα μεταξύ Συντάγματος και ΕΣΔΑ, δύναται να ξεπεραστεί με μια προσπάθεια εναρμόνισής τους σε ερμηνευτικό επίπεδο, όχι μόνο στις περιπτώσεις κατά τις οποίες θα μπορούσε να εντοπιστεί ευθεία αντίθεσή τους, αλλά σε γενικές γραμμές. Υπό αυτές τις συνθήκες, μπορεί να γίνει λόγος για μια σύμφωνα προς την ΕΣΔΑ ερμηνεία του Συντάγματος. Στην έσχατη περίπτωση που διαπιστωθεί, έπειτα από μια προσπάθεια ερμηνευτικής εναρμόνισης του Συντάγματος και της Σύμβασης, ότι καθίσταται η τελευταία αδύνατη σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, τότε η μοναδική λύση για τη εθνική έννομη τάξη είναι η αναθεώρηση της συγκεκριμένης συνταγματικής διάταξης, που έρχεται σε αντίθεση με τη Σύμβαση⁶⁸.

---

⁶⁸ Κατά το παρελθόν, η Ιρλανδία και η Τουρκία προέβησαν σε τέτοιου είδους αναθεωρήσεις, έπειτα από τη έκδοση καταδικαστικών σε βάρος τους αποφάσεων από το ΕΔΔΑ (βλ. υπόθεση Incal απόφαση 9.6.1998 και υπόθεση Ciraclar).

6. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Η ΕΠΙΡΡΩΣΗ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΦΡΟΝΗΜΑΤΩΝ ΩΣ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΔΕΔΟΜΕΝΟ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

6.1. Σχετικές αποφάσεις της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ)

Προς την κατεύθυνση της κατανόησης της υπαγωγής του θρησκειύματος στην κατηγορία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, παρατίθενται σχετικές αποφάσεις της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ) επί του ζητήματος της επεξεργασίας του θρησκειύματος ως ευαίσθητου προσωπικού δεδομένου. Ενδεικτικώς παρατίθεται, μεταξύ άλλων, η υπ' αριθμόν 32/2020 απόφαση της Αρχής αναφορικά με την αναγραφή χαρακτηρισμού διαγωγής στους τίτλους και στα πιστοποιητικά σπουδών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς επίσης η υπ' αριθμόν 28/2019 απόφαση της Αρχής σχετικά με την αναγραφή του θρησκειύματος και της ιθαγένειας στους τίτλους σπουδών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και στο πληροφοριακό σύστημα «myschool» και απαλλαγή των μαθητών από το μάθημα των θρησκευτικών.

6.1.1. Απόφαση υπ' αριθμ. 510/2000 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικών Δεδομένων

Αρχικώς, πρέπει να εξεταστεί η υπ' αριθμόν 510/2000 απόφαση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα σχετικά με το επιτρεπτό ή μη της αναγραφής του θρησκειύματος στα δελτία αστυνομικής ταυτότητας. Σε αυτό το σημείο αξίζει να επισημανθεί το γεγονός ότι το ζήτημα της αναγραφής ή μη του θρησκειύματος στα δελτία αστυνομικής ταυτότητας έχει αποτελέσει πολλάκις αντικείμενο συζητήσεων και αντιπαραθέσεων. Μάλιστα κατά το έτος 1997 ο τότε υφυπουργός Εσωτερικών κ. Παπαδήμας προέβη στην ανακοίνωση της απόφασης της τότε κυβέρνησης να μην συμπεριληφθεί το θρήσκευμα στις νέες ηλεκτρονικές ταυτότητες με την ταυτόχρονη επίκληση της διάταξης του άρθρου 13 Συντ. περί θρησκευτικής ελευθερίας, ενώ το θέμα επανήλθε στο προσκήνιο με αφορμή συνέντευξη του τότε Υπουργού Δικαιοσύνης, ο οποίος δήλωσε ότι η υποχρεωτική αναγραφή του θρησκειύματος στα δελτία αστυνομικής ταυτότητας χωρίς

συγκατάθεση του ενδιαφερόμενου προσώπου αντιβαίνει τον τότε ισχύοντα ν. 2472/1997 περί προστασίας προσωπικών δεδομένων. Η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικών Χαρακτήρα κλήθηκε να κρίνει το συγκεκριμένο ζήτημα και προέβη στην έκδοση της υπ' αριθμόν 510/15.05.2000 αποφάσεως.

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την εν λόγω απόφαση η Αρχή έκρινε ότι η επεξεργασία υπό την μορφή της συμπερίληψης του θρησκευματος στα δελτία αστυνομικής ταυτότητας του δεδομένου υπερβαίνει το σκοπό της επεξεργασίας ως μη πρόσφορη και αναγκαία. Με την απόφασή της η Αρχή έκρινε το παράνομο της αναγραφής στα δελτία ταυτότητας, μεταξύ άλλων στοιχείων, του θρησκευματος, της ιθαγένειας και του ονοματεπώνυμου του (της) συζύγου και απηύθυνε σύσταση για συμμόρφωση προς το περιεχόμενο της απόφασης μέχρι την καθιέρωση του νέου τύπου δελτίου ταυτότητας του ν. 1599/1986, προκειμένου να μην συλλέγονται και να μην επεξεργάζονται τα εν λόγω προσωπικά δεδομένα.

Η επεξεργασία όλων των ανωτέρω προσωπικών δεδομένων είναι αθέμιτη, ακόμη και στην περίπτωση που το υποκείμενο των δεδομένων παρέχει προς τούτο τη ρητή συγκατάθεση του, καθότι «η συγκατάθεση δεν επιτρέπει καθ' εαυτήν την διεξαγωγή κάθε είδους επεξεργασίας όταν αυτή είναι αθέμιτη ή όταν αντίκειται στην αρχή του σκοπού και της αναγκαιότητας»⁶⁹.

6.1.2. Απόφαση υπ' αριθμ. 87/2002 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικών Δεδομένων

Αξιοσημείωτη είναι επίσης η υπ' αριθμόν 87/20.08.2002 απόφαση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα⁷⁰, η οποία έκρινε το ζήτημα της νομιμότητας ή μη της αναγραφής του ευαίσθητου προσωπικού δεδομένου του θρησκευματος στο έντυπο αιτήσεως υποψηφίων για εισαγωγή σε στρατιωτικές σχολές. Εν προκειμένω, κρίθηκε μη νόμιμη η αναγραφή του θρησκευματος στα εν λόγω έντυπα, καθότι -σύμφωνα με το σκεπτικό της Αρχής- δεν κρίνεται αναγκαία η εκ των προτέρων γνώση ανάγκη των ενόπλων δυνάμεων σχετικά με το θρήσκευμα των υποψηφίων σπουδαστών των στρατιωτικών σχολών, εκτός αν τούτο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με εκδηλώσεις θρησκευτικού χαρακτήρα, όπως λόγου χάριν ορκωμοσία. Άλλοις λόγοις, η Αρχή έκρινε ότι η εκ των προτέρων αναγραφή του θρησκευματος στα έντυπα αιτήσεων για εισαγωγή σε στρατιωτικές σχολές δεν

⁶⁹ Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα 2000.

⁷⁰ Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα 2002.

εξυπηρετεί τον νόμιμο σκοπό του τηρούμενου αρχείου, ενώ αντίκειται στην ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, καθότι λαμβάνει χώρα άνευ λόγου αποκάλυψη των θρησκευτικών πεποιθήσεων κάθε υποψήφιου.

Απαραίτητη κρίνεται σε αυτό το σημείο η αναφορά στην ΥΑ Φ. //2013 (ΥΑ Φ. 429.1/47/354987/Σ. 2252 ΦΕΚ Β 3176 2013) με τίτλο «Ρύθμιση θεμάτων καταγραφής, στρατολογικής παρακολούθησης και απογραφής στρατευσίμων» (ΦΕΚ τ. Β΄, 3176/13.12.2013). Ειδικότερα, στο άρθρο 1 της ως άνω Υπουργικής Απόφασης παρατίθενται τα στοιχεία που αναγράφονται στα Δελτία Απογραφής των στρατευσίμων. Σύμφωνα με την ανωτέρω Υπουργική Απόφαση θεωρείται μεν το θρήσκευμα ως προαπαιτούμενο στοιχείο, το οποίο πρέπει να αναγράφεται στο δελτίο απογραφής του στρατεύσιμου, ωστόσο η διάταξη του άρθρου 1 παράγραφος 1 στοιχείο ε΄ ορίζει ότι η δήλωση του θρησκεύματος είναι προαιρετική.

6.1.3. Απόφαση υπ' αριθμ. 28/2019 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικών Δεδομένων

Εν έτει 2019, η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, ούσα ανεξάρτητη Αρχή συνταγματικώς κατοχυρωμένη και αρμόδια για τη διασφάλιση της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, εξέδωσε μια εμβληματική απόφαση, η οποία έτυχε και της ανάλογης δημοσιότητας. Πιο αναλυτικά, αναγνώρισε ότι οι διατάξεις σχετικά με την αναγραφή και δήλωση του θρησκεύματος στα σχολεία είναι αντισυνταγματικές και αντικείμενες στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα δικαιώματα του ανθρώπου (ΕΣΔΑ), θέτοντας επί τάπητος εκ νέου το φλέγοντος σημασίας ζήτημα του ρόλου του θρησκεύματος στον ευαίσθητο χώρο του σχολείου. Μάλιστα, το ίδιο ζήτημα είχε εξετασθεί ξανά στην πρόσφατη απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας σχετικά με τη διδασκαλία των θρησκευτικών⁷¹.

Εναρκτήριο λάκτισμα για την εξέταση του ανωτέρω ζητήματος και την συνακόλουθη απόφαση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ήταν ορισμένες καταγγελίες της Ένωσης Άθεων και της Ελληνικής Ένωσης σχετικά με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι καταγγελίες αυτές είχαν κύριο θέμα το ζήτημα της αναγραφής του θρησκεύματος στα πιστοποιητικά και τους

---

⁷¹ Ολ ΣτΕ 660/2018

τίτλους σπουδών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς και το ζήτημα της δήλωσης απαλλαγής από τη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών.

Στο πλαίσιο τούτο, η Αρχή αναγνώρισε στην απόφαση που εξέδωσε ότι η αναγραφή του θρησκευματος στο Ατομικό Δελτίο Μαθητή και στο Μητρώο Μαθητή, καθώς και στους απολυτήριους τίτλους και στους λοιπούς τίτλους, ακόμα και στα αποδεικτικά των σπουδών των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, είτε ως προαιρετική είτε ως υποχρεωτική, συνεπάγεται ευθεία παραβίαση της αρχής της αναγκαιότητας και αναλογικότητας.

Λαμβανομένων υπόψη των διατάξεων του Γενικού Κανονισμού, οι οποίες, όπως εκτενώς αναλύθηκε ανωτέρω, έχουν πανευρωπαϊκή ισχύ, αλλά και των σχετικών διατάξεων του νόμου 2472/1997, προκειμένου τα προσωπικά δεδομένα να υπόκεινται σε νόμιμη επεξεργασία, πρέπει να συλλέγονται με θεμιτό και νόμιμο τρόπο και ο σκοπός για τον οποίο συλλέγονται τα εν λόγω δεδομένα να είναι καθορισμένο και σαφές. Τέλος, είναι απαραίτητο να είναι υποβάλλονται σε νόμιμη επεξεργασία ενόψει των σκοπών αυτών και να είναι συναφή, πρόσφορα, και όχι περισσότερα από όσα κάθε φορά απαιτείται ενόψει των σκοπών της επεξεργασίας.

Κατά παράβαση των ορισθέντων στις ως άνω διατάξεις, όπως παρατήρησε η Αρχή, η αναγραφή του θρησκευματος, αλλά και της ιθαγένειας των μαθητών, υπερβαίνει τον σκοπό της επεξεργασίας, καθώς τα δύο αυτά στοιχεία δεν σχετίζονται με την επίδοση του μαθητή, ούτε με την διαγωγή του. Κατά συνέπεια, η αναγραφή αυτών δεν είναι νόμιμη. Επιπλέον, μια τέτοιου είδους αναφορά στα θρησκευτικά φρονήματα των μαθητών, είναι ικανή να αποτελέσει αιτία διακρίσεων, οι οποίες ρητώς απαγορεύονται εκ του άρθρου 13 του Συντάγματος. Ακριβώς οι ίδιες προβλέψεις τυγχάνουν εφαρμογής και για την αναγραφή του θρησκευματος στο μηχανογραφικό σύστημα myschool στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Εμμένοντας στο ζήτημα της παραβίασης των διατάξεων, όπως ελέχθη την Ένωση Αθέων βάσει της καταγγελία της, η απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών, με τον τρόπο με τον οποίο διενεργείται, ήτοι μέσω της δήλωσης ότι ο μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος και διά τούτου επικαλείται λόγους θρησκευτικής συνείδησης, καταστρατηγεί μια σειρά διατάξεων. Ουσιαστικά, εκτός από την αρχή της αναγκαιότητας της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που προαναφέρθηκε, παραβιάζεται μέσω της εν λόγω αναγραφής του θρησκευματος τόσο η θεμελιώδης διάταξη του άρθρου 13 του Συντάγματος σχετικά με την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης όσο και η διάταξη του άρθρου 9 και

του άρθρου 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, που θεμελιώνουν τη θρησκευτική ελευθερία των παιδιών, καθώς και το δικαίωμα των γονέων τους να μεταλαμπαδεύουν στα τέκνα τους τις θρησκευτικές και φιλοσοφικές τους πεποιθήσεις. Εξ αυτών, ορθό είναι ο μαθητής ή οι γονείς του να αρκούνται στην επίκληση μονάχα στους λόγους συνείδησης, δίχως καμία αναφορά στο θρήσκευμα.

Με αυτά τα δεδομένα, προσπαθώντας να προβούμε σε μια συνολική αποτίμηση της προκειμένης απόφασης της Αρχής, είναι φανερό ότι η τελευταία επιχειρεί μια θεμελιώδη παρέμβαση στον δημόσιο διάλογο και εμπεδώνει ταυτόχρονα τον ρόλο της ως υπερασπιστή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς της. Παράλληλα, φωτίζει σε επιμέρους σημεία, τη σημασία του ισχύοντος ΓΚΠΔ, ως αναβαθμισμένου εργαλείου προστασίας των προσωπικών δεδομένων.

6.1.4. Απόφαση υπ' αριθμ. 1759/2019 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας

Με την εν λόγω απόφαση το ΣτΕ εξέτασε την αίτηση ακύρωσης της Υπουργικής Απόφασης 92091/Δ2/2018, κατά το τμήμα εκείνο που ρυθμίζει την αναγραφή του θρησκευάτος των μαθητών επί του απολυτηρίου, των αποδεικτικών σπουδών και των πιστοποιητικών σπουδών του Γυμνασίου. Η αναγραφή του θρησκευάτος που προβλέπεται από την προσβαλλόμενη απόφαση, όπως αντικαταστάθηκε με την Υπουργική Απόφαση 43479/Δ2/2019 (Β' 1120/4.4.2019) με τίτλο «Καθορισμός του τύπου των τίτλων του Γυμνασίου», δυνάμει της οποίας εξακολουθεί να προβλέπεται η αναγραφή του θρησκευάτος των μαθητών στο απολυτήριο, τα αποδεικτικά σπουδών και τα πιστοποιητικά σπουδών του Γυμνασίου, καθίσταται υποχρεωτική τόσο στην περίπτωση των δημοσίων όσο και στην περίπτωση των ιδιωτικών σχολείων.

Το ΣτΕ έκρινε ότι η αναγραφή του θρησκευάτος αντίκειται στις διατάξεις των άρθρων 13 του Συντάγματος, 9 και 14 της ΕΣΔΑ και 2 περ. β, 4 παρ. 1 περ. α και β του ν. 2472/1997 και 5 παρ. 1 περ. α και β και 9 παρ. 1 του Γενικού Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679, ακόμη και στην περίπτωση που είναι αυτή προαιρετική. Μάλιστα το ΣτΕ στην υπ' αριθμόν 14 σκέψη της εν λόγω αποφάσεως υπογράμμισε ότι η νόμιμη επεξεργασία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, συμπεριλαμβανομένων των θρησκευτικών πεποιθήσεων, προϋποθέτει την νόμιμη και θεμιτή συλλογή για

ακριβείς, καθορισμένους και νόμιμους σκοπούς και την νόμιμη επεξεργασία τους προς τον σκοπό της εκπλήρωσης των εν λόγω νόμιμων σκοπών, ενώ πρέπει να τηρείται η αρχή της αναλογικότητας. Δεδομένων των ανωτέρω το ΣτΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η αναγραφή του θρησκευματος στο απολυτήριο και στα λοιπά αποδεικτικά και πιστοποιητικά σπουδών του Γυμνασίου, η οποία (αναγραφή) συνιστά επεξεργασία ευαίσθητου προσωπικού δεδομένου, πρέπει να πληροί τις ανωτέρω προϋποθέσεις νομιμότητας ανεξαρτήτως του υποχρεωτικού ή προαιρετικού χαρακτήρα της αναγραφής. Κατά συνέπεια, κρίθηκε από το ΣτΕ ότι η αναγραφή του θρησκευματος ως επεξεργασία ευαίσθητου προσωπικού δεδομένου δεν είναι νόμιμη, διότι δεν υφίσταται νόμιμος σκοπός επεξεργασίας, με αποτέλεσμα να συντρέχει παραβίαση των άρθρων 2 περ. β, 4 παρ. 1 περ. α και β του ν. 2472/1997 και 5 παρ. 1 περ. α και β και 9 παρ. 1 του Γενικού Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679.

6.1.5. Απόφαση υπ' αριθμ. 32/2020 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικών Δεδομένων

Αιτία της απόφασης αυτής στάθηκε μια καταγγελία ενώπιον της Αρχής ενός γονέα, ο οποίος υπέβαλε υπεύθυνη δήλωση στο διευθυντή του σχολείου στο οποίο φοιτούσε ο γιος του, και με την οποία ζήτησε να απαλλαγεί ο γιος του, μαθητής της Α' Λυκείου, από την παρακολούθηση του μαθήματος των θρησκευτικών, την απαγγελία προσευχής, τη συμμετοχή του σε εκκλησιασμούς και εν γένει τη συμμετοχή σε πάσης φύσεως θρησκευτικές δραστηριότητες, επικαλούμενος λόγους θρησκευτικής συνείδησης. Ωστόσο, η αίτησή του αυτή απορρίφθηκε από το σύλλογο διδασκόντων με τη δικαιολογία ότι δεν υπήρχε στη δήλωση και η αναγραφή ότι ο μαθητής δεν είναι Χ.Ο.

Με δεδομένα τα ανωτέρω, η Αρχή, κατόπιν εξέτασης των στοιχείων του φακέλου και έπειτα από την ακροαματική διαδικασία, επεσήμανε ότι το άρθρο 13 παρ. 1 Σ κατοχυρώνει και την αρνητική θρησκευτική ελευθερία, ήτοι το δικαίωμα που διαθέτει ο καθένας να μην τάσσεται υπέρ ορισμένης θρησκείας, δηλαδή να είναι άθεος⁷². Στην αντίθετη με αυτήν περίπτωση, η γενική ελευθερία της συνείδησης εσωκλείει όλες τις θρησκευτικές και ηθικές πεποιθήσεις, που είναι ριζωμένες στη συνείδηση του ανθρώπου και του υπαγορεύουν ένα συγκεκριμένο τρόπο

---

⁷² Ήδη υπό το καθεστώς του Συντάγματος του 1952, βλ. Σβώλου & Βλάχου 1978, σσ. 66-68. υπό το ισχύον Σύνταγμα. Μάνεσης 1981, σσ. 251-252. Δαγτόγλου 1991, σ. 378. Χρυσόγονος & Βλαχόπουλος 2017, σσ. 309-315. Σωτηρέλης 1983, σ. 215. Κονιδάρης & Ανδρουτσόπουλος 2017, σ.292.

συμπεριφοράς, ο οποίος είναι συναφής προς αυτές⁷³. Το ως άνω δικαίωμα, λοιπόν, όπως τόνισε η Αρχή αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της αξίας του ανθρώπου σύμφωνα με το άρθρο 2§1 Συντ. και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς του κατά το άρθρο 5§1 Συντ⁷⁴.

Στο πλαίσιο τούτο, μια σημαντική συνιστώσα της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης αποτελεί το δικαίωμα να μην φανερώνει κανείς τις συνειδησιακές του πεποιθήσεις. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι άρρηκτα συνυφασμένη με το δικαίωμα σεβασμού των πεποιθήσεων των γονέων κατά την εκπαίδευση των τέκνων τους (άρθρο 2§2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ). Ειδικώς, εκ των άρθρων 13§1, 2§1 και 5§1 Συντ. σε συνδυασμό με το άρθρο 2§2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ, συνάγεται το δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών για κάθε μαθητή του οποίου οι γονείς πιστεύουν σε διαφορετική θρησκεία ή έχουν άλλα θρησκευτικά φρονήματα συγκριτικά με εκείνα που περιέχονται στη διδακτέα ύλη του μαθήματος. Σημειωτέον ότι η άσκηση του δικαιώματος αυτού μπορεί να γίνει είτε αυτοπροσώπως, δηλαδή από τον ίδιο τον μαθητή, είτε από τον γονέα του. Κατά την άσκηση του δικαιώματος απαλλαγής ισχύει η αρχή της «ελαχιστοποίησης των δεδομένων» (άρθρο 5§1γ του ΓΚΠΔ), προκειμένου οι γονείς και τα παιδιά τους να μην υποχρεούνται να φανερώνουν το περιεχόμενο των θρησκευτικών πεποιθήσεών τους.

Υπενθυμίζεται σε αυτό το σημείο, όπως αναλύθηκε ανωτέρω, η Αρχή είχε ασχοληθεί στην υπ' αριθμ. 28/2019 απόφασή της με τα σχετικά με την απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών, η οποία χορηγείται ύστερα από υπεύθυνη δήλωση του ίδιου του μαθητή ή των γονέων του. Βάσει τούτων, αναφορικά με το περιεχόμενο της δήλωσης, γίνεται δεκτό ότι ως λόγοι απαλλαγής δεν νοούνται μόνον οι πεποιθήσεις θρησκευτικής συνείδησης, συμπεριλαμβανομένων και των πεποιθήσεων των Ορθόδοξων Χριστιανών που διαφωνούν με τον συγκεκριμένο τρόπο διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών⁷⁵, αλλά και οι πεποιθήσεις μη θρησκευτικού χαρακτήρα.

Πέρα από το ως άνω ήδη εκτεθέν θέμα, στην κρινόμενη στο κεφάλαιο αυτό υπόθεση, υπήρξε αναμφιβόλως παραβίαση των άρθρων 13§1 και 9Α Συντ. και 2§2

⁷³ Για την έννοια της συνείδησης από απόψεως συνταγματικού δικαίου βλ. Χ. Ανθόπουλου 1992, σσ. 11-19. Böckenförde 1969, σ. 33 κ.ε.

⁷⁴ Δαγτόγλου 1991, σ. 376, ενώ για ευρύτερη θεμελίωση βλ. Ανθόπουλος 1992, σσ. 17-38. Ανθόπουλος 2001, σ. 103 κ.ε.. Τσάτσος, Σταθόπουλος & Μέλισσας 2003, σ. 355 κ.ε.

⁷⁵ Παπαδοπούλου 2019, σα. 658-660. Καραβοκύρης 2019, σ. 837 και υπ. 21

του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ, αφού η σχολική διοίκηση δεν έπρεπε να απορρίψει το αίτημα απαλλαγής του παιδιού από το μάθημα των Θρησκευτικών, για τον λόγο ότι δεν αναγραφόταν στη δήλωση ότι δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος. Επιπροσθέτως, η Αρχή τόνισε ότι παραβιάστηκε περαιτέρω και το άρθρο 9Α Συντ. εξαιτίας της τήρησης στο σχολικό αρχείο και της μη διαγραφής του από αυτό του ευαίσθητου προσωπικού δεδομένου του μαθητή ότι δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος. Στην πραγματικότητα, δεν δύναται να χρησιμοποιηθεί ως νομιμοποιητική βάση για την επεξεργασία του συγκεκριμένου δεδομένου η συγκατάθεση του μαθητή, αφού αυτή δόθηκε εξ ανάγκης, δηλαδή για να μην υποχρεωθεί ο μαθητής στην παρακολούθηση του μαθήματος των Θρησκευτικών, το οποίο απηχούσε αποκλειστικά το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα.

Στη συνέχεια, η Αρχή έκρινε ότι η διαγωγή των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έχει στην πραγματικότητα παιδαγωγικό χαρακτήρα και ως τέτοια έχει στόχο την αξιολόγηση της συμπεριφοράς των μαθητών και τη λύση ενδεχόμενων προβλημάτων προς το σκοπό καλύτερης παιδαγωγικής αντιμετώπισή τους στο πλαίσιο της σχολικής ζωής. Σύμφωνα με αυτά, ο χαρακτηρισμός της διαγωγής ενός μαθητή δεν είναι παράνομος, καθώς τελείται για νόμιμους σκοπούς, οι οποίοι δεν αντιβαίνουν στη νομοθεσία περί προστασίας προσωπικών δεδομένων.

Από την άλλη πλευρά, οι απολυτήριοι τίτλοι και τα πιστοποιητικά σπουδών αποτελούν έγγραφα, τα οποία αποτελούν τεκμήρια της φοίτησης των μαθητών, της καλής ή κακής επίδοσής τους και, τέλος, της αποπεράτωσης ενός σταδίου εκπαίδευσης των μαθητών. Επομένως, η αναγραφή της διαγωγής στους τίτλους σπουδών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης δεν προσήκει στην αρχή της αναλογικότητας του άρθρου 5 του ΓΚΠΔ, καθώς η πρόσβαση στα έγγραφα αυτά δίδεται και σε τρίτα πρόσωπα, η αναγραφή, όμως, της διαγωγής δεν είναι αναγκαία και ανάλογη του επιδιωκόμενου και εξυπηρετούμενου σκοπού, ο οποίος είναι η πιστοποίηση της φοίτησης και επίδοσης των μαθητών και της ολοκλήρωσης της εκπαίδευσής τους, όπως ήδη αναφέρθηκε.

6.1.6. Απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)(Α΄ Τμήμα): *Parageorgiou and Others vs. Greece, Judgment of 31.10.2019*

Χρήζει ιδιαίτερης αναφοράς η από 31.10.2019 απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) (Α΄ Τμήμα)⁷⁶, η οποία εκδόθηκε επί της υποθέσεως Παπαγεωργίου και άλλοι κατά Ελλάδα, στο πλαίσιο της οποίας κρίθηκαν οι υπ' αριθμόν 4762/2018 και 6140/2018 προσφυγές κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας που υποβλήθηκαν από μαθήτριες τρίτης τάξης του Γενικού Σχολείου και από μαθήτρια της τέταρτης τάξης του δημοτικού σχολείου αντιστοίχως, νομίμως εκπροσωπούμενες, ενώπιον του ΕΔΔΑ, και με τις οποίες οι προσφεύγοντες επικαλούνταν την παραβίαση των άρθρων 8, 9 και 14 της Σύμβασης και του άρθρου 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

Αναλυτικότερα, στο επίκεντρο του Δικαστηρίου βρέθηκε η υπουργική απόφαση της Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων με τίτλο “Πρόγραμμα σπουδών του μαθήματος των θρησκευτικών του γενικού και επαγγελματικού λυκείου” και η υπουργική απόφαση με τίτλο “Πρόγραμμα σπουδών του μαθήματος των θρησκευτικών στο δημοτικό και στο γυμνάσιο” κατ’ εφαρμογή του προγράμματος «Νέο Σχολείο» με τις οποίες εισήγαγαν ορισμένες μεταρρυθμίσεις στο Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών, περιλαμβάνοντας τη διδασκαλία χριστιανικών παραδόσεων της Ευρώπης, καθώς και διάφορων άλλων θρησκευτικών.

Στην παράγραφο 27 της υπό εξέταση αποφάσεως το ΕΔΔΑ παραθέτει ότι η από 23.01.2015 εγκύκλιος του ίδιου Υπουργείου όριζε τη διαδικασία απαλλαγής μη χριστιανών ορθόδοξων μαθητών, ήτοι αλλόθρησκων ή ετερόδοξων ή άθρησκων, από το μάθημα των θρησκευτικών, που αποσκοπούσε στην προάσπιση της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης. Συγκεκριμένα, οι ετερόδοξοι, αλλόθρησκοι, άθεοι, απολαύοντες της θρησκευτικής ελευθερίας, που κατοχυρώνεται ως απαραβίαστη με τη διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 13 του Συντάγματος, έχουν ευθέως βάσει της συνταγματικής αυτής διατάξεως δικαίωμα πλήρους απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών, χωρίς καμία δυσμενή συνεπεία.

---

⁷⁶ Πλήρες κείμενο απόφασης Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για θρησκευτικά, E-Lawyer, 01.11.2019, διαθέσιμο σε <http://elawyer.blogspot.com/2019/11/blog-post.html?m=1>, ανακτήθηκε 11.11.2020.

Η διαδικασία αυτή προϋπέθετε την υποβολή της προβλεπόμενης από το ν. 1599/1986 υπεύθυνης δήλωσης του ίδιου του μαθητή (αν είναι ενήλικος) ή και των δύο γονέων του (αν είναι ανήλικος), στην οποία θα βεβαιωνόταν υπευθύνως ότι ο μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος και εξ αυτού του λόγου επικαλείται λόγους θρησκευτικής συνείδησης, χωρίς να καθίσταται υποχρεωτική η αναφορά του θρησκευμάτος στο οποίο ανήκει.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να υπογραμμισθεί ότι κατά τον μήνα Φεβρουάριο του έτους 2015 ζητήθηκε η παρέμβαση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, η οποία κλήθηκε να τοποθετηθεί επί της ανωτέρω εγκυκλίου και της προστασίας των δικαιωμάτων των γονέων, οι οποίοι, επικαλούμενοι λόγους συνείδησης, επιθυμούσαν την απαλλαγή των τέκνων του από το μάθημα των θρησκευτικών. Δυνάμει της υπ' αριθμόν 94/2015 απόφασής της⁷⁷ η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα έκρινε ότι η εν λόγω υπεύθυνη δήλωση δεν προσκρούει στις διατάξεις του άρθρου 4 παρ. 1 στοιχ. α' και β' του ήδη καταργηθέντος ν. 2472/1997, καθότι δεν χρειάζεται να δηλωθεί το θρήσκευμα ή μη.

Οι προσφεύγοντες επικαλέστηκαν την παραβίαση των άρθρων 8, 9 και 14 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που θεσπίζουν το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και την ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης καθώς επίσης του άρθρου 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, το οποίο θεμελιώνει το δικαίωμα εκπαίδευσης και το δικαίωμα των γονέων, οι οποίοι ορίζονται ως υπεύθυνοι για την εκπαίδευση των τέκνων τους, να αξιώσουν από το κράτος το σεβασμό των θρησκευτικών και φιλοσοφικών πεποιθήσεων στα πλαίσια της εκπαίδευσης καθώς και να διασφαλίσουν τη μόρφωση και εκπαίδευση των παιδιών τους σύμφωνα με τις δικές τους θρησκευτικές πεποιθήσεις.

Ειδικότερα, η διάταξη του άρθρου 9 θεμελιώνει την ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας, συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας του να μην ανήκει ένα πρόσωπο σε μια θρησκεία και επιβάλλει στα συμβαλλόμενα κράτη καθήκον θρησκευτικής ουδετερότητας και αμεροληψίας, όπως τούτο επισημαίνει και το δικάζον δικαστήριο στην παράγραφο με αριθμό 39.

Το δικαστήριο έκρινε ότι συντρέχει παραβίαση της διάταξης του άρθρου 2 του Πρωτοκόλλου αρ. 1 διά της επιβολής στους γονείς της υποχρέωσης υποβολής

---

⁷⁷ Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα 2015.

υπεύθυνης δήλωσης ότι τα παιδιά τους δεν είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι, προκειμένου τα τελευταία να απαλλαγούν από το μάθημα των θρησκευτικών⁷⁸. Τούτο συμβαίνει κατά την κρίση του δικαστηρίου, διότι ναι μεν δεν επιβάλλεται η υποχρέωση στους γονείς να αποκαλύψουν τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές τους πεποιθήσεις προς απαλλαγή των τέκνων τους από την παρακολούθηση του μαθήματος των Θρησκευτικών, ωστόσο η υποχρέωση υποβολής στο διευθυντή του εκάστοτε σχολείου σχετικής υπεύθυνης δήλωσης, στην οποία θα βεβαιώνουν υπευθύνως ότι το τέκνο τους δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος και η οποία θα προσυπογράφεται από το διευθυντή, δύναται να θέσει ένα απαράδεκτο βάρος στους γονείς με κίνδυνο την έκθεση των θρησκευτικών ή φιλοσοφικών τους πεποιθήσεων. Επιπροσθέτως, η υποχρέωση επισήμανσης εκ μέρους του διευθυντή της σοβαρότητας της υπεύθυνης δήλωσης και των ποινικών κυρώσεων που δύναται να επιφέρει τυχόν ψευδή υπεύθυνη δήλωση καθώς και η υποχρέωση ελέγχου του αληθούς του περιεχομένου της ως άνω δήλωσης, η οποία διενεργείται με αντιπαραβολή με το αναγραφόμενο στη ληξιαρχική πράξη γέννησης θρήσκευμα, ενδέχεται να θέσει απαράδεκτο βάρος σε γονείς με κίνδυνο την έκθεση ευαίσθητων πτυχών της προσωπικής ζωής τους και ότι η πιθανότητα αυτή δύναται να τους αποτρέψει από την κατάθεση της σχετικής αίτησης απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών, όπως τούτο προκύπτει από τις παραγράφους 84-87 της υπό εξέταση αποφάσεως.

Κατά συνέπεια, το δικάζον Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι παραβιάστηκε το άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και πιο συγκεκριμένα η αρνητική πτυχή της ελευθερίας εκδήλωσης της θρησκευτικής πίστης, ήτοι το δικαίωμα του ατόμου να μην εκδηλώνει την θρησκεία του ή τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του και να μην υποχρεώνεται να συμπεριφέρεται κατά τρόπον που θα μπορούσε να οδηγήσει σε εξαγωγή συμπερασμάτων για το αν έχει ή εάν δεν έχει τέτοιες πεποιθήσεις.

---

⁷⁸ Βλ. παράγρ. 81 σχετικής αποφάσεως.

6.1.7. Γνώμη επί του σχεδίου Υ.Α. του Υπουργείου Παιδείας 2/2022

Η Αρχή κλήθηκε να γνωμοδοτήσει σε ένα σχέδιο Υπουργικής Αποφάσεως σχετικά με την απαλλαγή μαθητών από το μάθημα των Θρησκευτικών οι οποίοι δεν είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι. Το υπουργείο Παιδείας αιτήθηκε από την Αρχή να γνωμοδοτήσει σχετικά με το προσχέδιο τροποποίηση της υπ' αρ. 79942/ΓΔ4/21-5-2019 υπουργικής απόφασης λαμβάνοντας υπόψη την υπ' αριθ. 1478/2022 απόφαση της ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Η περίπτωση της απαλλαγής παρακολούθησης του μαθήματος των θρησκευτικών προβλέπεται στην παρ. 3 του άρθρου 25 της υπ' αρ.79942/ΓΔ4/21-5-2019 υπουργικής απόφασεως. Ειδικότερα οι μαθητές και οι μαθήτριες οι οποίοι δεν είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι έχουν την δυνατότητα να απαλλαγούν από την υποχρεωτική παρακολούθηση του μαθήματος των Θρησκευτικών καταθέτοντας σχετική αίτηση απαλλαγής αναφέροντας ότι «Λόγοι θρησκευτικής συνείδησης δεν επιτρέπουν τη συμμετοχή (μου ή του παιδιού μου) στο μάθημα των Θρησκευτικών». Η αίτηση απαλλαγής κατατίθεται στο Διευθυντή της σχολικής μονάδας που φοιτά ο μαθητής υπογεγραμμένη από τον ίδιο τον μαθητή στην περίπτωση που είναι ενήλικας σε διαφορετική περίπτωση και από τους δύο γονείς αλλιώς από τον γονέα που ασκεί την γονική μέριμνα του τέκνου.

Η ελευθερία της συνείδησης όπως κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα μέσω των άρθρων 13 παρ. 1 εδ. α' , 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 αφορά εν συνόλω την ελευθερία της συνειδήσεως του ανθρώπου και παρέχει προστασία στον ίδιο βαθμό σύμφωνα με τα άρθρο 9 παρ. 1, άρθρο 2 παρ. 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Η ελευθερία της συνειδήσεως αφορά όλους τους επιμέρους τομείς του ανθρώπινου συνειδησιακού αυτοκαθορισμού και όχι μόνο το θρησκευτικό φαινόμενο. Υπό το πρίσμα αυτό η Αρχή θεώρησε ότι η προτεινόμενη τροποποίηση δεν καλύπτει όλο το φάσμα της ανθρώπινης συνειδήσεως.

Επιπλέον με την ρύθμιση η οποία προτείνεται δεν δίνετε το δικαίωμα της απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών σε μαθητές Χριστιανούς Ορθόδοξους. Σε μια εποχή όπου η κοινωνία χαρακτηρίζεται από πλουραλιστικές απόψεις, οι αποκλίσεις είτε μεγάλες είτε μικρές εντός ιδίων θρησκευτικών ιδεολογικών πολιτικών ρευμάτων είναι μία πραγματικότητα. Η μερική απόκλιση κάποιου από το Ορθόδοξο δόγμα δεν τον καθιστά μη Ορθόδοξο Χριστιανό ως εκ τούτου εάν κάποιος δεν

συμφωνεί με το περιεχόμενο της παρεχόμενης θρησκευτικής εκπαίδευσης για να τύχει απαλλαγής εκ του μαθήματος θα πρέπει να αποποιηθεί της Ορθόδοξης Χριστιανικής του ιδιότητας.

Η Αρχή κατέθεσε την γνώμη της σχετικά με την υπό τροποποίηση υπουργικής απόφαση και αναφέρει ότι η άσκηση του δικαιώματος απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών αιτείται με μία δήλωση των ενδιαφερομένων στην οποία να γράφεται «Λόγοι συνείδησης δεν επιτρέπουν τη συμμετοχή (μου ή του παιδιού μου) στο μάθημα των θρησκευτικών». Από την άσκηση του δικαιώματος αυτού δεν πρέπει να αποκλείονται και οι Χριστιανοί Ορθόδοξοι μαθητές εφόσον το επιθυμούν. Την γνώμη αυτή την έχει διατυπώσει και παλαιότερα η Αρχή με τις αποφάσεις υπ'αρ. 32/2020 και 28/2019.

Η υποδεικνύομενη λύση προστατεύει την αποκάλυψη των θρησκευτικών πεποιθήσεων των ενδιαφερομένων καθώς δεν αναφέρουν ότι «Λόγοι θρησκευτικής συνείδησης» τους αναγκάζουν να αιτηθούν απαλλαγής του μαθήματος που αυτό θα σήμαινε ότι ο ενδιαφερόμενος μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος. Ακόμη έχοντας την δυνατότητα ένας Χριστιανός Ορθόδοξος μαθητής να ασκήσει το δικαίωμα της απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών και ο ενδιαφερόμενος δηλώσει ότι αιτείται απαλλαγής για «Λόγους συνείδησης» δεν θα ήταν εύκολο να εξαχθούν συμπεράσματα για της πεποιθήσεις του απαλασσόμενου μαθητή.

Σχετικά με την καταχώρηση προσωπικών δεδομένων στο myschool. Σύμφωνα με την παρ. 5 του άρθρου 25 της υπ' αρ.79942/ΓΔ4/21-5-2019 υπουργικής απόφασης η απαλλαγή από το μάθημα ενός μαθητή καταχωρίζεται στο βιβλίο Πράξεων του Συλλόγου των εκπαιδευτικών της σχολικής μονάδας και ενημερώνεται το πληροφοριακό σύστημα του σχολείου. Τα σχετικά με την απαλλαγή έγγραφα καταστρέφονται μετά τη πάροδο τριών μηνών από την λήξη του σχολικού έτους. Έχοντας υπόψη άρθρου 5 παρ. 1 στοιχ. γ' ΓΚΠΔ, προτείνεται να μη περιλαμβάνεται οι λόγοι απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών κατά την καταχώρηση της απαλλαγής στο βιβλίο Πράξεων του Συλλόγου ως εκ τούτου προτείνεται η καταχώρηση να είναι της μορφής «Χορήγηση απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών», «Χορήγηση απαλλαγής από την προσευχή και τον εκκλησιασμό».

6.1.8. Απόφαση υπ' αριθμ. 1534/2023 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας

Το ΣτΕ κλήθηκε να εξετάσει την αίτηση ακύρωσης της διατάξεως της παραγράφου 3 του άρθρου 25 79942/ΓΔ4/21.5.2019 της Υπουργικής Αποφάσεως η οποία ρυθμίζει θέματα εγγραφών μετεγγραφών φοίτησης και οργάνωσης σχολικής ζωής κατά το μέρος του περιεχομένου της υποβαλλόμενης αίτησης απαλλαγής από την παρακολούθηση του μαθήματος των Θρησκευτικών. Η προαναφερθείσα υπουργική απόφαση ορίζει ότι οι μη Ορθόδοξοι Χριστιανοί μαθητές για να απαλλαγούν από την παρακολούθηση του μαθήματος των θρησκευτικών, οφείλουν να έχουν υποβάλει σχετική αίτηση που να αναφέρει «Λόγοι θρησκευτικής συνείδησης δεν επιτρέπουν την συμμετοχή (μου ή του παιδιού μου) στο μάθημα των Θρησκευτικών».

Το ΣτΕ έκρινε ότι ο κανονιστικός νομοθέτης κινείται εντός του πλαισίου της εξουσιοδοτικής διατάξεως του άρθρου 37 του ν.4777/2021 και η προσβαλλόμενη υπουργική απόφαση που προβλέπει την αίτηση απαλλαγής παρακολουθήσεως του μαθήματος των Θρησκευτικών από μη Ορθόδοξους Χριστιανούς μαθητές δεν αντίκειται στις Συνταγματικές διατάξεις και στο άρθρο 2 παρ. 2 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου συνδυαζόμενο με το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ. Η αίτηση απαλλαγής κατατίθεται λόγω της υποχρεωτικότητας παρακολούθησης του μαθήματος των Θρησκευτικών η οποία επιβαλλόμενη υποχρεωτικότητα απορρέει εκ του Συντάγματος. Το ζήτημα της υποχρεωτικότητας παρακολουθήσεως των μαθημάτων στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση και η κατά το Σύνταγμα δυνατότητα απαλλαγής παρακολουθήσεως ανήκουν στον χώρο της εκπαιδευτικής πολιτικής του κράτους σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος και 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Τα προσωπικά δεδομένα τα οποία συλλέγονται και επεξεργάζονται από την υποβαλλόμενη αίτηση απαλλαγής είναι άμεσα συνδεδεμένα με τους επιδιωκόμενους στόχους και σκοπούς της επεξεργασίας και είναι απαραίτητα για την θεμελίωση και άσκηση νομικών αξιώσεων του υποκειμένου των δεδομένων. Από την μη αυτοματοποιημένη επεξεργασία των δεδομένων δεν προσβάλλετε η αρχή της αναλογικότητας καθώς τα συλλεχθησόμενα δεδομένα δεν υπερβαίνουν το μέτρο σύμφωνα με την περ. γ' της παρ. 1 του άρθρου 5 του Γενικού Κανονισμού.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Η. Δεδομένων των ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι στα πλαίσια της νέας ψηφιακής εποχής και στην εποχή της 4^{ης} βιομηχανικής επανάστασης η αλματώδης ανάπτυξη τεχνολογικών επιτευγμάτων, όπως επί παραδείγματι η νεφοϋπολογιστική (Cloud Computing), η γρήγορη διάδοση του Internet of Thing (IoT), η επεξεργασία μεγάλου όγκου δεδομένων (Big Data) και οι τεχνολογίες τεχνητής νοημοσύνης, δημιουργεί τεράστιες προκλήσεις για την προστασία προσωπικών δεδομένων και την προστασία της ιδιωτικής ζωής. Σε μια ψηφιακή κοινωνία ελλοχεύει ο κίνδυνος μη νόμιμης επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων των υποκειμένων των δικαιωμάτων, δεδομένου ότι πολλά προσωπικά δεδομένα επεξεργάζονται όλως παρανόμως χωρίς την συγκατάθεση των υποκειμένων των δικαιωμάτων ή χωρίς να υπάρχει άλλη νόμιμη βάσιμη επεξεργασία, όπως τούτο αναλύθηκε σε σχετικό κεφάλαιο. Στα ανωτέρω προσωπικά δεδομένα συμπεριλαμβάνονται, ασφαλώς, και οι λεγόμενες ειδικές κατηγορίες δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (ή άλλως ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα), που απαριθμούνται περιοριστικά στη διάταξη του άρθρου 9 του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων και τα οποία χρήζουν ειδικής αντιμετώπισης ένεκα της φύσεώς τους.

Όλα τα ανωτέρω συνέβαλαν στην επίταση της ανάγκης διαμόρφωσης και διασφάλισης ενός ισχυρού νομικού πλαισίου προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Στα πλαίσια αυτά ψηφίστηκε ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων (GDPR) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, στην ελληνική έννομη τάξη ψηφίστηκε καθυστερημένα συγκριτικά με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως λόγω χάριν η Γερμανία, μετά την πάροδο 15 μηνών από την θέση σε ισχύ του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων ο πολυαναμενόμενος εφαρμοστικός νόμος 4624/2019 για την προστασία προσωπικών δεδομένων, με τον οποίο συμπληρώθηκαν οι διατάξεις του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων στα πλαίσια εξειδίκευσης των λεγόμενων «ρητρών ανοίγματος» που παρέχει ο ΓΚΠΔ στα επιμέρους κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και ενσωματώθηκε η Οδηγία (ΕΕ) 2016/680 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου («Οδηγία LED»).

Στα πλαίσια της παρούσας διπλωματικής εργασίας δόθηκε έμφαση στα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα και ειδικότερα στο θρήσκευμα και στις προϋποθέσεις νόμιμης επεξεργασίας τους κατά παρέκκλιση του κανόνα απαγόρευσης επεξεργασίας ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, ενώ επιχειρήθηκε να αναλυθεί η σύγκρουση του δικαιώματος προστασίας προσωπικών δεδομένων με το συνταγματικά και διεθνώς κατοχυρωμένο ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας .

Εκ της παρούσας διπλωματικής εργασίας και της επιστημονικής έρευνας που διενεργήθηκε για τις ανάγκες αυτής συνάγεται το συμπέρασμα ότι εντοπίζεται ένας σχετικά περιορισμένος αριθμός δικαστικών αποφάσεων τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι οποίες ασχολούνται με το ειδικό ζήτημα της επεξεργασίας του υπό εξέταση ευαίσθητου δεδομένου προσωπικού χαρακτήρα, ήτοι του θρησκειώματος. Ωστόσο από την επισκόπηση των δικαστικών αποφάσεων, που εξετάστηκαν στα πλαίσια της παρούσης εργασίας, προκύπτει ότι στην περίπτωση σύγκρουσης του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας και του δικαιώματος προστασίας προσωπικών δεδομένων τείνει να υπερισχύει η καθιερωμένη θρησκευτική ελευθερία.

8. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αλεξανδροπούλου-Αιγυπτιάδου Ευ., 2016. *Προσωπικά δεδομένα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Ανθόπουλος, Χ, 2001. *Νέες διαστάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα.

Ανθόπουλος, Χ, 1992. *Το συνταγματικό δικαίωμα στην ελευθερία της συνείδησης*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα.

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, 2012. *Ετήσια Έκθεση 2011*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Δαγτόγλου, Π. Δ. 1991. *Συνταγματικό Δίκαιο Ατομικά Δικαιώματα*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Σάκκουλα.

Ιγγλεζάκης, Ι. 2003. *Ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα.

Ιγγλεζάκης, Ι. 2009. Οι εφαρμογές της βιομετρικής τεχνολογίας και η συμβατότητά τους με την προστασία των προσωπικών δεδομένων. *Συνήγορος*, 76, σσ. 77-79.

Ιγγλεζάκης, Ι., 2012. Η μεταρρύθμιση των κανόνων προστασίας προσωπικών δεδομένων στην ΕΕ, *Συνήγορος*, 92, σσ. 72-76.

Ιγγλεζάκης, Ι., 2018. *Δίκαιο της Πληροφορικής*, 3η Έκδοση. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλας.

Ιγγλεζάκης, Ι., 2020. *Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων (Κανονισμός 2016/679) και ο Εφαρμοστικός Νόμος (Ν. 4624/2019)*. Αθήνα: Interactive Books.

Κανέλλος, Λ, 2020. *The CDPR Handbook*. ΑθήναQ: Νομική Βιβλιοθήκη.

Καραβοκύρης Γ., 2019. Από τις ταυτότητες στα απολυτήρια: προσωπικά δεδομένα και θρησκευτική ελευθερία στην εκπαίδευση. *Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου*, 8-9, σσ. 831-838.

Καστανάς, Η. & Κτιστάκης, Γ., 2000. *Επισκόπηση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του ανθρώπου (1997-1998)*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Σάκκουλα.

- Κονιδάρη Ι. Μ. & Ανδρουτσόπουλου, Γ. Ι., 2017. Άρθρο 13. Στο Φ. Σπυρόπουλου, Ξ. Κοντιάδη, Χ. Ανθόπουλου & Γ. Γεραπετρίτη (επιμ.). *Σύνταγμα: Κατ' άρθρο ερμηνεία*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα.
- Κονιδάρης Ι., 2000. *Εγχειρίδιο Εκκλησιαστικού Δικαίου*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Σάκκουλα.
- Κονιδάρης, Ι. 2011. *Εγχειρίδιο Εκκλησιαστικού Δικαίου*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα.
- Κοτσαλής Λ. (επιμ.), 2016. *Προσωπικά δεδομένα. Ανάλυση-σχόλια-εφαρμογή*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Κτιστάκις Ι., 1999. *Η ευρωπαϊκή προστασία της θρησκευτικής ετερότητας, στο: Νομικά ζητήματα θρησκευτικής ετερότητας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδ. Κριτική & ΚΕΜΟ.
- Κτιστάκις, Ι., 2004. *Θρησκευτική ελευθερία και ευρωπαϊκή σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα.
- Κυριαζόπουλου, Κ., 2000. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Δεύτερο Τμήμα, Περίπτωση Σερίφ εναντίον Ελλάδας. *Το Σύνταγμα*, 26, σ. 347.
- Μαγγανάς, Α. & Χρυσανθάκης, Χ., Βανδώρος, Δ. & Καρατζά, Λ., 2011. *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Νομολογία και ερμηνευτικά σχόλια*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Μάνεσης, Αρ., 1981. *Συνταγματικά Δικαιώματα: Α' Ατομικές ελευθερίες, πανεπιστημιακές παραδόσεις*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα.
- Μαρίνος, Α. 2000. Το θρήσκευμα και οι ταυτότητες, *Το Σύνταγμα*, 4-5.
- Μεταξάκης, Ε., 2014. Ο ορισμός των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, *Πειραιϊκή Νομολογία*, 1, σσ. 8-18.
- Μήτρου Λ., 2017. *Ο γενικός κανονισμός προστασίας προσωπικών δεδομένων. Νέο δίκαιο-νέες υποχρεώσεις-νέα δικαιώματα*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα.
- Μήτρου, Λ., 1999. Αρχή προστασίας προσωπικών δεδομένων. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλας.
- Μποβολή, Π., 2017. Το δικαίωμα αντίρρησης του υποκειμένου κατά της νόμιμης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. *Μεταπτυχιακή διατριβή*: ΕΚΠΑ.
- Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ., 2017. *Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ. Εισαγωγή και Προστασία Δεδομένων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα.

- Παπαδοπούλου, Λ , 2019. Οι σχέσεις Εκκλησίας –Πολιτείας 200 χρόνια από την επανάσταση του 1821. Στο *Το Σύνταγμα εν εξελίξει: Τιμητικός Τόμος για τον Αντώνη Σωτηρέλη*, Γ., 1983. *Θρησκεία και Εκπαίδευση*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα.
- Τρωιάνος Σ. & Πουλής Γ., 2003. *Εκκλησιαστικό Δίκαιο*, 2η Έκδοση, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Σάκκουλα.
- Τσάτσος Δ. & Σταθόπουλος, Μ. & Μέλισσας, Δ. 2003. Ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης και ελευθερία συνείδησης. *ΕλλΔνη*, 2, σσ. 355.
- Τσιτσελίκης, Κ., 2000. Η προσφυγή Σερίφ κατά Ελλάδα ενόπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, 8, σσ. 947-970.
- Χριστόπουλος, Δ., 1999. *Νομικά ζητήματα θρησκευτικής ετερότητας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδ. Κριτική.
- Χρυσόγονος, Κ., 2006. *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Χρυσόγονος Κ. & Βλαχόπουλος Σπ., 2017. *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Διεθνής Βιβλιογραφία

- Andrysek, O., 1989. *The position of non-believers in national and international law with special reference to the European Convention on Human Rights (A study prepared under the council of Europe Directorate of Human Rights fellowship scheme for studies and research in the field of human rights)*. Rijswijk: Memoire.
- Böckenförde, E.-W., 1970. Das Grundrecht der Gewissensfreiheit. *Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer*, 28, σσ. 33 κ.ε.
- Evans, C., 2001. *Freedom of religion under the European Convention on Human Rights*. N.Y., Oxford University Press.
- Gonzalez, G., 1997. *La Convention européenne des droits de l'homme et la liberté des religions*. Paris: Centre d'études et de recherches internationales et communautaires, Université d'Aix-Marseille III : Economica.

Sicilianos, L.-A., 2002. La liberté de diffusion des convictions religieuses. Στο J.-F. Flauss (επιμ.). *La protection international de la liberté religieuse*. Bruxelles: Bruylant, 2002, σσ. 205-209.

Valticos, N., 1995. Le premier arrêt de la CEDH en matière de liberté de religion. L'affaire Kokkinakis c. Grèce, Στο Τιμή Γεωργίου Κ. Βλάχου/ *Melanges G. C. Vlachos*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Σάκουλα, σσ. 551 κ.ε.

Νομολογίες - Αποφάσεις

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, 2020. *Απόφαση υπ' αριθμ. 32/2020*.

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, 2019α. *Εφαρμοστικός Νόμος υπ. αριθμ. 4624/2019*.

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, 2019β. *Απόφαση υπ. αριθμ. 28/2019*.

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, 2002. *Απόφαση υπ' αριθμ. 94/2015*.

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, 2002. *Απόφαση υπ' αριθμ. 87/2002*.

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, 2000. *Απόφαση υπ' αριθμ. 510/2000*.

ΔΕΕ, 2010. *Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-92/09 και C-93/09, Volker und Markus Schecke GbR και Hartmut Eifert κατά Land Hessen [τμήμα μείζονος συνθέσεως]*, 9 Νοεμβρίου 2010.

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 1995. *Οδηγία 95/46/24-10-1995*.

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2016. *Κανονισμός (Ε.Ε.) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27^{ης} Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων)*. *Επίσημη Εφημερίδα της Ε.Ε.* φ. L119/1-88, 4.5.2016.

Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας, 2019. *Απόφαση υπ' αριθμ. 1759/2019*.

Δικτυογραφία

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, 2019. Πλήρες κείμενο απόφασης για την διδασκαλία των Θρησκευτικών. Ανακτήθηκε από: <http://elawyer.blogspot.com/2019/11/blog-post.html?m=1> [11 Νοεμβρίου 2021].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021. «Ευαίσθητα Δεδομένα». *Επίσημη ιστοσελίδα Ε.Ε.* Ανακτήθηκε από https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/rules-business-and-organisations/legal-grounds-processing-data/sensitive-data_el. [3 Δεκεμβρίου 2021].

Ιγγλεζάκης, Ι., 2012. Ζητήματα εναρμόνισης της νομοθεσίας για την προστασία προσωπικών δεδομένων στην ΕΕ. Ανακτήθηκε από <http://iglezakis.gr/2012/12/08/ιωάννης-δ-ιγγλεζάκης-επικ-καθηγητής/> [03 Δεκεμβρίου 2021].

Κανέλλος, Γ. Π., 2018. Προσωπικά δεδομένα και θρησκευτική ελευθερία: Υπεύθυνοι επεξεργασίας οι θρησκευτικές κοινότητες. *Ιστοσελίδα lawspot.gr*. Ανακτήθηκε από <https://www.lawspot.gr/node/259336> [03 Δεκεμβρίου 2021].

Κουνταζής, Ι. Σ., 2017. Νόμιμη η Δήλωση απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών. *Ιστοσελίδα lawspot.gr*. Ανακτήθηκε από <https://www.lawspot.gr/node/46988> [03 Δεκεμβρίου 2021].

Ομάδα εργασίας του άρθρου 29 για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, 2007. *Γνώμη 4/2007 σχετικά με την έννοια του όρου δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα*. Ανακτήθηκε από: https://www.dpa.gr/sites/default/files/2019-10/WP136_EL_GNOMI%204_2007.PDF [03 Δεκεμβρίου 2021].